

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TÜRK KÜLTÜRÜNDE IŞIK KÜLTÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nagihan ÇETİN

**Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı: Halk Bilimi**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Türker EROĞLU

ŞUBAT-2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜNDE IŞIK KÜLTÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nagihan ÇETİN

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Halk Bilimi

Bu tez 02/02/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr.

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr.

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr.

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nagihan ÇETİN

02.02.2011

ÖNSÖZ

Kült kelimesi yüce ve kutsal olarak bilinen unsurlara duyulan saygıyı ifade etmektedir. Işık kültü gök kültünü, güneş ve ay kültlerini de içine alan; su kültü, ateş kültü gibi kültürlerle ilgisi bulunan; gece-gündüz, iyi-kötü, ak-kara gibi zıtlıkların oluşumunda temel olan kültürdür. Gök Tanrı İnanç Sisteminden başlayarak günümüze kadar ışık kültü, Türk kültüründe etkisini göstermektedir. Kültür bir bütün olduğuna göre bu durum normaldir, kültürün kuşaktan kuşağa aktarımı özelliğine dayanarak da ışık kültürünün bugünden sonra da, gelecekte de, Türk kültüründe etkin bir kültür olacağını söyleyebiliriz. Tez konumuz kapsamında ışık kültürünün ne olduğunu, diğer kültürlerle ilişkisini araştırmaya çalıştık.

Tezimizin konusu “Türk Kültüründe Işık Kültü” iken tez kapsamımızı biraz genişleterek imkânlar el verdiğiince Mısır ve Hint kültürlerinde de ışık kültürünün yerini tespit etmeye çalıştık. Buradaki amacımız farklı milletlerin kültürlerindeki ortak noktaları ışık kültü ekseninde tespit edebilmektir. Nitekim kültür insanın ürettiği şey olduğuna göre ve insan her yerde aynıken, farklı milletlerin kültürlerinde ortak noktaların olması kaçınılmazdır.

Ayrıca tezimizde, kabulünden sonra Türk kültürü üzerinde derin izler bırakan İslamiyet’in kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’i de ışık bağlamında incelemeyi uygun gördük. Tabii Kur’an-ı Kerim ile birlikte diğer iki büyük dinin kutsal kitapları olan Tevrat ve İncil’i de ışık noktasında inceledik. Böylelikle ışık kültü etrafında üç kutsal kitabın ortak noktalarını da belirleme fırsatı bulduk.

Tez çalışmam sırasında desteğini gördüğüm değerli hocalarım Doç. Dr. Işıl Altun’a, Yrd. Doç. Dr. Paki Küçük’e, Dr. Yaşar Kalafat’a, Araş. Gör. Selçuk Kürşad Koca’ya, Dr. Serdar Uğurlu’ya, ve lisans tezimde de danışmanlığımı yapmış olan, yüksek lisans döneminde de beni öğrenciliğine kabul eden, tez çalışmamda danışmanlığımı yapan kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Türker Eroğlu’ya teşekkürlerimi sunarım.

Nagihan ÇETİN

02. 02. 2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY.....	iv
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: TÜRK KÜLTÜRÜNDE IŞIK KÜLTÜ.....	5
1.1.Kült Nedir?.....	5
1.2.Işık Nedir?.....	5
1.3.Işık- Gök İlişkisi.....	6
1.3.1. Işık- Gökkuşluğu İlişkisi.....	7
1.3.2. Işık- Ay ve Güneş Kültleri.....	9
1.3.2.1. Ay ve Güneşin Gök Tanrı İnanç Sistemindeki Yeri.....	9
1.3.2.2. Ay ve Güneşin Cinsiyetleri Hakkındaki İnanışlar.....	10
1.3.2.3. Ay ve Güneş Tutulmaları ile İlgili İnanışlar.....	12
1.3.2.4. Güneş ile İlgili Birtakım İnanışlar.....	16
1.3.2.5. Ay ile İlgili Birtakım İnanışlar.....	17
1.3.3. Işık ve Yıldız İlişkisi.....	19
1.4. Işık ve Gece-Gündüz Karşıtlığı.....	22
1.5. Işık ve Su Kültü.....	29
1.6. Işık ve Ateş Kültü.....	33
1.6.1. Ateşin İşlevleri.....	34
1.6.2. Geçiş Dönemlerinde Ateş.....	36
1.6.2.1. Doğumda Ateş.....	37
1.6.2.2. Evlenmede Ateş.....	38
1.6.2.3. Ölümde Ateş.....	39
1.7. Işık-Ayna İlişkisi.....	41
1.8. Işık ve Ak-Kara Karşıtlığı.....	43
1.8.1. Işık ve Kara.....	47
1.8.2. Işık ve Ak.....	51
1.9. Işık ve Yemin.....	54

BÖLÜM 2: KUTSAL KİTAPLARDA IŞIK KÜLTÜ.....	57
2.1. Kur'an-ı Kerim'de Işık Kültü.....	57
2.1.1. Kur'an-ı Kerim.....	57
2.1.2. Işık ve Nur	57
2.1.3. Işık-Ay, Güneş ve Yıldızlar.....	59
2.1.4. Işık ve Gece-Gündüz Karşıtlığı.....	61
2.1.5. Işık ve Kıyamet.....	62
2.2. İncil'de Işık.....	65
2.2.1. İncil.....	65
2.2.2. Işık ve Gök.....	66
2.2.3. Işık ve Hz. İsa.....	67
2.2.4. Işığın Çocukları.....	68
2.2.5. Işık ve Gece-Gündüz Karşıtlığı (Aydınlık veKaranlık).....	69
2.2.6. Işık ve Kıyamet.....	71
2.3. Tevrat'ta Işık.....	72
2.3.1. Tevrat.....	72
2.3.2. Tevrat'ta Gök ve Gök Cisimleriyle Işık İlişkisi	72
2.3.3. Işık ve Ateş	74
BÖLÜM 3: DÜNYA KÜLTÜRLERİNDEN ÖRNEKLERDE IŞIK KÜLTÜ.....	76
3.1. Hint Kültüründe Işık Kültü.....	76
3.2. Mısır Kültüründe Işık Kültü.....	82
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	88
KAYNAKÇA.....	98
ÖZGEÇMİŞ.....	104

Tezin Başlığı: Türk Kültüründe Işık Kültü**Tezin Yazarı:** Nagihan ÇETİN**Danışman :** Yrd. Doç. Dr. Türker EROĞLU**Kabul Tarihi:** 31.12.2010**Sayfa Sayısı :** vi (ön kısım) + 97 (tez) + 6 (ekler)**Anabilim Dalı:** Türk Dili ve Edebiyatı**Bilim Dalı :** Halk Bilimi

Işık, Türk kültürünün temel taşlarından biridir. Türk mitolojisinin temelinde ışık vardır. Türkler tarafından ışıklı gökyüzü kutsal bilinmiş, gökyüzü tanrı mekânı olarak kabul edilmiştir. Gök Tanrı İnanç Sisteminden günümüze Türk kültüründe pek çok değişiklik olmasına rağmen ışık kültü değerinden pek bir şey kaybetmeden; aksine daha da kıymetlenerek günümüze kadar gelmiştir. Bunun sebebi ışığın, insanoğlunun hayatındaki önemidir. En başta insanoğlu ışık sayesinde etrafını; hatta kendini görebilmiş, ışıkla ısınmış, ışığın etkisiyle tarım yapıp yaşamını sürdürebilmiştir. Bunlar ışığın insan hayatındaki maddi yönleridir. Bunlarla birlikte insanoğlu ışıklı gökyüzünden önce korkmuş, sonra ona hayran olmuş; en sonunda da onu kutsamış ve ona saygı duymuştur. Haliyle de ışığa dair pek çok inanış oluşturmuştur.

Işığa dair inanışların başında tanrının gökte olduğuna inanılması gelmektedir. Bilindiği gibi Gök Tanrı İnanç Sisteminde tanrı göktedir ve tanrının gökyüzünden Türk hakanına verdiği güçle(kutla) hakan yeryüzünü tanrı adına yönetmektedir. Bunun yanında Türk hakanına yol göstermek için gelen Bozkurdun yüzü de ışıklıdır; çünkü bozkurt da tanrı temsilcisidir. Yine Oğuz Kağan'ın evlendiği göğün kızının yüzü de ışıklıdır; nihayetinde o da tanrı tarafından Türk hakanına bir kut olarak gönderilmiştir. Peki, neden tanrı Türk mitolojisinde göktedir; çünkü gök insanoğlunun en büyük ışık kaynağı olan güneşin görüldüğü yerdir. Bununla birlikte, geçmişten günümüze gelen ve muhtemelen bugünden de yarına aktaracağımız Türk kültüründeki pek çok inanışın temelinde ışık kültü vardır. Yerin kötü göğün iyi, gecelerin kötü (dar vakit), gündüzlerin iyi olarak bilinmesinden tutun da karanın kötü akın iyi olarak kabul edilmesine kadar Türk inanış dünyasının temelinde ışık kültürün etkisi görülmektedir. Nitekim ışık kültürünün Türk kültüründeki yeri bunlarla da sınırlı değildir. Aydınlık olan suyla, yakıcılığı yanında ışığıyla da insanları etkileyen ateşin kütleleşmesi de ışığın Türk kültüründeki yerini gösteren birer örnektir. Ayrıca ışık ve ışığın etkisi olan her şey Türk kültüründe üzerine yemin edilen unsurlardandır ki, ışık üzerine yemin etme örneklerini ilahi kitaplarda da görmekteyiz.

Geçmişten günümüze ışık kültürünün Türk kültüründeki yeri incelendiğinde kültürün süreklilik, değişkenlik, nesilden nesile aktarım ürünü olma gibi özellikleri bariz olarak görülebilmektedir. Yine ilahi kitaplara ışık açısından bakıldığında da bu kitapların ortak bir temele dayandığı anlaşılabilmektedir. Bununla birlikte dünyanın farklı coğrafyalarındaki Türk, Hint ve Mısırlıların kültürleri de ışık bağlamında incelendiğinde kültürün hem insan ürünü olduğu için farklı milletlerde gösterdiği benzerlik, hem de insan her yerde aynıyken çevre şartlarından, içinde bulunulan değişik faktörlere göre kültürlerin değişkenliği özellikleri saptanabilmektedir. Bütün bunlar bir kült çerçevesinde yapılan bir çalışmada kültürün pek çok özelliğinin belirgin olarak gözlenebileceğinin kanıtıdır. Nitekim tezimizin asıl konusu Türk kültüründe ışık kültürünün yeri iken, bununla birlikte ışık kültü çerçevesinde kültür kavramının özelliklerini örneklendirmeye de çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kült, Işık, İnanış, Din, Kültür

Title of the Thesis: The Light Cult in Turkish Culture	
Author : Nagihan ÇETİN	Supervisor : Assist.Prof. Dr. Türker EROĞLU
Date : 31.12.2010	Nu. Of pages : vi (pre text) + 97(main)+6 (app.)
Department: Turkish Gramer and Literature Subfield: Folklore	
<p>Light is the one of the basic elements of Turkish culture . There is light in the basic of mythology.Shining sky is known holly and sky is known as God'shome by people.Although there are many changes in Turkish culture fromthe system of god in t today , light culture comes today with the getting worth without losing any worth. The this is the importance of light in humanbeing 's life.At first ,humanbeingsaw around themselves ,did cultivation with the effect of the light.Even,they saw themselves with .These are material aspects of light in humanbeing's life Firstly,people were afraid of shi Then they admired it. Finally, they sacrificed it and respected it.So,there were many beli light.</p> <p>The belief of God's being in the sky is in the head of beliefs about light.As it is known , the skyin God in the sky belief system and The Sultan administrate earth fort he sake of the power given to Turkish people from the sky by God . Besides,the face of grey wolf c guide for Turkish sultan is shining with the light because Greywolf is representative The face of girl who is the wife of Oguz Sultan and comes from the sky is shining light.At the end , she was sent for Turkish Sultan by God to be a religious symbol. Why the sky in Turkish culture mythology ? Because sky is the place where the sun the bigge of light forhumanbeing is.</p> <p>Also,there is the culture of light inthe basic of many beliefs in Turkish culturecoming from past to today and going on future .People accept that earth is bad sky is good,night is bad and day is good .They also accept black is bad white is good. The reasons of these ideas are the culture of light in thebasic of Turkish belief. These are not all forthe palce of light culture in the culture of Turkis. The fire ' burning and the light features also affecting people with the water called as light are an example showing the place of light in the culture of Turkish.Also, light and everyhting which is affaceted by lightare the elements sweared inthe culture of Turkish .we can see the examples of swearing in lightinthe religious books.</p> <p>We can see culture's continuity,changebility and transformission from generation to generation when we examine the place of light in the culture of Turkish .It can be seen all these books depending on the same basic when look religious book in the aspect of light. Also,when we examine the cultures of Turkish ,Indian ,greek and Eypgt in different eria of world, we can see the features of similarities in different nations as culture is human product and the feature of culture's changable in different environment.. All these are evidence of many aspects of culture are seen around culture. While the basic topicof thesis isculture oflight in Turkish culture , we try togive exampleforfeatures of culture around cultureoflight.</p>	
Key words: Cult, Light, Belief, Religion, Culture	

GİRİŞ

Işık, yeryüzünde insanoğlunun belki de en çok dikkatini çeken şeydir. Bunun sebebi, en başta insanın, gözlerini ışık sayesinde kullanabilmesidir. İnsanoğlu kendisinin çevresini görmesine imkân veren ışığa önce hayret etmiş, sonra onu sevmiş, saygı duymuş en sonunda da onu kutsallaştırmıştır. Işık insanoğlunun kutsallarından biridir. Işığın kutsallığından dolayı kâinatın ışık kaynağı olan güneş, güneşin içinde bulunduğu gökyüzü, güneşten aldığı ışığı geceleri yansıtan ay ve yıldızlar da insanoğlu için kutsaldır. Bu kutsallığın en bariz örneklerini Türk kültüründe görmekteyiz.

Türk kültüründe ışık, Gök Tanrı İnanç Sisteminden günümüze her zaman için en belirgin kült olmuştur. Zaten Türk kültüründe Gök Tanrı İnanç Sisteminin oluşup varlığını sürdürmesinin bir sebebi de ışıktır. Çünkü gök ulaşılmazlığı ve aydınlığı ile insanlar tarafından kutsanmış, en sonunda da Tanrı'nın gökte olduğuna inanılmıştır. Aslında Gök Tanrı inancının temelinde göğün ulaşılmazlığı değil ışığı vardır. Çünkü Türkler bir bakıma gök gibi ulaşılmaz olan yeri de kutsamış fakat onu kötü bilmişlerdir; çünkü yerin altı; yani toprak karanlıktır. Haliyle kendilerini yarattığına inandıkları tanrıyı kötü olan yeraltına değil, iyi ve güzel olan gökyüzüne yakıştırmışlardır. Gök kutsaldır ve gökteki tanrı da iyidir; çünkü gökyüzü aydınlıktır; ama yer altı kötüdür, oradaki her şey de kötüdür; çünkü yer altı karanlıktır karşıtlığı doğmuştur. Böylece aydınlık olanla karanlık olanın ayrımı, yani ışıkla ışıksızın ayrımı başlamıştır. Genelde insanoğlu, özelde Türkler için karanlık olan her şey kötü, aydınlık olan her şey iyidir: Gece kötü, gündüz iyi; kara renk kötü, beyaz renk iyi, yeryüzü kötü, gökyüzü iyidir.

Gök Tanrı İnanç Sisteminden itibaren ışık, Türk kültüründe hem bir kült hem de hayatın bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. En başta güneş; Bahaeddin Ögel'in ifadesiyle "her sabah doğudan doğan güneş, ona (bozkırlıya, Türklere) en parlak ve en saygı değer bir şey olarak görülmüştür" (Ögel, 2003:272). Haliyle maddi ışık kaynağı olan güneşe hem saygı duyulmuş; hem onun koruyucu bir gücü olduğuna inanılmış hem de güneş tutulmaları özel zamanlar olarak kabul edilmiş ve bu durumlarla ilgili türlü türlü inanışlar oluşmuştur. Güneş ışığına bağlı olarak gündüz ve gecelerle ilgili inanışlar da oluşmuştur. Elbetteki güneşin kutsallaştırılmasının tek sebebi ışığı değildir; güneşin yeryüzünü ısıtması, ekinlerin büyümesini sağlaması da onun insanlar tarafından kutsallaştırılmasının sebeplerindedir.

Güneşin yanında ay da Türklerin kutsallarındandır. Ay hem geceleri ışık vermesiyle Türk kültüründe kutsallık kazanmıştır; hem de İslamiyet'in Türkler tarafından kabulünden sonra İslam'ın simgesi olmasıyla önem kazanmıştır. Yıldızlar da yine ay gibi geceleri ışık vermeleri ile Türk kültüründeki kutsallardan olmuşlardır.

Bunların dışında ateş de Türk kültüründe ışıklı kutsallardandır. Zaten ateş kültürümüzdeki en önemli kültlerden biridir; bunda ateşin yakıcılığından kaynaklanan korku, ateşin haberleşme aracı olarak kullanılması ile birlikte ateşin sahip olduğu ışık da etkili olmuştur.

Nitekim ışık kültünün su kültü, ak-kara zıtlığı ve ayna ile de ilgisi mevcuttur. Ayrıca ışık üzerine yemin edilecek kadar kutsal bilinen bir kültür. Kültürümüzde bu denli geniş bir alanda etkili olan ışık kültü farklı milletlerin kültürlerinde de önemlidir. Bu çalışmamıza örnek olarak aldığımız Hint ve Mısır kültürlerinde de ışık önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Mısır mitolojinde ışık ve ışıklı tanrılar hâkimdir. Hint kültüründe ise hem mitolojide hem de Hindistan bölgesinde doğmuş ve buradan dünyaya yayılmış olan Budizm'de ışık başrodedir. Yine üç ilahi kitapta ışık hem Tanrı, hem peygamber özelliği olarak hem de iyi insanların simgesi olarak vurgulanmıştır.

İşte bu sebeplerden ötürü tezimizde hem Türk kültüründe ışığı hem de Hint ve Mısır kültürlerinde ışığı inceleyip, bunların kıyaslamasını yapmaya çalıştık. Ayrıca üç ilahi kitabı da tez konumuz açısından inceledik.

Araştırmanın Konusu

Tezimizin konusu “Türk Kültüründe Işık Kültü”dür. Bu bağlamda ışığın kültürümüzdeki yerini, gök, güneş, ay, yıldız kültleri gibi kültlerle ilişkisini, ayrıca temelinde ışık olan gece-gündüz ve ak-karanlık gibi karşıtlıklarla ilişkisini, bunlara bağlı inanışları, bu inanışların Gök Tanrı İnanç Sisteminden günümüze Türk dünyasındaki uzantılarını incelemek; bu ışığa dayalı inanışlardaki değişimleri, bunların sebeplerini belirlemek tezimizin konusu dâhilindedir.

Tezimizin asıl konusu Türk kültüründe ışık kültü iken biz Hint ve Mısır kültürlerinde ışık kültü konusunu da imkânlar elverdiğince incelemeye çalıştık. Hint kültüründe ışığı incelerken Budizm'i de konumuza dâhil ettik. Çünkü Hint kültüründe ışığın yer aldığı asıl alan Budizm'dir.

Ayrıca üç ilahi kitap olan Kur'an-ı Kerim, İncil ve Tevrat'ı da ışığa bakış açıları yönünden incelemek de konumuzun önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Tezimizin öncelikli amacı ışık kültürünün Türk kültüründeki yerini tespit edebilmek ve bu kültürün diğer kültürlerle ilişkisini belirlemektir. Gök Tanrı İnanç Sisteminden günümüze Türk inaniş dünyasında ışığın nasıl algılandığı, ışığa dayalı inanişlar, bunlardaki aynı kalışlar ve değişimler; değişimlerin sebeplerinin neler olduğunun belirlenmesi tezimizin amaçlarındandır.

Tezimizin konusu “Türk Kültüründe Işık” iken; “acaba Türk kültürü dışındaki kültürlerde ışık nasıl algılanıyordur ve ışığa dayalı inanişlar nelerdir” sorularına da yanıt aramak için örnek olarak Hint ve Mısır kültürlerinde de ışık kültürünün yerini araştırmayı amaçladık. Bu çalışmadaki amacımız ışık üzerinden farklı milletlerin kültürlerindeki benzerlikleri ve farklılıkları görüp bunların sebeplerini belirlemektir.

Bununla birlikte üç ilahi dinin kutsal kitapları olan Kur'an-ı Kerim, İncil ve Tevrat'ta ışığın hangi amaçlarla ve ne şekillerde kullanıldığını belirleyerek üç ilahi dinin ışık kültürü noktasında ortak paydalarını belirlemek de tezimizin amaçlarından bir diğeri.

Bilindiği gibi bu üç kitap yeryüzünde hem en çok incelenen hem de haklarında en çok tartışılan üç kitaptır. Bu kitapların tarafımızdan ışık bağlamında incelenmesinin sebebi tez konumuzun bir parçası olmalarıdır. Bunu yaparken kutsal kitaplardan hareketle, günümüzde birbirinden tamamen farklı olarak görülen İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin ışık noktasından hareketle ortak paydalarını belirleyip, bu üç dinin temelde farklı değil aynı olduklarına bir delil de ışık olabilir mi düşüncesiyle de hareket ederek; incelememizi bu yönde yapmaya gayret gösterdik.

Araştırmanın Kapsamı

Çalışmamızın kapsamı Gök Tanrı İnanç Sisteminden günümüze Türklerde ışık kültürünün araştırılması, ışıkla ilgili inanişların geçmişten günümüze incelenmesi; Hint ve Mısır kültürlerinde ışığın yerinin örneklerle belirlenmesi ve üç ilahi dinin kutsal kitaplarında ışığın ne şekilde kullanıldığının tespit edilmesi ile sınırlıdır.

Araştırmanın Metodu

Işık kültünün başta Türk kültürü olmak üzere mukayese için kullandığımız Hint ve Mısır kültürleriyle; ilahi kitaplardaki yerini belirlemek için hazırladığımız bu tezde ilk olarak kaynak taraması yapılmıştır. Konuyla ilgili kaynaklar incelenip fişlenmiştir.

Fişleme sırasında farklı yazarlar tarafından verilen aynı bilgilerin tekrar olmaması için bir tanesinin alınmasına, tez konumuz Türk kültürünün tamamını kapsadığı için Türk dünyasının farklı yerlerinden bilgilere ulaşmamız gerektiğı için özellikle günümüzde ışıkla ilgili inanışları tespit etmek için özellikle kültürel araştırma kitaplarına ve dergilerine ağırlık vermeye zen gösterilmiştir.

Tez ieriğimizin bazı kısımları daha önce ışık özellikleri vurgulanmayarak farklı araştırmacılar, Bahaeddin Ögel, Abdulkadir İnan gibi Türk kültürüne hizmet etmiş değerli hocalar tarafından çalışılmıştır. Bu alışmalar dikkatle incelenmiş; fakat alıntı yapma konusunda ışık dışında çok fazla alıntı yapılmamış; bu değerli çalışmalara atıfta bulunmakla yetinilmiştir. Aynı zen incelediğimiz tüm kaynaklarda gösterilmiştir. Çünkü diğer türlü tezimizin sayfa sayısı artacak ama tez konumuzdan da bir bakıma uzaklaşmış olacaktık.

Fişleme işleminden sonra tez konumuz gereği halk biliminin ilişkide bulunduğu ilahiyat, felsefe, sosyoloji gibi bilimlerden uzman kişilerle görüşülüp hem bilgilerinden istifade edilmiş hem de nerileri alınarak bu öneriler değerlendirilmiştir. Böylelikle elde edilen bilgiler mukayese yöntemi ile incelenmiştir. Mukayese yöntemini uygularken kültürler arasındaki farklılıklardan çok benzerlikler vurgulanmaya çalışılmıştır. Aynı Şekilde ışık konusunda eski Türk inanışlarıyla İslamiyet'ten sonraki Türk inanışları arasındaki benzerlikler vurgulanarak farklılıklar da tespit edilmeye çalışılmıştır.

BÖLÜM 1: TÜRK KÜLTÜRÜNDE IŞIK KÜLTÜ

1.1. Kült Nedir?

“Bilindiği gibi kült kavramı kısaca yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara gösterilen saygıyı ifade etmektedir. Bu anlamda toplum tarafından kutsallık verilen, saygı gösterilen, kendisiyle ilgili inanışlar bulunan unsurlara kült denir. Türk kültüründe atalar kültü, gök kültü, ışık kültü, tabiat kültleri, Hızır-İlyas kültü gibi pek çok kült mevcuttur” (Çetin, 2010:1). Bu kültler birbirinden tamamen bağımsız kültler değildir. Kültür bir bütün olduğuna göre, kültürün bir parçası olan kültler de bir bütündür.

Kültürün önemli bir yanını teşkil eden kültlerden hangisini ele alırsak alalım, diğer kültlerle ilişkisi kurulabilmektedir. Örneğin su kültü tabiat kültlerinden bir tanesidir. Aynı zamanda gök kültlerinden ay kültüyle de ilgisi bulunmaktadır. Çünkü mitolojide ay ışığının yansıdığı sudan gebe kalma olayı vardır. Yine atalar kültünün tabiat kültleriyle mesela dağ kültüyle ilgisi vardır, Kırgız Türklerinin dağa “kaynata diyerek dağa doğru bakarken yüzlerini kapatmaları bundandır. Bizce kültler içerisinde diğer kültlerle ilgisi en bariz olarak görülen kült, ışık kültüdür. Çünkü ışık kültü doğrudan gök kültüyle, güneş kültüyle, ay ve yıldız kültleriyle, ateş kültüyle ilgilidir. Bunların yanında ışık kültünün su kültüyle de ilgisi mevcuttur.

1.2. Işık Nedir?

Işık kültü, Türk mitolojisinin temelinde vardır. Gök Tanrı İnanç Sisteminde Türkler tanrının ışıklı olan gökte olduğuna ve ışığın da tanrının sembolü olduğuna inanmışlardır. Gökten inen ışığı da Gökalp'in de deyimiyle 'altın ışık' olarak nitelemişlerdir. Bu altın ışığın Türk mitolojisinde pek çok rolü vardır: Altın ışık, kara kemikten olanların, yani zayıf boyların ak kemik olmasını yani güçlenmesini sağlamak, yine kadınları gebe bırakıp kahramanların doğmasına vesile olmak, bozkurdun yüzünde belirerek Oğuz Kağan'a yol gösterip onun savaşlarda galip gelmesini sağlamak gibi işlevlere sahiptir. Çünkü bu ışık tanrıdan insanlara gelen bir kuttur ve bu kuta saygı duyulması zorunluluğu vardır.

“Işık kelimesinin Eski Türkçe'deki karşılığı yaruk'tur. “Uygurca metinlerde yaruk tanrının sıfatıdır. Tanrı parıltılı, ışıltılıdır” (Arat, 1991:5-11-13; Tekin, 1986:8-9-39). “Yaruk kelimesi Divan-ı Lügat-it Türk'te ve Kutadgu Bilig'de sıkça kullanılır. Bu

eserlerde yaru:ışmak, yaruk:ışık, aydınlık, parlak; yaruklu: nur, ışık, aydınlık, rahat; yarut: aydınlatma anlamında kullanılmıştır” (Atalay, 1986:753-754; Arat, 1979:528-539). Aynı kelime Türk şivelerinde ses farklılıklarıyla (Kazak Türkçesinde: jarık; Kırgız Türkçesinde: carık; Özbek Türkçesinde: yaruğlık; Türkmen Türkçesinde: yağtılık; Uygur Türkçesinde: yoruk) kullanılmaya devam etmektedir” (Ercilasun vd., 1991:360-361). Türkiye Türkçesinde ise şu an ışık kelimesi kullanılmaktadır” (Önal, 2007: 145). Türkiye’de dönem dönem ışık kelimesi nur, ziya gibi kelimelerle eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. Bunlardan nur kelimesi daha çok dini metinlerde kullanılmıştır ki; bunun sebebi de Kur’an-ı Kerim’de ışık yerine nur kelimesinin kullanılmış olmasıdır.

Işık Türk mitolojisinde hem en önemli kültür; hem de su, ateş, gök gibi pek çok unsurun kült olmasında etkili olan faktörlerden biridir. Nitekim ışık sadece Türk kültüründe değil Mısır, Yunan, İran, Hint kültürleri gibi pek çok kültürde hem korkulup hem de saygı duyulacak kadar önemli bir kültür ki; kutsalların en belirgin özelliği de bizce onlardan hem korkulup hem de saygı duyulmasıdır.

Türk kültüründe ışık önemli bir karşıtlık düşüncesinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu karşıtlık aydınlık-karanlık karşıtlığıdır ve buna bağlı olarak gece-gündüz, yer-gök, ak-kara karşıtlıkları oluşmuştur. Bunlardan gündüz, ak, gök aydınlık olanlardır; gece, kara ve yer karanlık olanlardır. Ve kültürümüzde aydınlık olan iyi, güzel özelliklere de sahip olarak düşünüldüğü için geceler kötü gündüzler iyidir, yer kötü gök iyidir, kara renk kötü ak renk iyidir. Bunların yanında cennet aydınlık bir yer olarak tasavvur edilirken cehennem karanlık bir yer olarak düşünülmüştür ki; iyiler cennete, kötüler cehenneme gidecektir inancı vardır. Haliyle iyi insanların gideceği yer aydınlık, kötü insanların gideceği yer karanlık olmalıdır. Bunların yanında bilgili insanların ışıklı, Azerbayca Türkçesindeki kullanımıyla ziyalı, bilgisiz insanların da kara cahil olarak adlandırılması da ışık kültüründen doğan bir durumdur. Türk kültüründe tüm bu tezatların oluşmasının temel sebebi ışıktır.

1.3. Işık- Gök İlişkisi

“Gök insana gerçekte nasılsa öyle görünür: sonsuz ve aşkın. Gök, insanın ve yaşam gücünün temsil edemediği “bambaşka bir şeyi” mükemmel bir biçimde temsil eder. Aşkınlığın simgesi sonsuz olmasından kaynaklanır. “En yüksek” olmak, doğal olarak

tanrılara özgü bir niteliktir. İnsanın ulaşamadığı yukarı bölgeler, yıldızlı gök, tanrılara özgü aşkınlık, mutlak gerçeklik, sonsuzluk gibi ayrıcalıklara sahiptir. Bu tür bölgeler tanrıların mekânlarıdır” (Eliade, 2003:61).

Bahaeddin Ögel göğü, “yıldızlar ile arşı, güneş ile ayı da içine alan geniş bir deyim” (Ögel, 2006:146) olarak tanımlamıştır. Göğe bakmak aydınlanmak demektir (Eliade, 2003:61). Çünkü kâinatı aydınlatan ve kâinattaki ışığın yegane kaynağı olan güneş ile güneşten aldıkları enerjiyle geceleri ışık saçan ay ve yıldızlar gökte görünmektedir. İnsanoğlu kendilerine ışık veren güneşi, ayı ve yıldızları kutsal bildiği gibi bunların bulunduğu göğü de kutsal bilmiştir.

Bu nedenlerden ötürü birçok dinde ve inanç sisteminde tanrının ya da tanrıların gökte bulunduğu inanılmıştır. İslam dininden önce Türkler arasında da yaygın olan Gök Tanrı İnanç Sisteminin temelinde gök vardır. Göğün aşkın, ulaşılmaz ve yüce olarak algılanmasından dolayı Tanrıya “Gök Tanrı” ismi verilmiş ve tanrı gökte kabul edilmiştir. Türkler Gök Tanrının bulunduğu inandıkları göğü kutsal, aydınlık ve iyiliklerin kaynağı bir mekân olarak algılamışlardır.

Bu kabuller gök kültürünün, Türk kültüründe en önemli kültürlerden biri olmasına sebep olmuştur. Gök kültürü ay, güneş, yıldız, gök kuşağı gibi kültürleri de bünyesinde bulduran önemli bir kültür ki; görüldüğü gibi bunların hepsi de ışık kültürü ile ilgilidir.

1.3.1. Işık- Gök Kuşağı İlişkisi

Gök kuşağı, yağmurun ardından güneş ışınlarının gökte farklı renklerde ve “Çerkezlerin tabiri ile kazan kulpu” (Kalafat, 1999:208) şeklinde görünmesidir. Gök kuşağını Çağbayır şu şekilde tanımlar: “Gök kuşağı, düşmekte olan yağmur damlacıklarında güneş ışınlarının kırılması ile meydana gelen yedi renkli kemer biçimli görünümüdür” (Çağbayır, 2007:1740).

Türk dünyasında gök kuşağına “alkım; ebe kuşağı; ebemkuşağı; eleğim sağma; hacılar kuşağı; yağmur kuşağı; alaim-i sema gibi adlar verilmektedir” (Çağbayır, 2007:1740). “Gök kuşağının Iğdır’ın Hakmehmet köyündeki adı Fatma Nene kuşağı”(Kalafat, 1999:99) iken, “Karapapak Türklerinde göy kuşağı”(Kalafat, 2007:86) ve Nogay Türklerinde gurt gasig”(Kalafat, 1999:201) dir. “Nogay Türklerinde gurt, kart yaşlı

kadın, gasig ise çiğ, küçük yağmur tanesi, sabahları yapraklarda biriken nem demektir”(Kalafat, 1999:201).

Gök kuşağı ile ilgili ilk bilgileri Yakut Türklerinin inanışlarında buluyoruz. Yakutlar kama asıl gücünü verenin kutsal şah olduğuna inanırlar.“Yakutlar kamın bu ruhunun gökteki kutlu ağacın dallarında bittiğine inanmaktadır. Bu ruhun gök kuşağı (ebemkuşağı) şeklinde şamanın vücuduna girip onu sardığını kabul etmektedirler. Bu nedenle bir kısım Yakut şaman davullarında gök kuşağının sembolü yer almaktadır” (Günay-Güngör, 2007:126). Yakut Türklerinin bu kabullerinde gök kuşağı kama güç veren kutsal şah ile kam arasında bir irtibat aracı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle de kamın davulunun üzerinde gök kuşağı sembolüne yer verilmektedir.

“Kamın davulu, şamancıl törenlerde birinci planda rol oynar. Simgeselliği karmaşık, sihirli işlevleri çoktur. Şamanı “dünyanın merkezine” taşımak veya havada uçmasını sağlamak için olsun, ruhları çağırmak ve “hapsetmek” için olsun, nihayet gürültüsüyle şamanın işine yoğunlaşmasını ve içinde dolaşmağa hazırlandığı manevi âlemlerle teması geçmesini sağlamak için olsun, şamanlık seansının yürümesi için vazgeçilmez bir öğedir” (Eliade, 2006:199-200). Nitekim Yakut Türklerinin davullarında olduğu gibi “Tatarların davullarında da gök kuşağı evren ağacı ve gökyüzünün aydınlatıcı cisimleri olan ay ve güneş gibi simgelerle birlikte kullanılmaktadır” (Eliade, 2006:203).

Bilindiği gibi şamanlık, Türklerin İslamiyet öncesinde sahip oldukları Gök Tanrı inanç sistemi içerisinde yer almaktadır. Gök Tanrı inanç sisteminde gök ve göğe dair her şey kutsal kabul edilmektedir. Bu sistemde gök, ay, güneş, yıldızlar, yağmur kutsal kabul edildiği gibi gök kuşağının da kutsal kabul edilmesi çok normaldir. Nitekim, Tatar ve Yakut Türklerinin gök kuşağını şaman törenlerinin en önemli unsuru olan davulda sembolize etmeleri de gök kuşağının kutsal kabul edildiğinin bir göstergesidir.

İslamiyet öncesinde Türkler arasında yaygın olarak kabul edilen inanışların birçoğu İslamiyet'ten sonra da varlığını sürdürmüştür. Gök kuşağı ile ilgili inanışlar da bunlardandır. “İğdir'da Gök kuşağı göktedir, gök de uludur” (Kalafat, 1999:99) şeklindeki inanış gök kuşağının gökte olduğu için kutsal ve yüce kabul edildiğinin göstergesidir.

Gök kuşağı ile ilgili inanışlar günümüzde de devam etmektedir. Çünkü gök kuşağı, gökyüzünde yağmurun ardından oluşan bir renkler halesi olduğu için insanların ilgisini çekmeye devam etmektedir. Gök kuşağı ile ilgili inanışlar gök kuşağının altından geçmeye ve altında altın bulunmasına ilişkindir.

Gök kuşağının altından geçmek ile ilgili birçok inanış vardır. “Kocaeli’de gök kuşağı çıktığında dilek tutulur; gök kuşağının altından geçilirse dileklerin kabul olduğuna inanılır” (Altun, 2008:89). Işıl Altun’un Kocaelideki bu tespitinin, Yaşar Kalafat Anadolu Türk kültürünün hâkim olduğu birçok yerde bulunduğunu bildirmektedir (Kalafat, 2008:253-254).

Gök kuşağının altından geçmek her yerde dileklerin kabul olacağı anlamına gelmez. “Karapapak Türklerinde göy kuşağı (gök kuşağı) nın altından geçilmez, geçmek isteyen o vurur” (Kalafat, 2007:86); yani gök kuşağı altından geçmek isteyeneye zarar verir inanışı vardır.

Gök kuşağı ile ilgili bir diğer inanış da onun altından geçenin cinsiyet değiştireceğidir. Gök kuşağının altından geçen kadınlar erkek, erkekler ise kadın olur inanışı Türkiye’de genelde Anadolu’da (Kalafat, 2008:253-254), özelde Sakarya’da (Gülhan, 2001:103) Türk dünyasında ise Talişlerde (Kalafat, 2008:253-254) ve Nogay Türklerinde (Kalafat, 1999:201) tespit edilebilmiştir.

Türk dünyasında gök kuşağının altında altın olduğuna dair bir inanış da bulunmaktadır. Türkiye’de Anadolu’da; Taliş Türkleri arasında (Kalafat, 2008:253-254) ve Çerkezlerde (Kalafat, 1999:201) gök kuşağının görüldüğü yerin altında altın olduğu inanışı mevcuttur.

1.3.2. Işık- Ay ve Güneş Kültleri

1.3.2.1. Ay ve Güneşin Gök Tanrı İnanç Sistemindeki Yeri

Güneş ve ayı, Gök Tanrı inanç sistemindeki en önemli kültler olarak ele alabiliriz. Ay ve güneş Türk kültüründe çok defa bir arada anılmaktadır. Güneş ve ay ışıklı oluşları, büyüklükleri, uzaklıkları gibi birçok yönden kutsal kabul edilen gök cisimleridir. “Bu yüzden Eberhard, “Eski Türk dinini” (bizce Gök Tanrı inanç sistemini), ‘Güneş ve Ay

kültlerinden müteşekkil Türk Gök Dini' şeklinde tanımlamıştır" (Günay-Güngör, 2007:71).

Gök Tanrı inanç sisteminin önemli bir kısmını oluşturan Şamanist törenlerde güneş ve ay kültleri semboller olarak yer almaktadır. Bu törenlerde kamın kıyafetinden davuluna, külâhına kadar her şeyi özel anlamı olan sembollerle doludur. "Bunlar; güneş, ay, yıldız gibi sembollerdir" (Günay-Güngör, 2007:71).

Her özel kutsaldır ve her kutsala da saygı duyulur. Türkler de kutsal bildikleri güneşe ve aya saygı duymuşlardır. Hem bu kültlere duyulan saygıyı hem de bu kültürlerin hangi Türk topluluklarında olduğunu tarihi kaynaklardan öğrenebiliyoruz. Mesela; "Hunlar"ın güneşi ve ayı ululadıklarını Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Söz konusu kaynaklarda Hun Tan-Hu'sunun her sabah çadırından çıkarak güneşi ve geceleri de ayı tazim ettiği bildiriliyor. Hunlardan sonra Orta Asya'da devlet kuran Türk topluluklarında da bu inanç ve uygulamaların devam ettiği anlaşılıyor. Nitekim, biz güneş ve ay kültürüne, M. Ö. II. yüzyılda Hunlara tabi iken sonradan devlet kuran Vu- Huanlar'da ve M. S. III. yüzyılda Tobalar'da rastlamaktayız. Modern etnolojik araştırmalar, Yakutlar'da da bu kültürün devam ettiğini gösteriyor.

Güneş ve ay kültürünün Uygurlarda da var olduğu anlaşılıyor. Plan Carpin, Cengiz Han dönemi Moğollarında da bu kültürün varlığını haber veriyor. Keza ona, Slavlaşmadan önceki dönemin Bulgarlarında, Kırgızlarda, XII. yüzyılda Kimeklerde ve Kara Hitaylarda da rastlıyoruz" (Günay-Güngör, 2007:71). Nitekim güneş ve aya duyulan bu saygının izlerine günümüzde de rastlanmaktadır ki ileride bununla ilgili örnekler vereceğiz.

1.3.2.2. Ay ve Güneşin Cinsiyetleri Hakkındaki İnanışlar

Güneş ve ayın Türkler için cinsiyeti nedir konusuyla ilgili farklı rivayetler vardır. Bu rivayetlerin çoğunda ay erkek, güneş dişi olarak kabul edilmektedir. Bunun ilk örneğini "Altay Türklerinin Yaratılış Destanında buluyoruz... Kara Han, yeryüzünü yarattıktan sonra on yedi kat göğü yarattı. Göğün her katına da bir tanrı yerleştirdi.

Yedinci katta Gün Ana, altıncı katta Ay Ata oturur. Türklerce güneş kadın, ay erkektir" (Gökâl, 2005:91). Çocukların hala 'Ay Dede' demesini de Gökâl 'Ay Ata' sözünden kalma olarak yorumlamaktadır.

Çoruhlu, Türklere ait birçok efsane, masal ve hikayede ayın erkek, güneşin de dişi olarak algılandığını bunun Umay kültü ile ilgili olduğunu; çünkü bir tanrıça ya da dişi ruh olan bu ilahın (yani Umay'ın) aynı zamanda güneşle de ilişkilendirilmiş olduğunu belirtmiştir (Çoruhlu, 2006:25).

Yine Çoruhlu, Mısırlı eski bir Türk tarihçisi olan Ebu Bekir b. Abdullah b. Aybek ed-Devadari'nin eserinden nakledilen bir Türk yaratılış efsanesinde ayın erkek, güneşin dişi olarak kabul edildiğini bildirmektedir (Çoruhlu, 2006:24).

Bahaeddin Ögel de "Türk Mitolojisi" adlı eserinde ayın erkek, güneşin dişi olarak kabul edildiğini belirtmekte ve ay ışığından gebe kalındığını bir örnekle açıklamaktadır: "Moğolların Gizli Tarihi'ndeki, Alan-Ko'a'nın gebe kalışını P. Pelliot aydınlığa kavuşturmuştur. Alan-Kowa'nın gebe kalma olayı: Sızan ışıktan girerek karnını okşuyor ve onun parlak ışığı karnının (derinliklerine) işliyordu. (Çadırdan) çıkarken de güneş veya ayın huzmelerine tıpkı sarı bir köpek gibi tırmanarak çıkıyordu.

Bu metinde görülüyor ki, Alan-Kowa'nın gebe kalmasında birinci derecede rol oynayan şey, ay ışıkları ve bu ışıklarla inen, sembolik bir hayvan şekline girmiş olan Tanrı'nın kendisi veya elçisidir. Metinde 'güneş' sözünün geçmiş olmasına rağmen, gebe kalma olayının gece ve ay ışığı vasıtasıyla meydana gelmesi, bu meselede aya daha fazla önem kazandırır" (Ögel, 2003:131-132). Yani ay erkektir.

Abdulkadir İnan "Tarihte ve Bugün Şamanizm" adlı eserinde Yakutlara göre güneş ve ayın iki kardeş olduğunu bazı kahramanların bunların lutfuyla türediklerini belirtmiş; fakat Yakut Türkleri için ay ve güneşin cinsiyetleri nedir konusunda bilgi vermemiştir. Ancak İnan'ın kitabında geçen "Şaman cübbesinde ve külahında güneş efendinin sembolü olarak, demirden veya gümüştan halkalar bulunur" (İnan, 2006:29) cümlesinden hareketle Yakutlarda güneşin erkek olarak algılandığını düşünebiliriz.

Yakut mitolojisinde, bazı araştırmacıların yaptığı derlemelere göre, güneş, yukarı dünyada bulunan en büyük ulu tanrı olan Ürün Aar Toyon'un karısı Kün Kübey Hotun'dur. Dünyayı ısıtır, temizler ve hayatın sürekliliğini sağlar (Çoruhlu, 2006:23).

Ayın erkek güneşin dişi kabul edilmesine zıt bir inancı Kazak Türklerinin bir efsanesinde buluyoruz. Bu efsanede ay ve güneşin her ikisi de dişi olarak kabul edilmektedir. "Bir Kazak efsanesinde eskiden güneş ve ayın iki güzel kız olduğu

anlatılmaktadır. Bunlar birbirini kıskanıyormuş, güneş ayın yüzünü tırmalamış ve böylece ayın yüzündeki lekeler oluşmuş. Öte yandan ay da güneşe yaklaşmıyor ve onu uzaktan kızdırmaya çalışıyormuş” (Çoruhlu, 2006:23).

Ay ve güneşin cinsiyetleri ile ilgili inanışlar günümüzde de devam etmektedir. Mesela Yaşar Kalafat, Karapapag Türklerinde ayın erkek, güneşin dişi olarak kabul edildiğini ve bunların evlenmesinden yıldızların dünyaya geldiği inanışının olduğunu belirtiyor (Kalafat, 2000:200).

Bütün bu bilgilerden Türkler için ayın cinsiyetinin erkek, güneşinkinin dişi olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzdeki bilim adamları arasındaki genel kabul de bu yöndedir. Halk arasında da hala ay erkek, güneş dişidir ki “ay dede” tabiri bu inanışı izah etmektedir.

1.3.2.3. Ay ve Güneş Tutulması İle İlgili İnanışlar

Ay ve güneşin kutsal bilinmesindeki en önemli sebep onların kâinattaki ışığın kaynağı olmalarıdır. Kâinattaki ışığın yegane kaynağı aslında güneştir; fakat geceleri ay ve yıldızlar da güneşten aldıkları ışığı yansıttıkları için güneşle birlikte ışıklı cisimler olarak kabul edilirler. Tutulma olayları bu ışık kaynaklarının görünümünü engeller.

İnsanlar ay ve güneş tutulmasının sebepleri üzerine geçmişten günümüze kafa yormuşlar ve bazı sebepler belirlemişlerdir. Ayrıca bu tutulma durumundan zarar görmemek ve durumu normale çevirmek için de birtakım uygulamalar yapmışlardır. Ay ve güneş tutulmasının sebebi, Gök Tanrı İnanç Sisteminde “kara iye” adı verilen kötü güçlerin ay ve güneşi kaçırmalarıdır. Çünkü kötü güçler karanlığı sever; ay ve güneş ise aydınlıktır. Kötü güçler karanlığı sevdikleri gibi ışık ve sestende de kaçarlar. Bu yüzden de birçok yerde ay ve güneş tutulması olaylarında gürültü yapılarak kötü güçler korkutulup kaçırılmaya çalışılır.

“Eski Türklerde gün tutulunca bir takım kara iyelerin güneşin yüzünü kaplayarak, ışıklara mani olduğu, kara iyeleri korkutup kaçırmak için silahların birbirine sürüldüğünü biliyoruz” (Kalafat, 2000:80).

Bu konuda İnan şunları söyler: “Şamanistlerin inançlarına göre güneş ve ay ile kötü ruhlar mücadeleye kalkışır, bazen kötü ruhlar ay ve güneşi yakalayıp karanlık

dünyasına sürüklerler. Güneş ve ayın tutulmasının sebebi budur. Bütün Türk lehçelerinde küsuf ve hüsf hadisesinin ‘tutulmak’ ile ifade edilmesi de eski bir inancın izini taşımaktadır. Güneş ve ay tutulduğu zaman Şamanistler bunları kötü ruhların elinden kurtarmak için bağırıp çağırırlar, davul çalarlar. Bu gürültü patırtıların kötü ruhları korkutacağına inanırlar “(İnan, 2006:29).

“Yakutlar güneş ve ayla savaştan ve bazen onları karanlık dünyasına hapseden kötü ruhlardan söz ederler. Onlara göre güneş ve ay tutulmasının sebebi buydu. Onlar ay ve güneş tutulmalarında davul çalarak, gürültü çıkararak ay ve güneşi kötü ruhlardan kurtarmaya çalışıyorlardı” (Çoruhlu, 2006:23).

“Ay ve güneş tutulmasının sebeplerini Cemal Anadol ise genel olarak şu şekilde sıralamıştır:

- 1- Allah azgın kullarını cezalandırmak istemektedir.
- 2- İnsanlar arasında haksızlık ve kötülüğün artması sonucu, Allah insanları uyarmak istemektedir.
- 3- Ay ve güneş iki düşman gibidir. Birbirlerine rastladıklarında kavga ederler. Bu kavga sırasında da karanlık meydana gelir.
- 4- Ay ve güneş üzüntülü oldukları için kararlılar.
- 5- Ayı ve güneşi zebaniler tutar.
- 6- Kırk harami, ayın ve güneşin önünde durur.
- 7- Güneşi bir melek araba ile taşır, meleğin arabası burca takılırsa, güneş ve ay tutulur.
- 8- Güneş kız, ay da erkektir. Haramiler bunların önünü keserler. O zaman büyük adamların öleceğine, kıyamet kopacağına, ayın ve güneşin kızıl görünmesi ile savaş olacağına inanılır” (Anadol, 2006:322-323).

Yukarıda bahsettiğimiz inanışların ve pratiklerin birçoğu İslamiyet öncesi Türklere aitken, bunların büyük bir kısmının günümüzde de devam ettiğini biliyoruz. “Güneş ve ayın kutsallığının günümüz Anadolu’sundaki Müslüman Türklerin inanışlarında da bazı izleri kalmıştır; örneğin güneş ve ay tutulmasında teneke çalınarak ya da havaya kurşun

sıkılarak ay ya da güneşin bu durumdan kurtarılmaya çalışılması âdeti Türkiye'nin çeşitli yerlerinde görülür" (Çoruhlu, 2006:25).

Bu âdet sadece Türkiye'de değil Türk dünyasının birçok yerinde vardır. "Nahcivan'da ay tutulunca ejderhanın ayı yakaladığına inanılır. Ayı kurtarmak maksadıyla, ejderhayı korkutup kaçırmak için, bakır bir kabın dibi dövülerek tüfek atılarak gürültü yapılır" (Kalafat, 2000:15). "İran Caferi inançlı Türklerinde ay ve güneş tutulunca davul çalınır" (Kalafat, 2007:187).

"Karapapaglarda ay tutulunca 'ses salınır', 'demir vurlar' gün tutulunca da aynı uygulamalar yapılır. Ay tutulunca su, kılıç ve hançerler çarpılır. Böylece ışık olacağı, ışık olunca da ayı tutan 'Kara Kuvve'nin korkup kaçacağına, giderek ayın kurtulacağına inanılır" (Kalafat, 2000:200).

"Nogay Türklerinde, ay tutulunca, tencere soğulur (tencerenin dibi dövülerek ses çıkarılır). Bununla amaç yamanlık (fenalık) gitsin, ay aşılınsın (açılınsın)"dır (Kalafat, 1999:201).

Türkmeneli'nde "ay tutulunca 'şeytan cinin önünü tutmuş, ışığını önlüyor' denir. Teneke çalıp gürültü yaparak şeytanın kovulabileceğine inanılır. Türkiye'de ay tutulunca cinlerin ayı esir alıp yiyeceğine inanılarak cinleri kovup ayı kurtarmak için her türlü gürültü yapılır" (Kalafat, 2007:321).

Ay ve güneş tutulmalarını insanlar uğursuzluk olarak kabul eder ve başlarına bir felaket geleceğinden korkarlar. "Kırgızlar arasında, Han'ın ölümü, ay ve güneş tutulması, yer titremesi (deprem) büyük felaket sebebi olarak kabul edilir" (Erdem, 2000:164). Ay ve güneş tutulmasının deprem alameti olarak algılanması 1999 depreminden sonra Türkiye'de de yaygınlaşmıştır.

"Güneşi ve ayı gökkubbenin feneri olarak kabul eden Gagauzların bir kısmı güneşin kararması süresinde güneşin kanatlı bir yilandan süt emdiğine, bir kısmı kuyruklu yıldızlarla örtüldüğüne, diğerleri de Allah'ın bir kralı öldürmek için suikast tertiplemediği ve kimsenin görmesini istemediği için güneşi kararttığına inanırlar" (Günay-Güngör, 2007: 139).

“Ayrımlı Türklerinde ay tutulunca Osmanlılara gün tutulunca insanlara zarar verileceğine inanılır. İnanca göre ayı ve güneşi tutan bir ejderhadır. Güneşi ve ayı yemek istemektedir. Ejderhayı kovmak için kadınlar bacalarda bakır kazandibi döverler. Bu inanış Batı Türklüğü’nün tüm kesimlerinde vardır “ (Kalafat, 2007:276).

Uygurlarda güneş tutulması sırasında yapılan pratikler hem İslami hem de Gök Tanrı İnanç Sisteminden pratikleri kapsamaktadır. “Uygurlar’da; güneş tutulduğu zaman, güneşi tutan kara güçlerden kurtarmak için üzerlikten muskadan ve Ayetel Kürsi’den istifade edilir. Güneş tutulduğu zaman, güneşi tutan kara güçlerden kurtarmak için ‘demir tabakalar’ çarttırılarak dövülür hay-hay salınır/ şamata çıkarılır” (Kalafat, 2008:215). Bu uygulama eskinin ve yeninin bir arada olduğu bir geçiş dönemi örneğidir.

Nitekim eski ve yeni uygulamalar Karaçilerde ve Karapapak Türkleri gibi birçok Türk topluluğunda da bir arada bulunmaktadır. “Karaçilerde ‘ay tutulanda kap vurular tüfek atılar/ kaplara vurularak ve tüfek atılarak ses yapılır. Bu inanç gürültü yapılarak kara iyelerin kaçırılmalarına yönelik olup Türk kültür coğrafyasında çok sık görülür. Şimşek çakınca Kelime-i Şehâdet getirilmesi inancı Karaçilerde vardır” (Kalafat, 2008:88).

Karapapak Türklerinde “ay tutulunca kurtulması için Allah’a yalvarılır, kazanın dibi dövülerek gürültü yapılır. Yeni doğmuş ay görülünce yönler aya çevrilir, şükür Allah ay tazedir denir, salavat getirilir” (Kalafat, 2007:87).

“Balkar Türklerinde ay tutulduğu zaman, onun kurtulması için tavuklara aş (yem) verilir. Kazanların dibi dövülür. Efendi dua eder. Allah’a dua edilir” (Kalafat, 1999:197).

“Çerkezlerde ay tutulunca on beş yaşından büyük olan kadınlar zikir tutarlar, erkekler tüfek atarlar. Tüfek atarak ayın kurtulacağına inanırlar. Ayı bilovadan kurtarmak için bu uygulamalar yapılır. Bilova büyük bir yılandır” (Kalafat, 1999:209).

Ay ve güneş tutulmasıyla ilgili inanışlar ve bu hallerde yapılan pratikler İslamiyet’le birlikte Anadolu’da İslami bir kimlik kazanmıştır. Işıl Altun’un Kocaeli’de yaptığı araştırmalardan elde ettiği bilgiler Anadolu’da İslami pratiklerin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. “Ay tutulmasında ezan okunur. 1999 depreminden önce güneş tutulması olmuş ve camiden ezan okunmuştur. Ay ve güneş tutulmasından sonra deprem

olacağına inanılır. Ay ya da güneş tutulmasında namaz kılınp, Yasin okunur” (Altun, 2008:87-88).

1.3.2.4. Güneş İle İlgili Birtakım İnanışlar

Türkler hayatlarında önemli olan birçok unsura kutsiyet atfedip saygı duydukları gibi güneşe de saygı duymuşlardır. Çünkü “her sabah doğudan doğan güneş, ona (bozkırlıya, Türklere) en parlak ve en saygı değer bir şey olarak görülmüştür” (Ögel, 2003:272). Bu saygının bir göstergesi olarak güneşin selamlanması pratiği oluşmuştur. “Eski Türkler doğan güneşi üç veya dokuz defa selamlarlardı. Günün başka zamanlarında ise, sadece doğuya selam vermek, yine güneşi selamlamak anlamına geliyordu” (Ögel, 1971:124). “Yakut efsanesinde; Er-Sogotoh, hayat ağacının önüne gitmeden önce güneşe üç defa selam vermişti. Er-Sogotoh’a göre güneş Hayat-Ağacından daha önemliydi” (Ögel, 2003:104).

Türkler arasında güneşe saygının sonucu olarak doğu yönüne de saygı duyulmuştur. “Güneşin doğduğu taraf doğu yönüdür. Türklerde en kutsal olan yön de, bu yöndür. Esas Türk kitlelerinin batıda olmasına rağmen, devletin önemli olan tarafları, doğu bölümleriydi” (Ögel, 2003:278). “Türkler çok eski çağlardan beri doğuya, yani güneşin doğduğu yöne büyük bir saygı gösterirlerdi. Bu saygı, devlet teşkilatı ile resmi törenlerin her yönünde, açık olarak görülebiliyordu. Bunun için de Hun çağında yaşayan Altaylılar, ölülerinin başını genel olarak doğuya doğru çevirirler ve böylece gömerlerdi (Ögel, 1971:5).

Güneşe saygı inancı günümüzde de varlığını sürdürmektedir. “Karaimlerde güneşin doğuşuna saygı var. Ayrıca güneşin nuruna, suyun nuruna, ateşin nuruna ibâdet edilir. Yaramaz, haylaz ve zararlı ruhlar, güçler güneş doğarken kovulur. Bunlar Karaimliğin inanç mahiyetinden olmayıp Karaimliğe eski dinlerinden girmiş hatıralar olarak kabul edilir” (Kalafat, 1999:67).

Güneşin doğuş ve batış vakitleri önemlidir. Güneşin insanın üstüne doğması İslamiyet etkisiyle Türk milletinde hoş karşılanmayan bir durum olmuştur. Kalafat’ın tespitleri bu yöndedir: “Üstüne gün doğsun. Çok yerde, günün insanın üzerine doğması olumlu karşılanır. Ancak birçok kişi aklım kestiğinden beri üzerime güneş doğmamıştır. Sabah

ezanını yatağında dinlemedim. Namaza kalktım, anlamında kullanır” (Kalafat, 2000:195).

Bunun yanında halk arasında sabah güneş doğarken kalkıp pencereleri, kapıları açma pratiği gelişmiştir; bunun sebebi de rızkların güneş doğarken dağıtıldığına inanılmasıdır. Aslında buradaki temel amaç sabah namazının kılınmasıdır. Bu yüzden rızkların sabah güneş doğarken dağıtılacağı yönünde bir inanış gelişmiş ve buna bağlı olarak da insanlar güneş doğarken kalkıp kapılarını pencerelerini açmayı; çalışanlar ise işyerlerini açmayı âdet haline getirmişlerdir.

Yine halk inanışlarında güneşin doğuşu hayırlı, iyi bir olay olarak kabul edilir. Kırgız Türklerine ait bir duada yeni geline “söylenen tavsiyeleri, güneşin doğması gibi gör” (Erdem, 2000:213) mesi öğütlenir.

Türk kültüründe güneşin koruyucu bir gücü olduğuna inanılır. Bu yüzden de yeryüzünün güneş ışığından mahrum olduğu vakitler uğursuz ve kötü olarak kabul edilir. Anadolu’da ve Türk dünyasının pek çok yerinde güneş battıktan sonra cenaze gömülmez, küçük çocuklar dışarı çıkarılmaz, toprağa bir şey ekilmez, topraktan bir şey koparılmaz gibi pek çok inanış vardır. Bunların hepsi geceleri insanların güneş ışığının koruyucu gücünden mahrum kaldığı inanışına dayanmaktadır ki; bununla ilgili örnekler tezimizin gece-gündüz karşıtlığı bölümünde verilmiştir.

Şehriyar’ın ‘Ey Vay Anam’ şiirinde anne güneşe benzetilmiştir ki; bu benzetmenin sebebi bizce annenin güneş kadar güzel olmasının yanında onun kadar koruyucu olduğunu da vurgulamaktır: “Ölümünden sonra da özü görür her şeyi; Anam! Biçare anam! Evimizin güneşi”(Kalafat, 2000:182).

1.3.2.5. Ay İle İlgili Birtakım İnanışlar

Türk kültüründe ay kültüne belirgin olarak ilk Oğuz Kağan Destanında rastlarız. “Türklerde hükümdar, Gök Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisidir. Tanrı ona kut ve güç verir. Türk mitolojisinde ya da destanlarda, gökten gelen ya da Gök Tanrı’nın kızlarıyla evlenen kahramanlar vardır. Bunların başında Oğuz Kağan gelir: Oğuz Kağan bir yerde Tanrı’ya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü. Gördü ki o ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında (alnında) ateşli bir beni vardı. Demirkazık (Kutupyıldızı)

gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse Gök Tanrı gülüyor, ağlasa Gök Tanrı ağlıyor (sanılırdı)” (Türk Mitolojisinin Anahatları, s.20).

Oğuz Kağan karanlık bastırdıktan sonra ışığı gördüğü için bu ışık ay ışığı şeklinde yorumlanmalıdır. Ay ışığı; ama Gök Tanrı’dan gelen kutsal bir ay ışığı. Zaten bu ışığın içinde bir kız olması da bu ışığın ay ışığı olduğuna kanıttır. Çünkü mitolojide doğum olayı genellikle ay ışığından gerçekleşir. Tıpkı Moğolların atası Alan Kowa efsanesinde olduğu gibi:

İmami’nin Han-name adlı eserine göre Moğolların atası Alan-Kowa Efsanesi: “Kız kendi evinde yatarken, geceleyin birden eve parlak bir ‘Ay’ giriyor ve Alan-Kowa bu parlak aydan gebe kalıyor. Ay çadırdan içeri girerken arslan ve kurt gibi bir şeylerde görünüyor. Sabah olunca, kız kendisinde bazı değişiklikler hissediyor ve gebe kaldığını anlıyor. Aradan biraz daha geçince karnında bir şişkinlik meydana geliyor. Daha sonra da karnında bir şeylerin kımıldadığını hissediyor. Kız durumu annesine anlatıyor. Annesi de şüpheleniyor. Fakat kızının henüz bakire olduğunu görünce o da şaşırıyor. Bu suretle, kızın çadıra inen aydan gebe kaldığı anlaşılıyor” (Ögel, 2003:414).

Ayın halden hale geçmesi insanlar tarafından hep ilgi gören bir konu olmuştur. Ziya Gökalp’in bizlere aktardığı Öksüz Kız Efsanesi ayın bu hal değişikliğinin mitolojik bir yorumu şeklindedir: “Bir kış günü, öksüz bir kız su almağa gidiyordu. Vücudu yarı çıplaktı. Çıplak ayakları kardan şişmişti. Karnı açtı, kulakları soğuktan donmuştu. Gözleri yaşlı idi. Elinde demir bir bakraç vardı. Çeşmeye gidiyordu. Birden bire bir kasırga koşturdu. Ay, yukarıdaki köşküden bu zavallı kıza bakıyordu. Dedi ki: ‘Mutlaka onun atası bu kıza eziyet ediyor.’ Kıza acıdı. Kız, o sırada bir çalının içinde yürüyordu. Ay, çalıya emretti. ‘Kızı al, gel’ dedi. Derhal çalı bir at oldu. Bir yandan gök alçaldı, bir yandan çalı yükseldi.

Şimdi Ay’ın halden hale geçmesi (ilk ay, dolunay v.b. olması) hep Öksüz Kız’ın başından geçenlere bağlıdır. İlk gece ay, gümüş bir yay gibidir. Kız büyüdükçe, ay da büyür. Fakat bazen kız otağa girer, halı dokumağa başlar. O zaman ay sevgilisini göremediğinden, hasretle yüzü ay’a döner. Bazen kızın keyfi coşarak bakracıyla beraber göle koşar. O zaman Ay’ın yüzü bedirlenir (dolunay olur).

Bundan başka gökte bir Beyaz Ayı vardır ki, Öksüz Kız'ı sevdiği için, Ay'ı tutup boğmak ister. Fakat ona gücü yetmez. Yirmi beş gün, Ay galiptir. Yalnız üç gün Beyaz Ayı galip gelir. İşte bu zamandadır ki, Ay görünmez.” (Türk Töresi, s.116-117)

Ayın yeni doğması demek olan ilk ay özel bir zaman dilimidir ve Kırım Tatarlarında “Hanlıklar döneminde haracı saraya giderek verirlerdi. Belirlenen dönemde yeni ay doğmuşsa, vergi mükellefleri ayın yeni doğmuş olmasının hatırına o mevsim vergi vermezlerdi” (Kalafat, 1999:61).

Ay ışığı Türk destanlarında da parlaklığı ile bir güzellik ve güç sembolüdür. Bunun en bariz örneklerini Kırgız Türklerinin Manas Destanında görmekteyiz: Manas, “Kızıla-alevli Oyrat'ın hanını da öldürüp kaçtı. Ay gibi parlak olup, etrafa şöhret saçtı” (Ögel, 2003:309). Destanda dostluğu ifade etmek için, “Ay ışığı gibi boz olayım” kalıbı kullanılmakta, bu kalıp ant ve istek ifadesi olarak tekrarlanmaktadır (Manas Destanı W. Radloff ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller, s.259). Yine ayın İslamiyet'in sembolü olması da destanda vurgulanmıştır: Almambet'in Müslüman olduktan sonra kendisine ikram edilen çayı içmeden söyledikleri:

“Göğsüme can koşayım! Aklıma dil koşayım!

Ayın ışığı gibi, ben de parlak olayım!

Sizlerin dostu olup, ben de ak pak olayım!

Bundan sonra da artık, çaya ortak olayım” (Ögel, 2003:306)!

1.3.3. Işık ve Yıldız İlişkisi

Gökyüzünde olup da insanlığı en çok ilgilendiren gök cisimlerinden ay ve güneşten sonra geleni yıldızlardır. Yıldız, “güneş ve ay dışında gökyüzünde görülen ışıklı gök cisimlerinden her biri” (Türk Dil Kurumu, 2005:2180) demektir. Yıldızlar insanların inanışlarında pek değerli bir yere sahiptir. Türk kültüründe yıldızlarla ilgili pek çok inanış vardır. Bunların dildeki şekilleriyle başlayalım: “Türkçede yıldız akmak (veya kaymak veya uçmak) yıldızın gökyüzünde hızla yer değiştirmesi; yani kayması; yıldız barışmamak görüş, duydu ve düşünce bakımından uyuşmamak; yıldız parlamak başarı yönünde n herkesin dikkatini çekecek bir duruma gelmek, ün kazanmak; yıldız sönmek ününü yitirmek; yıldızları saymak geceleri uyku uyuyamamak demektir (Çağbayır,

2007:5321). Bu kadar farklı alanda yıldız kelimesinin kullanılması; yıldızın Türk düşünce dünyasında değerini gösteren önemli bir işarettir.

Yıldızlarla ilgili inanışların başında her insanın bir yıldızı olduğuna inanılması gelir. Ve buna bağlı olarak da her yıldız kayışında bir insanın öldüğüne inanılır. Bu inanışlar Gagauz Türklerinde şöyledir: “Yıldızlar gökyüzünün süsleridir. Her insanın sosyal mevkiine göre bir yıldızı vardır. Kralların yıldızı büyük, fakirlerin yıldızı ise küçüktür. İnsan öldüğü zaman yıldızı yere düşer” (Gagauzlar, 1998:134). Bununla birlikte Kumuklarda “yıldız kayarsa bir felaket olacağına inanılır” (Kalafat, 1999:133). Yıldız kaymasının ölüm ya da felaket getireceğine inanılmasının sebebi çok açıktır. Yıldızlar ışıklı cisimlerdir ve bunların hareket etmesi, şekil değiştirmesi uğursuzluk olarak algılanmaktadır; tıpkı ay ve güneş tutulmalarının uğursuzluk getireceğine inanılması gibi.

Yıldız kayması ile ilgili bir farklı inanış da Kocaelide tespit edilmiştir: “Cinler geceleri gökyüzüne meleklerin kullar hakkındaki konuşmalarını dinlemek için çıkarlarmış. Melekler de cinleri görünce, üzerine oturdukları yıldızı cine fırlatıyorlarmış. Yıldız kayması böyle gerçekleşiyormuş. Yıldız kaydığında dilek dilenir”(Altun, 2008: 88-89). Burada dilek dilenmesindeki amaç az rastlanan bir olaya şahit olunduğu için istenen dileğin kabul olacağına inanılmasıdır; tıpkı aynı ismi taşıyan iki insanın arasında kalanın dilek dilemesi gibi.

Türk mitolojisinde en belirgin olarak bilinen yıldız Kutupyıldızıdır ve bununla ilgili bir takım inanışlar vardır. “Yıldız kümelerinin ve gezegenlerin, Gök ve Yer’le ilişkisini sağlayan Kutupyıldızı, Türkiye Türkçesinde hala yaşayan diğer ismiyle Demirkazık yıldızıdır. Dünyanın eksenini teşkil eden Dünya Ağacı, Kutupyıldızı’nın oluşturduğu eksene bağlıdır. Bazı Türk topluluklarında Kutupyıldızı, göğün direği sayılır ve tanrıların atlarını bu direğe bağladığına inanılır. Başka bir mitteyse sözü edilen bu yıldız, göğün göbeği olup yerin göbeğiyle kozmik eksen aracılığıyla birbirine bağlanır” (Çoruhlu, 2006:26). “Kutup yıldızı, Türklerce bir ‘Altun Kazık’ veya göğün direğidir. Yine Türklerin başka inançlarına göre, Kutup yıldızı, Tanrı’ya gidilen göğün bir kapısı veya deliği idi” (Ögel, 2003:285).

Bir de Çoruhlu’nun verdiği bilgilerden Türk mitolojisinde iyi mevsim ve kötü mevsim getiren yıldızların olduğunu öğreniyoruz: “Ülker yıldızlar (iyi yediler) VIII. Yüzyılda

iyi mevsim getiren yıldızlardır; tersine kötü mevsim getiren yıldızlar da vardır” (Çoruhlu, 2006:26).

Ayrıca insanoğlunun gelecekte haber alma gayretinin bir sonucu olarak da yıldız falları doğmuştur. Bu fallarda falcılar yıldızların durumlarına bakarak gelecekte haber verirler. Yıldız falcılığı tam açıklamasıyla “yıldızların etkilerinin incelenmesi yoluyla insanların yazgısını önceden görme ve karakterlerini belirleme uğraşısı, münecimlik” (Türk Dil Kurumu, 2005:2181) demektir ki; Osmanlı Devletinde sarayda bu falın kullanıldığı ve münecimbaşı denilen bir fal ustası bulunduğu bilinmektedir.

Nitekim “Manas Destanı’nda, yıldızların,

‘Dirsek gibi Er Manas,

Yılıya hücum etmiş,

Yıldıza göre salmış’

‘Şafak söktükten sonra,

Terazi yıldızı battıktan sonra,

Yıldıza uygun çıktıktan sonra,

Sarı Ala’ya bindi,

Sarı Ala’ya binip Almam Bet,

Keşfe sürdü’ mısralarında gördüğümüz gibi, mücadelenin sonucu üzerinde etkili olacağı da düşünülmektedir” (Yıldız, 1995:296).

Yıldızlarla ilgili Türk dünyasındaki yaygın inanışları toplarsak:

“1-Gökyüzünde herkesin bir yıldızı vardır. Bir yıldız kaydığı zaman, bir insan ölür.

2- Yıldızın kaydığını gören kimse ‘ocak başından ırak’ der.

3- Gökyüzündeki yıldızların sayısı, insanların sayısına eşittir. Bir yıldız düşünce, insanın nişanesi de düşer ve o insan ölür.

4- Yıldız kayarsa, cinayet olacak köye doğru sağılır.

5- Kuyruklu yıldız görünürse, savaş olacaktır” (Anadol, 2006:323).

Yıldızlarla ilgili bunca inanının oluşmasındaki temel sebep; yıldızların ışıklı gök cisimleri olmaları ve gökle birlikte gökteki ışıklı cisimlerin de Türkler için kutsal bilinmesidir.

1.4. Işık ve Gece-Gündüz Karşıtlığı

Gece-gündüz karşıtlığı güneş kültü ile doğrudan ilişkilidir. Dünyanın hem kendi hem de güneşin etrafında dönmesiyle gece-gündüz meydana gelmektedir. Dünyanın güneşi görmeyen tarafı geceyi yaşarken güneşi gören tarafları gündüzü yaşamaktadır. Yani gündüzler aydınlık; geceler karanlıktır.

Halk inanışlarında aydınlık iyi, güzel, uğur ve bereket iken karanlık kötü, çirkin, uğursuzluk ve bereketsizliktir. Hal böyle olunca gündüzler iyi, istenen zaman dilimleri olmuşken; geceler istenmeyen korkulan zaman dilimleri olmuştur. Gece ve gündüzle ilgili inanışlar da bu temellere dayanmaktadır.

Gök Tanrı inanç sisteminde “Kara İye” adı verilen varlıkların bulunduğu inanılmaktadır. Kara iyeler insanlara zararları dokunabilen varlıklardır. Gece vakti, “kara iyelerin aktif oldukları dönem olarak bilinir. Kara iyeler ışığı değil karanlığı faaliyetleri için daha uygun bulmaktadırlar” (Kalafat, 2008:252). Bunlarla birlikte halk arasında kara iyelerin pis ve تنها yerleri sevdiklerine de inanılmaktadır.

İslamiyet’le birlikte kara iye inancı yerini cinlere ya da diğer adıyla üç harflilere bırakmıştır. Cinler İslam’ın kabul ettiği varlıklardır. Fakat halk arasındaki bu varlıklarla ilgili inanışlar İslamiyet’ten çok Gök Tanrı İnanç Sisteminin izlerini taşımaktadır. Kara iyeler gibi cinlerin de insanlara geceleri, yalnız oldukları zamanlarda zarar vereceğine inanılır. Halk inanışlarında “gecelerin üç harflilerin himayesi altında olduğu kabul edilir” (Altun, 2008:103).

Ayrıca bu varlıklar rahatsız edildiğinde, onların insanlara zarar vereceğine inanılması yüzünden bazı pratikler oluşmuştur: gece dışarı sıcak su dökmek, yemek kırıntısı dökmek gibi... Bu inanışlar ve pratikler Türk dünyasında yaygın olarak bulunmaktadır.

“Anadolu’da akşamdan sonra dar vakitte ev süpürülmez. Süpürülmesi halinde, çöpler toplanır ve gece dışarıya atılmaz. Atılacak olsalar ‘tu tut tu, destur bismillah’ denir. Cin türlü bir şeyler tarafından rahatsız edilmelerinden kaçınılır, onların zararından çekinilir” (Kalafat, 2000:191).

Sakarya’da “akşam ezanından sonra dışarı su atılmaz. Özellikle sıcak suyun dökülmesi çok sakıncalıdır. Zorunluluk var ise besmele çekip ‘destur’ denmelidir. Yine akşam ezanından sonra dışarı kül ve tuz dökmek, çarpılmaya sebebiyet verebilir” (Gülhan, 2001:104).

Kocaeli’de “akşam ezanından sonra kapı önüne sofrası bezi silkelemek, ekmek kırıntısı atmak, sıcak su dökmek uğursuzluk sayılır. Bunları yapan kişilere ‘üç harfliler’in musallat olacağına, o kişinin içine sıkıntı gireceğine inanılır. Bu durumdan kurtulmak için ekmek kırıntılarının döküldüğü yere ‘bismillah’ demeden bir tas şerbet dökülür, tas da şerbetin döküldüğü yere bırakılır, böylece sıkıntıların geçeceğine; ‘bismillah’ denilmesi halinde ‘üç harfliler’in kaçacağına ve sıkıntıların da geçeceğine inanılmaktadır” (Altun, 2008:103). Yine Kocaeli’de “geceleri dışarıya su dökülmesi, tuvalet yapılması uğursuzluk sayılır” (Altun, 2008:102-103).

“Gece eşikten dışarı sıcak su dökülmesinin cinleri rahatsız edeceği için doğru olmayacağı inancı Keleki’de de vardır. Gece eşiğe kaynar su dökülmez. Cinlerin sofrasına rastlanır, cin balaları yanar bize de deyiş deyer. Cinler bizi vururlar” (Kalafat, 2000:64). Avşarlarda da “sofrası bezi gece eşikten dışarı silkelenebilir, cinler rahatsız olur ve bereket gidebilir” (Kalafat, 2008:156) şeklinde bir inanış mevcuttur.

“Türkmeneli’nde Soran ve Türkmenlerinde cinlerin rahatsız olup zarar verecekleri gerekçesiyle gece dışarı sıcak su dökülmez” (Kalafat, 2000:70). Makedonya’da “çocuk karanlık bir yere çiş yapacaksa üç defa tükürür gibi (tu tu tu) yapar, aksi halde bir şeye ‘uğrar’ inancı vardır. Çarpılabilir” (Kalafat, 2000:83).

Yine cinler ya da kara iyelerin تنها yerleri sevdiklerine inanılması yüzünden “Anadolu’da gün battıktan sonra mezarlığa gidilmez” (Kalafat, 2008:176). Türkmenelinde de akşamdan sonra kabristana gidilmez” (Kalafat, 2000:66).

Cinlerin geceleri insana zarar vermek dışında insanın nasibi olan bazı şeyleri kullanacağına ilişkin inanışlar da vardır. Bu inanışlar Türkmenler arasında yaygındır.

“Türkmenlerde akşamdan suların ağzı açık bırakılmaz, cinler suyu içer diye. Okunmakta olan kitap açık bırakılmaz, cinler okur diye” (Kalafat, 2000:196-197).

Gece aynaya bakmak da uğursuz kabul edilen davranışlardandır. “Türkiye’de gece aynaya bakılmaz, aksi halde cinlerin toplanacağına inanılır” (Kalafat, 2000:49). Sakarya’da “gece aynaya bakmak iyi değildir. Özellikle çocuklar aynaya bakarsa yüzü büyümmez ve boyu uzamaz” (Gülhan, 2001:103). Nogaylarda “ gece aynaya bakılmaz. Özellikle çocuklar aynaya bakmazlar. Şeytan- Yın (cin) çarpabilir” (Kalafat, 1999:201). Bu da cin ya da kara iye adı verilen varlıkların gece aynaya bakana zarar vereceğine inanılmasındandır. Çünkü geceler uğursuz olan, kötülüklerin yaşanabileceği vakitlerdir.

Buna karşın ışık, aydınlıktır. İnsanlar aydınlıkta kötülüklerin olmayacağına inanır. Bu inanın oluşmasında toplumları derinden etkileyen felaketlerin çoğunun geceleri meydana gelmiş olması etkili olmuş olabilir. Bu inanış güneş kültü ile de yakından ilgilidir. Çünkü halk inanışlarında güneş koruyucu güce sahiptir. Makedonya’daki “cin taifesinin horozlar ötünce (güneş doğunca) kaybolacağı inanışı” (Kalafat, 2000:81) da güneşin koruyucu olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Haliyle güneşin olmadığı karanlık olan geceler insana felaket getirebilir. İnsanlar güneşin koruyucu gücünden mahrum kaldıkları bu gece vakitlerini “şer vakti” olarak isimlendirmişlerdir. Şer vakti güneşin batışı ile başlar” (Kalafat, 2000:196). İnsanlar bu şer vakitlerindeki felaketlerden korunmak için bazı korunma ve sakınma yolları geliştirmişlerdir. Bu yollar da hem bir takım inanışlara dayanmakta hem de bir takım inanışları doğurmaktadır ki biz tüm bu inanışları Türk dünyasında yaygın olarak bulabiliyoruz.

“Şer vakti inancı, bütün Türk ellerinde vardır. ‘Gün yavrusuna kavuşuyor’ denir. Bu vakte ‘dar vakit’ denir. Bu saatlerde uyutulmaz. Gabristana gidilmez, defin yapılmaz, ‘yer bağlandı’ denilir. Bu vakitlerde yere fide dikilmez ‘yer sahiplenirdi’ denir. ‘Akşamın hayrındansa sabahın şerri’ tercih edilir” (Kalafat, 2007:61).

Şer vaktinde uyutulmaz inancı İslamiyet’te de vardır. Güneşin doğuş ve batış saatlerine “keraat vakti” denir ve bu saatlerde uyunmaması gerektiğine inanılır. Makedonya’da “Ayrıca güneş yatmadan (batmadan) evvel bir şey yiyen ve uyuyan çocukların da bir şeye uğrayabilecekleri inancı vardır. Güneşin batma saatlerinde uyunmayacağı inancı

Anadolu Türklerinde de vardır” (Kalafat, 2000:83). “Karsta şer vaktinde uyutulmaz. Uyuyan kişi uyandırılır” (Kalafat, 2000:152).

Türkiye’de “geceleyin tırnak kesilmez” (Anadol, 2006:295). “Şer karışandan sonra (güneş batıp hava kararmaya başlayınca) şemi söndürüp, tırnak tutulmaz (tırnak kesilmez). Düşer-düşmez olar. (Uygunsuz bir şeye tekin olmayan bir güce rastlayabilir.) Hayırsızlık olabilir” (Kalafat, 2000:191).

Ayrımlı Türklerinde “akşamdan sonra, gün battıktan sonra tırnak kesilmesinin felaket getireceğine inanılır” (Kalafat, 2007:286). Avarlarda “gece tırnak kesilmez” (Kalafat, 1999:137).

Şer vaktinden sonra tırnak kesilmemesinin sebebi insanın tırnaklarında bulunan kutların gece kesilmesinin uğursuzluk getireceğine inanılmasıdır. Çünkü geceleri insanlar güneşin koruyuculuk fonksiyonundan yani ışığından yararlanamazlar ki böyle bir durumda kut bulunduğuna inanılan tırnakları kesmek uğursuzluktur.

Çocuk, hamile kadın ya da yeni doğum yapmış olan kadınların savunmasız olduklarına inanılır. Kötü güçlerin bunları rahatsız edip zarar vereceği kabul edilir ki zarar vermek için de en uygun vakit şer vakti yani gecedir. Bu zararı önlemek için de bir takım sakıncalar mevcuttur.

Kocaeli’de “çocuk ikindiden önce yıkanır. Eğer yıkama işi ikindiden sonraya kalırsa yıkanmaz, bir gün sonraya bırakılır. Çocuğun çamaşırları ikindi vaktinden sonra dışarıya asılmaz” (Altun, 2008:121).

Çerkezlerde “çocuk iki yaşına gelinceye kadar onun çamaşırı dışarıda bırakılmaz. Dışarıda bırakılan çamaşırların sahibi olan çocuğa gece cinlerin zarar vereceğine inanılır” (Kalafat, 1999:2109).

“Talişlerde akşamdan sonra hamile hanım eşikten dışarıya çıkarılmaz. Mecburiyet var ise onun ardı sıra bir uşak/çocuk da gitmelidir” (Kalafat, 2008:253).

Kumuk ve Avarlarda süt çocuğu gece çarşıya çıkarılmaz, muhakkak çıkarılması gerekir ise çocuğun yüzüne ‘ocak isi’ sürülür. Eline ekmek ufağı sıkıştırılır” (Kalafat, 1999:124). Burada çocuğun yüzüne ocak isi sürülmesi kötü güçlerin, cinlerin çocuğu

tanımasını engellemek içindir. Yine çocuğun eline ekme parçası verilmesi ise ekmeğin koruyucu gücüne inanılmasındandır.

Hınaklılarda ise “halkın inancına göre Güleybani, Erdo gibi cinler geceleri erkek ve kadınlar evden çıkıp bir yere gidince onlara zarar verebilirler. Bunlardan korunmak için yakalara iğne türünden şeyler takılır” (Kalafat, 2008:275-276).

“Türkmenistan’da küçük çocukları ‘Al-Arvak’a karşı korumak için onun elbiseleri geceleyin evin dışına atılmaz” (Kalafat, 2000:37). (Al Avrak bizdeki alkarısının, yani çocuğa zarar vereceğine inanılan kötü ruhun, Türkmenistan’daki adıdır.)

Yine “Merkezi Türkistan’da çocuğu ile birlikte çocuklu bir aileye giden kimse, ins ve cinsten korunmak için güneş battıktan sonra evine dönmez, gittiği evde kalır. Evine dönüp çocuğunu beşiğe koymadan evvel beşiğin etrafında üzerlik tütsüsü gezdirir. Ateşle beşiğin etrafında dolaşırken, ‘el ashalas’ denir ve bebek sonra beşiğine konulur. Böylece çocuğun korunduğuna inanılır. Ayrıca at kılından yapılmış (Pezenci Cinnet) denilen farece giyinmiş anne, temsili olarak cini kovar” (Kalafat, 2000:107). Burada ateşin kullanılması önemlidir. Ateşle, çocuk kötü ruhların tesirinden arındırılmış olmaktadır. Çünkü ateş yakıcılığı ile arındırıcı, ışığı ile koruyucu güce sahiptir.

Türkiye’de şer vaktinin bir diğer adı da yerin mühürlenmesidir. Kars’ta “şer vaktinden sonra yerlerin mühürlendiği inancı vardır; bu yüzden cenaze defnedilmez, ağaç dikilmez. Anadolu Alevi Türkleri bu saatleri ‘yer morardı’ diye tanımlarlar” (Kalafat, 2000:52).

“Tasavvuf bilginlerine göre yerin mühürlenmesi anlayışı doğrudur. Yer mühürlendikten sonra, ekme biçme, kurban kesme işlemi durmalıdır, haramdır. ‘yer mühürlendi’, ‘yer morardı’ tabiri öldü anlamında söylenmiş olabilir” (Kalafat, 2007:320).

Şer vakti ekilen ekinden hayır gelmeyeceğine inanılır. Anadolu’daki bir tekerleme bu inancı anlatmaktadır:

“Gün dönümünden sonra ekilen darıdan

Tesbih çiçeğinden sonra oğul veren arıdan

Kocasından evvel yatan karıdan hayır gelmez” (Kalafat, 2000:248).

Türkler arasında “geceleri komşuya tuz ödünç vermek hiç iyi sayılmaz, geceleyin evinden tuz veren bir kimsenin tadı kaçır. Güneş battıktan sonra süt, yoğurt gibi ağartılar dışarıya verilmez. Gece vakti komşuya ekşi hamur verilmez. Geceleyin evden dışarıya ateş verilmez. Geceleyin evden dışarıya kazan verilmez” (Anadol, 2006:326). Çünkü evdeki bereket gider.

“Anadolu Türk kültür coğrafyasında süt, sirke, hamur gibi mayalanan ve mayalanarak artan gıdalar akşamdan sonra verilmek istenilmez” (Kalafat, 2008:252). “Akşam karanlıktan sonra sofraya bezi eşikten dışarı silkelenmez, aksi halde sofranın hayrı bereketi kalmaz” (Kalafat, 2008:86).

“Padarlarda gece komşuya od/ateş verilmez. Ayrıca ağartı (süt, yoğurt, şeker gibi beyaz gıdalar da) verilmez. Verilmesi zarureti var ise bunların üzerine kömür parçası konulur” (Kalafat, 2008:114).

Kırım Tatar Türklerinde “akşamdan sonra komşunun ateş isteği karşılanmaz” (Kalafat, 1999:62). Aynı sakınma Türkiye’de de vardır (Kalafat, 2000:47).

“Keleki’de de Türkiye’deki gibi akşamdan sonra maya, tuz ve ateşin komşuya verilmemesi inancı vardır” (Kalafat, 2000:187). “Azerbaycan’da şer vahtı ev süpürülmez” (Kalafat, 2008:257).

Hakas Türklerindeki bir inanış geceleri evden bir şeyler verilmesinin kötü ve uğursuz olarak algılanmasına dayanan pratiklerin sebebini açıklıyor: “Hakas Türklerindeki bir inanca göre, akşamdan sonra kut/hoşbahtlık diye bilinen ruhlar yukarıdan aşağıya inerler. Bu itibarla gece ev süpürülmesi veya evden bir şey verilmesi bu kutların da dışarıya atılmaları anlamına geleceği için uygun bulunmaz” (Kalafat, 2008:257). Yani geceleri evden bir şeyler; özellikle de tuz, un gibi beyaz besinler ve kendisi de bir kült olan ateş vermek; evin bereketini kaçıtır.

Şimdiye kadarki gece ile ilgili verdiğimiz tüm inanışlar olumsuzdu; Türk kültüründe gece ile ilgili tek bir olumlu inanış vardır: bu da Gök Tanrı İnanç Sisteminin hüküm sürdüğü zamanlardan kalan aşk gecesi inanışdır.

“Eski Türkler senede bir defa doğal şehvetin coşkusuyla meydana gelen bir aşk gecesine inanırlardı. Bu aşk gecesinde, kadın her neye dokunsa gebe kalırdı. Çünkü bu gece nur (ışık) sütunu-ki Altın Işık da diyebiliriz- her şeyde görülebilirdi. Altın ışık bazen güzel bir erkek şeklinde bir kadının haremine gelirdi (Alaguva). Bazen bir yıldızın ışığı yahut bir ırmağın suyu ile ilişki kurar ve bir ağaç yahut bir kızı gebe bırakırdı.” (Gökalp, 2005:114)

“Aşk gecesi, her kime ve neye temas etse, onu gebe bırakırdı. ‘Altın Işık’, bazen, bir kız suretinde temessül ederdi (Böğü Tigin Menkabesi). Bazen bir erkek şekline girer (Alan Koa Menkabesi). Bazen de bir totem yani hayvan halini alır: Gök Türkler’in ve Huei-hu’ların ve Oğuzlar’ın ‘Kurt’ menkabesindeki kurt gibi. Gök Türk İlhanlığı bir mızrağın başına altundan bir kurt (başı) takarak mevkibin önünde yürütürdü. ‘Aşk gecesi’ yahut ‘Aşk günü’ demek muvafık olan, bu esrarlı hengâmın ne vakit geleceğini kimse bilemezdi. Bu gece ancak geldikten sonra, eserleriyle aşk gecesi olduğu bilinirdi” (Gökalp, 1976:260).

Kırgız Türkleriyle ilgili bir efsanede Kırgız Türklerinin bir aşk gecesinden sonra vücuda geldikleri anlatılır. Bu efsanede “Sağın Han adlı bir Kazak hükümdarının kızı bir sabah erkenden kırk cariyesi ile beraber gezmeğe çıkar. Henüz güneş doğmamıştır. Bir ırmağın kıyısına gelirler. Irmağın üzerine gökten nur (ışık) sütunu indiği için, suları gümüş gibi parlaktır. Kızlar, suyun güzelliğine vurularak parmaklarını ırmağa daldırırlar. Bu dokunma sonucu hepsi gebe kalır. Hükümdar, bunların hepsini bir dağa sürer. Orada bunların soyu çoğalarak Kırgız kavmini vüda getirirler” (Gökalp, 2005:114).

Yine Türklerdeki ikili tasniflerden biri olan Ak Kemik- Kara Kemik sınıflandırmasında “Kara Kemikler’in Ak Kemik olabilmeleri için, tabii aşk gecesinde ‘il’in üzerine semavi nurun inmesi lazımdı. Yahut yeni bir hayvan yani ‘totem’ şeklinde tecelli ederek, eski ‘il’i kutlamasıyla onu Kara Kemik tabakasından Ak Kemik tabakasına yükseltmesi iktiza ediyordu. Veyahut harp tarihiyle hâkimi olan kavme galebe çalarak istiklalini geri alması lazım geliyordu” (Gökalp, 1976:260).

Bununla birlikte “tabii aşk gecesindeki semavi nur sütunu yahut onun temas ettiği (hayvan) totem Kara Kemikler’den olan bir ulusu yahut oymağı Kara Kemiklik tabakasından Ak Kemiklik tabakasına yükselttiği gibi, bazen da Ak Kemikler’den olan

bir ili Altun Kemikler'den mürekkep bir il haline yükseltebilir. Her hakanlığın ve ilhanlığın menşesine dair bir takım menkabeler vardır ki, bunları bize, timsali bir lîsanla, 'Altun Işık'tan 'Altun Kemik' tabakasının ne suretle vücuda geldiğini anlatır" (Gökalp, 1976:261).

Türk kültüründe gece ile ilgili inanış ve pratikler böyle iken sabahlar çok farklı algılanır. Genel olarak; Türk halk sufizminde sabah rızkların dağıtıldığı zamandır. Gün ışıması ile başlar. Bu saatlerde ev halkı ve esnaf evler ve işyerlerinde bereket ve rızkla ilgili uygulamalar yaparlar" (Kalafat, 2000:197).

"Türkmenlerde, 'insanın üzerine günün doğmaması' gerektiği şeklinde bir inanış vardır. Sabahleyin kişiöğlü gün doğmadan yatağından çıkmış olmalı. Günden evvel davranmalı, gün onu yatakta yakalamamalı" (Kalafat, 2000:296). Çünkü "Anadolu'da olduğu gibi güneş batmadan evvel kalkıp kapısını açan kimseye, nasip dağıtan meleklerin bol nasip vereceği inanışı vardır" (Kalafat, 2000:146).

Bu inanış günümüzde de yaşamaktadır. Hala insanlar seher vakitlerinde kalkıp evlerinin kapıları, pencerelerini açarlar; esnaf ise o saatte müşteri olmayacağını bilseler de dükkânlarını açarlar. Bunlar bereketin seherde dağıtıldığına inanılmasındadır.

Anadolu'daki şu tekerleme bu inanışa dayanır:

"Sabah namazından sonra kalkan karıdan

Zamansız oğul veren arıdan

Sömezsiz darıdan, hayır gelmez" (Kalafat, 2000:248).

Sabah saatlerinin rızkın ve bereketin yanında duaların kabulü için de uygun bir vakit olduğuna inanılır. Sabah saatlerinde edilen duaların kabul olunacağı düşünülür. Kocaeli'de "yağmur duasına özellikle sabah saatlerinde çıkılarak dua edilir" (Altun, 2008:197).

1.5. Işık ve Su Kültü

Yeryüzünün üçte ikisi sularla kaplıdır. Tüm canlıların yaşaması için gerekli olan unsurların başında su gelir. Bu yüzden de su tüm canlıların yaşamında hayati derecede öneme sahiptir. İnsanoğlü var olduğu günden beri suya değer vermiştir ve değer vermek

mecburiyetindedir. İnsanoğlu yaşamının birçok alanında suya ihtiyaç duymaktadır. İnsanlık için su, temel içecek olması, temizlik aracı olması gibi birçok özelliği bakımından önemlidir. İnsan için bu kadar önemli olan suyla ilgili inanışların oluşmamış olması düşünülemez. Türk kültüründe su önemli bir yere sahiptir. “Su, Türk geleneklerinin köklerini tutan, en büyük temeldir. Her şey ona dayanır” (Ögel, 2006:315).

Türk mitolojisinde Yer-Su ruhları önemli bir yere sahiptir. Dede Korkut Destanında, Orhon Abidelerinde, Kutadgu Biligde yer-su ruhları ile ilgili birçok bilgi mevcuttur (ayrıntılı bilgi için Ögel, 2006:315-355).

Türk kültüründe su, kâinatın yaratılışında bulunması, canlıların temel içeceği olması ve temizlik aracı olması gibi birçok özelliği sebebiyle önemli bir kültürdür. Su kültü başlı başına bir çalışma konusu olabilecek kadar geniştir. Yaratılış destanlarından, saç törenlerine, suyun temizlik fonksiyonundan, temel içecek olmasına kadar birçok açıdan su kültü ele alınıp incelenebilir. Biz tezimizin kapsamı dışına çıkmamak için sadece su-ışık ilişkisi, suyun aydınlık olarak algılanması ve bu algılama ile ilgili inanışlar üzerinde duracağız.

Kırgız Türkleriyle ilgili bir efsane suya ve ışığa dayanmaktadır. Bu efsanede Kırgız Türklerinin suyun üzerine vuran ilahi ışıktan türedikleri anlatılmaktadır: “Sağın Han adlı bir Kazak hükümdarının kızı bir sabah erkenden kırk cariyesi ile beraber gezmeğe çıkar. Henüz güneş doğmamıştır. Bir ırmağın kıyısına gelirler. Irmağın üzerine gökten nur (ışık) sütunu indiği için, suları gümüş gibi parlaktır. Kızlar, suyun güzelliğine vurularak parmaklarını ırmağa daldırırlar. Bu dokunma sonucu hepsi gebe kalır. Hükümdar, bunların hepsini bir dağa sürer. Orada bunların soyu çoğalarak Kırgız kavmini vücuda getirirler” (Gökalp, 2005:114).

Suyun aydınlık olarak algılanmasına dair Türk dünyasında birçoğu benzer olan çok sayıda inanış ve uygulama bulunmaktadır. Geline su dağıttırmak, gidenin ardından su dökmek, rüyada görülen suyu hayra yormak bunlardan bir kaçıdır.

Karapapah Türklerinde “geline su dağıttırılır, zira suyun aydınlık olduğu inanışı vardır” (Kalafat, 2007: 73). Karapapah Türklerinde geline su dağıttırılmasındaki amaç suyun geline iyi baht getireceği olduğu gibi, bizce bu uygulama bir saç türüdür. Bilindiği gibi

saçılar yer-su ruhlarını, iyi ve kötü iyeleri memnun edip, kötü güçlerin insanlara zarar vermesini engellemektir. Bu saçıdaki amaç da yeni evlenen çifte zarar gelmesinin önüne geçmektir.

Suyun aydınlık olarak kabul edilmesinden dolayı uzun yola çıkan kişilerin ardından yolları ve bahtları açık olsun diye su dökülür. Türkiye’de gurbete çıkanların, askere gidenlerin ardından su dökme uygulaması vardır. “Bayır-Bucak Türkmenlerinde de Anadolu’da olduğu gibi yolcunun arkasından su dökülür, dua edilir. Suyun aydınlık getireceğine inanılır” (Kalafat, 2000:38). Karapapah Türklerinde “gelin atasının evinden çıkınca ardı sıra su dökerler, bahtı aydın olsun diye” (Kalafat, 2007: 75) Bizce gidenin ardından su dökmek de bir tür saçıdır ve amaç kötü güçlerin giden kişiye zarar vermesini önlemek ve yolunun, bahtının açık olmasını dilemektir.

Suyun aydınlık olarak kabul edildiği bir diğer alanda rüyalaradır. Geçmişten günümüze rüyalar insanlar üzerinde etkili olmuştur. Rüya yorumlamak üstün bir vasıf olarak kabul edilmiş, bazı insanların görülen rüyalara yaptıkları yorumların gerçek olduğuna inanılmıştır. Rüyalarda görülen nesnelere olaylara iyi, kötü şeklinde anlamlar yüklenmiştir. Türk dünyasının birçok yerinde rüyada su görmek aydınlık olarak yorumlanmaktadır.“Nahcivan’da rüyada su görmek aydınlıktır” (Kalafat, 2000:16). Nigari Türklerinde rüyada “su aydınlıktır. Kara pistir (iyi değildir anlamında). Ağ (ak, beyaz) kefendir, ölümdür. Güzgün (ayna) aydınlık, hoş bahtlıktır” (Kalafat, 2007:25).

Ayrıca, Kocaeli Suadiye Çepnilerinde “Su aydınlıktır, kötü rüyalar bu nedenle kimseye anlatılmadan akan suya anlatılır ki kötülük de su gibi akıp gitsin” (Altun, 2008:106). Yaşar Kalafat bu inanın tüm Anadolu’da olduğunu bildirmektedir (Kalafat, 2000:127).

Fal, insanların gelecekte haber almak, geleceği önceden bilmek için başvurdukları bir yöntemdir. Türklerde kemik falı, el falı, su falı gibi birçok fal çeşidi vardır. “Su falı: Bir tas içine konulan okunmuş suya bakarak gelecekte veya gaipten haber vermedir” (Çağbayır, 2007:4338). Genç kızlar için evlilik bir kısmet, evlenmemek istenmedik bir durumdur. Kalafat Avarlarda genç kızların evlenecekleri genci tahmin etmek için bir çeşit su falına başvurduklarını bildirmektedir. Bu falda suyun yanında bir ışık aracı olan mumdan da faydalanılmaktadır. “Avarlarda evlenilecek genci tahmin etmek için bir kâse temiz su alınır, şam/mum yakılır. Yakılan mumun suya dökülmesi sonucu

meydana gelecek şekillerin adayın isminin baş harfleri olduğu yorumu yapılır. Bu bir fal türüdür” (Kalafat, 2008:198).

Yemin Türk kültüründe mühim bir yere sahiptir. Yemin ederken çoğunlukla sadece “ yemin ederim” demez de kutsal bildiğimiz unsurlar üzerine yemin ederim deriz. Su da ay, güneş, ekmek, Kuran, şeref, namus, ışık, su gibi üzerine yemin edilen, yani kutsal kabul edilen unsurlardandır. Nitekim “Su gibi aziz ol sözü, su getiren, ikram eden kimseye edilen dua ve teşekkür anlamına gelmektedir” (Çağbayır, 2007:4338). Geçmişten bugüne miras olan bu atasözünde de suyun aziz, yani kutsal olduğu dile getirilmiştir.

Kaşkayilerde “and olsun suyun paklığına; akarsu yüzünü ağ eylesin” (Kalafat, 2007: 53) diye ant içilir. Uygurlarda “suya ant, güneşe ant ve aya ant inançları vardır” (Kalafat, 2008:213). Karapapah Türklerinde yemin edilirken “bu suyun akarı hakkı, ant olsun bu suyun aydınlığına” denir (Kalafat, 2007: 87). Ayrımlı Türklerinde “ışığa ve suya ant olsun” diye yemin edilir (Kalafat, 2007:277). Suyun üzerine ant içilecek kadar kutsal kabul edilmesini Kalafat, suyun halk arasında cennet didarını(yüzünü) görmüş olarak kabul edilmesi inancına bağlamaktadır” (Kalafat, 2007:87).

Suyun aydınlık olarak kabul edilmesiyle ilgili bir diğer uygulama da Hıdırellezde ve Nevruzda subaşlarına gidilmesidir. “Kocaelide Hıdrellezde subaşlarına gidilir” (Altun, 2008:199). Keleki’de nevrusun, “Ertesi gün erkenden suyun üstünden 3 defa atlamak için yarışa girilir. Çayın üstünden her yaşta insan tullanar, atlar. Üç o yana ve üç de bu yana atlanır. Çayda el yüz yıkanır” (Kalafat, 2000:67). Bu uygulamalarda suyun aydınlık olmasının yanında temizleyici özelliği ve baht açıklığı sağlayacağına inanılması da etkili olmaktadır. Azerbaycan da “Kızlar kısmetlerinin açılması için; bulak başlarında, su kaynaklarının başında niyet ve dua ederler. Niyetli, ‘akarsuya niyet ediyorum, akarsular akıp bitmeden niyetim çıksın. Kötü günlerim ve kötülerin kötülükleri akıp gitsin’ der” (Kalafat, 2000:127).

“Su serpmek deyimi, sıkıntıdan kurtulmak; rahatlamak; ferahlamak; hoşnut olmak anlamlarına gelmektedir” (Çağbayır, 2007:4339). Su Türk milletinin inanışlarında ferahlatıcı, refaha ulaştırıcıdır. Bu yüzden de Anadolu’da yaşlı aileyi yastan çıkarmak, rahatlatmak için yapılan pratiklerin bir kısmı suya dayanır. “Anadolu’da yaşlı aileyi yakın komşuları yastan çıkarmak için hamama götürür. Bu uygulama Afşar Türklerinde

şu şekildedir: “Güney Azerbaycan’ın Afşar Türkleri gece yemek yenildikten sonra bulağ (çeşme) başına gidip mum yakarlar. Evvelce evin dört bucağında mum yakılır. Bir meşel (meşale) yapılır, bulag veya akarsuya gidilir. (Bu uygulamayı ağsakallar yaparlar.) Kadınlar suya yanlarında su tuluğu, boncuk ve sein (su testisi, küzesi) götürürler. Bulağa götürülen tuluğ önce akarsuda yıkanır. O su, geyce (makas)la temsili olarak kesilir. Kesilirken; ‘biz yaşadığımız kötü günleri baş, diş, göz, ayak, beden, ağrılarımızın hepsini atamızın anamızın tüm sıkıntılarını, kesiyoruz ve bu su ile akıtıyoruz. Gelecek günlerimiz bu su gibi parlak olsun’ denir” (Kalafat, 2008:169).

Afşarlarda subaşında mum yakılması sadece yastan çıkarma törenlerinde değil; bayram gecelerinde de yapılmaktadır. “Afşarlarda, bayram gecesini gençler mum yakarlar. Erkekler yadlık anlamında bir ve kızlar tüm parmaklarına kına yakarlar. Ellerinde mum pınar başlarına gider, orada el ve yüzlerini yıkarlar. Pınarın etrafında da mum yakılır. Mumların yakılacakları yerin etrafında kir olmamalı iyi paklanılmış olmalıdır.” (Kalafat, 2008:175) Subaşında mum yakmak da birçok amaç ve inanış bulunmaktadır: Ortamı aydınlatmak, ortamda bulunan kötü ruhları korkutup kaçırmak, geleceğin aydınlık olması temennisinde bulunmak gibi...

1.6. Işık ve Ateş Kültü

“Ateş Türk kültüründe pek çok inanışın temelinde olan, pek çok unsurun da kült olmasına sebep olan önemli bir kültür”(Çetin, 2010:3). Güneş kültürünün Türk kültüründe büyük bir öneme sahip olmasının sebeplerinden biri güneşin bir ateş kütleli olmasıdır. “Mitolojide dile getirilen bir inanışa göre, ateş “güneş ve aydan ayrılmış” bir parça olup, gökten inmiştir” (Tanyu, 1976: 283).

Ateşin olduğu her şeyde, güneşten ateş böceğine kadar, ışık vardır. Ateş ışıktır. Bu yüzden de Türk kültüründe “Ateş, gök ile ışıklı dünyanın ve nihayet güneşin bir sembolüdür” (Ögel, 2003:140).

Kutsalların bir özelliği onlara saygı duyulmasıyken bir diğer özelliği de onlardan korkulmasıdır. Mesela Allah’ın kutsallığı gibi; hem O’nu sever ve O’na saygı duyarız hem de O’nunbizi cezalandırmasından korkarız. Ya da birçok insanın anne babasını kutsallaştıracak derecede sevmesi ama bunun yanında onlardan korkması, çekinmesi gibi... Aynı durum kültürler için ve tabii ki ateş kültürü için de geçerlidir. Ateş hem saygı

duyulan hem de korkulan bir varlıktır. İnsanlar hem ateşe saygı duyar hem de ondan korkarlar.

Aslında ateşten korkulmasının kökleri Gök Tanrı İnanç Sistemine kadar gitmektedir. Gök Tanrı İnanç Sisteminde ateşin kendine has bir güce sahip olduğuna inanılmaktadır ve ateş âdeta memnun edilmeye çalışılan ya da ölmüşlerin ruhlarını memnun etmeye yarayan bir varlıktır. Saçı törenleri bunun kanıtıdır.

Saçı törenleri kendisinden korkulan varlıkların insanlara zarar vermesini önlemek ve onları memnun etmek için yapılan törenlerdir ki günümüzde İslam adına yapılan pek çok uygulamada Gök Tanrı İnanç Sistemindeki bu saçı törenlerinin değişmiş, İslami anlamlar yüklenmiş halidir. Mesela Gök Tanrı İnanç Sisteminde yer ruhlarının varlığına inanılır ve yere düşen bir şey alınmazdı, yere bir ekmek parçası düşmüşse o alınıp yenmezdi; çünkü onun yerin yani yer ruhlarının hakkı olduğuna inanılırdı. Günümüzdeki özellikle yaşı ilerlemiş insanların yere düşen bardak kırılmamışsa onu alıp kırmaları, onun kismetten çıktığı şeklinde yorumlanması aslında yer ruhlarının hakkı inancının bir uzantısıdır.

Gök Tanrı İnanç Sisteminde ateşe de saçı yapıldığını biliyoruz. Ateşe yağ, şeker gibi bir şeylerin dökülmesi, evde bir koku oluşmasının sağlanması da ateşe yapılan bir saçıdır. Onun kokusunun ölmüş büyüklere ulaşip onları mutlu edeceğine inanılır. Günümüzdeki ölen kişinin yedisi, elli ikisi, ölüm yıldönümü gibi özel günlerde, kandillerde helva, lokma türü yemeklerin pişirilmesi ve onu yiyenlerin “ölmüşlerinin ruhuna değsin” şeklindeki temennileri de Gök Tanrı İnanç Sistemindeki ateşe saçı uygulamasının devamıdır.

1.6.1. Ateşin İşlevleri

Türk kültüründe ışığa sahip olan her şey iyi, güzel ve temiz olarak kabul edilmektedir. Ateş halk inanışlarında iyi, güzel ve temiz kabul edilmesinin yanında yakıcı özelliğinden dolayı temizleyicilik fonksiyonuna da sahiptir. Çünkü ateş değdiği her şeyin şeklini, yapısını, içeriğini değiştirir ve bir dönüşüm meydana getirir. Yani onun dönüştürücü bir özelliği vardır. Haliyle güneşin, ışığın sembolü olan ateşin kirliyi temize, kötüyü güzele dönüştüreceğine inanılmaktadır. Bu dönüştürme, temizleme sadece maddi kirler için geçerli değildir. Ateşin insanı manevi kirlerinden, yani

günahlarından da arındıracağına inanılır. Bu inanışın en bariz örneği İslamiyet'tedir. İslam'da günahkâr insanların cehennem ateşine atılacağına ve orada günahlarının cezasını çekerek onlardan arınacaklarına inanılır. Bunların yanında ateşin Türkler için belki de en önemli işlevlerinden biri onun iyileştirici bir güce sahip olmasıdır. Halk hekimliğinde ateş hastaları iyileştirmek için kullanılan bir araçtır.

Ateş yakmak Türk kültüründe âdeta bir gelenektir. Türkler, haberleşmek, Nevruzda üzerinden atlayarak kötülüklerden arınmak, doğum yapan kadına ya da gömülmemiş ölüye gece zarar gelmesini önlemek, fal bakmak gibi çeşitli amaçlarla ateş yakmışlardır. Türkün ateşi bazen bir koca ocak, bazen bir çıra, meşale, bazen de bir küçük mum olmuştur.

Bahattin Ögel Türk Mitolojisi adlı eserinde Türklerde ateş yakmanın işlevlerinden olan haberleşme aracı olmasıyla ilgili Gök Tanrı İnanç sisteminin geçerli olduğu dönemlerle ilgili şu bilgileri verir: “ateş yakma merasimi, cülus merasimlerinin önemli bir kısmı idi. Çin kaynaklarına göre, imparatorun tahta çıkışı, yakılan ateşle göğe, yani Tanrıya bildirilirdi. Türklerde böyle bir âdetin varlığı hakkında bilgimiz yoktur. Türklerde ateş, düğün gibi büyük törenlerde veyahut gelecek hakkında bilgi edinmek için bir nevi fal maksadı ile yakılırdı. Böyle bir ateş merasimin icabatından idi. Bununla beraber, Altay kavimleri kendileri ile Tanrı arasında bir haber verme vasıtası olarak kullanmıyor da değildi. Mesela bir kurban verdikleri zaman, yaktıkları bir ateşle bunu Tanrıya haber verirlerdi. Bazıları da, kurban etini yakmak suretiyle bu haberleşmeği kurmak isterlerdi. Hitay devletinde bu iş için de, özel bir ateş kulesi yapıldığı anlaşılıyor” (Ögel, 2003:299).

Bu bilgilerden ateşin Gök Tanrı İnancının hâkim olduğu dönemlerde Tanrı ile bir haberleşme aracı olarak kullanıldığı sonucuna varabiliriz. Zaten ateş geçmişten günümüze bir haberleşme aracıdır. Tarih kitaplarında ilk insanların da haberleşmek için ateş yaktıklarına ilişkin bilgiler mevcuttur. Ateş hem ışığı, hem dumanı ile insanların dikkatini çekip yakıldığı yerde önemli bir şey olduğu bilgisini vermektedir ki; haberleşme de bilgi vermekten başka bir şey değildir. Günümüzde düğün, cenaze gibi olaylarda ateş yakılması da bu yüzdendir. İnsanlar ateş yakarak önemli bir olay olduğunu insanlara duyurmuş olmaktadırlar, bu önemli olay düğünse ateş davetiye hükmündedir.

Ateş haberleşmenin yanında eski adı kara iye, İslami adı cin ya da üç harfli olan insanlara zararı dokunacağına inanılan varlıklardan insanları koruma işlevine de sahiptir. Çünkü ateşin kendine has, koruyucu bir gücü olduğuna inanılır, tıpkı güneşin böyle bir gücü olduğuna inanılması gibi, zaten güneş de bir ateştir. Ateşin koruyucu gücü olduğuna inanılmasının iki temel sebebi vardır, biri yakıcı özelliği bir diğeri ise sahip olduğu ışıktır. Halk inanışlarında da kara iye ya da diğer adıyla cinlerin karanlıkta insanlara zarar vereceğine, ışıktansa korkup kaçacağına inanılır. İşte bu yüzden halk inanışlarının birçoğunda kara iyelerden korunmak için ateş yakma, yani ışık yakma gerekliliği bulunmaktadır. Kapalı mekânlarda bunun için en çok kullanılan araç mumdur.

Nitekim ateşin koruyucu özelliğine ilişkin bilgiler tarihi kaynaklarda da mevcuttur. “Bizans tarihi kaynaklarına göre İmparator Jüstinyen’in elçileri Türk Hakan’ının sarayına geldiklerinde, Hakan İrtis Irmağının kaynağındaydı, Hakan onları iki ateş arasından geçirmeden huzuruna almazdı. Bu davranışın sebebi elçilerle birlikte kötü ruhların Hakan’ın bulunduğu yere girmesini engellemektir. Çünkü hakan Tanrı’nın yeryüzünde kut verdiği kişiydi” (Kırıcı, 1998: 399).

1.6.2. Geçiş Dönemlerinde Ateş

İnsan hayatında üç önemli geçiş dönemi vardır: doğum evlenme ve ölüm. Bu geçiş dönemlerinde dönemin özelliğine göre farklı inanışlar ve bu inanışlara dayanan pratikler vardır.

Doğum ve evlenme dönemleri insanın kendisi ve çevresi tarafından istenilen dönemlerdir ve bu dönemlerde hem kutlamaya yönelik hem de doğan çocuğa ya da yeni evlenen çifte kötü insanların, kötü ruhların ve cinlerin zarar vermesini önlemeye yönelik koruyucu birtakım uygulamalar yapılmaktadır. Bunların yanında ölüm dönemi üzücü bir olaydır ve yine bu dönemde de kötü güçlerin ölüye zarar vereceğine inanılmasından dolayı birtakım pratikler yapılmaktadır. Ateş de hem koruyucu özelliği ile hem de aydınlatıcılığı ile geçiş dönemlerindeki pratiklerin birçoğunda yer alan bir kült olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.6.2.1. Doğumda Ateş

“Geçiş dönemlerinin ilk aşaması bilindiği gibi doğumdur” (Altun, 2004:87). Doğum geçiş dönemlerinin ilki olmasının yanında her toplum için sevindirici bir olay olması ile de önemlidir. Doğum döneminde belki de kutlamalardan çok çocuğu ve anneyi kötü güçlerden korumaya yönelik yapılan pratikler belirgin ve Türk dünyasında yaygındır. Ateş kültü de çocuğu ve anneyi kötü güçlerden korumak için yapılan pratiklerde önemli bir yere sahiptir.

Anne ve çocuğuna zarar vereceğinden korkulan ruhların başında Al Karısı gelir. “Albastı, al karısı denilen kötü habis bir yaratık ile münasebete konulan bir loğusa (kadın) hastalığı olup, hekimlik dilinde buna ‘Humma-i nifasi’ adı verilmektedir” (Ülkütaşır, 1977:326). Al karısı Gök Tanrı İnanç Sisteminden günümüze gelmiş, anne ve çocuğuna musallat olacağı düşünülen, kötü ve çirkin bir ruhtur. Anne ve çocuğunu al karısının kötülüklerinden korumak için Türk dünyasında yapılan bir takım ortak pratikler vardır. Malinowski’ye göre bu pratikler dinsel ve büyüsel niteliklidir (Malinowski, 1990:77). Lohusanın yattığı odada ışık/ateş yakmak, lohusanın yatağına kocasının bir eşyasını bırakmak, demir, koymak, Kur’an-ı Kerim asmak, ekmek bırakmak gibi pratikler bu türdendir. Bu pratiklere birçok örnek verilebilir, bunlardan ateşle ilgili olanları şunlardır:

“Kandıra Türkmenlerinde lohusanın yatağının altına köz/ateş konur” (Altun, 20004:151). “Özbek Türklerinde doğum olacak odaya lamba ve mum yakılıp koyulur” (Kalafat, 2000b:45).“Anadolu’da doğum yapılan evin eşliğinin önünde ateş yakılmaktadır” (Kalafat, 2000:204). “Azerbaycan’da al karısından korunmak için su temsili olarak hançerlenir. Eşikte ateş yakılır” (Kalafat, 2007:38).

Bu örneklerde ateş lohusayı ve çocuğu hem al karısından hem de diğer kötü ruhlardan korumak için yakılmaktadır. Ateşin sahip olduğu yakıcılık al karısının lohusaya yaklaşmasını engeller ve ateşin ışığı da diğer kötü ruhların (kara iye ya da cinlerin)lohusaya yaklaşmasını önler. Çünkü bilindiği gibi Kara iye ya da cinler aydınlık ortamlara giremezler.

Bunların yanında “al karısı al renkten korktuğu için lohusaya al bez bağlanır, al renkli yorgan örtülür. Al beze böylece koruyucu bir nitelik yüklenmiş olur. ‘Al kelimesinin

ateş kültüyle alakalı olması bilhassa bu ruhun en eski devirlerde hamî (koruyucu) ruh, ateş ve ocak ilavesi olduğunu göstermektedir' (İnan, 1987:263). “ (Altun, 2004:152). Buradan lohusaya al bezin bağlanmasının sebebinin al renginin ateş kültüyle ilgili olduğu ve ateşin de bildiğimiz gibi koruyuculuk özelliği olduğu sonucuna varabiliriz.

1.6.2.2. Evlenmede Ateş

Türk kültüründe evlenme geleneği oldukça geniştir. Bu gelenekte her şey ayrıntıları ile bellidir. Kız istemeden başlayıp düğün sonrası kutlamalara kadar ne zaman ne yapılacağı bellidir. Evlenme dönemindeki pratiklerin pek çok aşamasında ateş kültü karşımıza çıkmaktadır.

Ateş ile ilgili ilk bilgilerimiz düğüne insanları davet etmeyle ilgilidir. Türk kültüründe düğüne insanları davet etmenin pek çok şekli vardır. Mesela, “Gaziantep’de düğüne davet, büyük nimet ve baş tacı olduğu için özel olarak pişirilen ekmekler ile yapılmaktadır” (Ekici, 1996:69). Bunun yanında Anadolu’da düğün daveti davul çaldırarak okuyucu çıkarma, şeker dağıtma şekillerinde olmaktadır. Günümüzde ise yaygın bir şekilde matbaalarda basılan düğün davetiyeleri ile bu davet yapılmaktadır. Kocaeli Kandıra Türkmenlerinde ise düğün davetlerini “erkek tarafı mumla yapmaktadır. Davul zurnayla mum ve kibrit köye dağıtılmaktadır” (Altun, 200:264). Burada davet sırasında mumun/ateşin, yani ışığın kullanılmasının birçok anlamı vardır: Düğünün aydınlık, yani iyi ve güzel geçmesi, kötü güçlerin yeni evlenen çiftte zarar vermemesi gibi.

Aslında bu anlamlardan dolayı ateş yakma pratiği düğünün pek çok aşamasında yapılmaktadır. “Özbek Türklerinde gelin atlarının arabasına şamdan/mum konur. Geceleyin bu ateş/ışık güveyin evine gidinceye kadar sönmemelidir“ (Kalafat, 2000b:230). Gagauzlarda gelin evine mum taşıma pratiği oldukça intizam içinde yapılır. “Gelin evine doğru gidilirken en önde çalgı, onun arkasında bir mum, onun arkasında güvey, daha sonra bir mum, sonra sağdıç, sağdıçtan sonra erkekler, en arkada da kadınlar yürür” (Güngör- Argunşah, 1998:108).

Bunların yanında Sahur Türklerinde ateş etrafında dönülerek güç alınan bir unsur olarak kabul edilmekte ve yeni gelinin ateş etrafında dönerek güç alması sağlanmaktadır. “Sahurlarda gelin yeni evine geldiği ilk gün kaynanası tarafından 3 defa ocağın

etrafında eli bereketli olması için tavaf edercesine dolaştırılır. Od, ocak, ışık etrafında dönülerek güç alınmış olmaktadır” (Kalafat, 2008:236).

1.6.2.3. Ölümde Ateş

Ateş yakma geçiş dönemlerinden en çok ölüm döneminde belirgin ve önemlidir. Ölüm olayı insanları üzen bir olay olmasının yanında korkulan da bir olaydır. Bu olayı Sedat Veyis Örnek şu şekilde yorumlar “Hayatın son durağı olan ölüm, insana acı ve keder veren bir bitiş olmaktan çok, insanı korkutan, çaresiz kılan ve sırrına erilmesi güç olan bir olaydır” (Örnek, 1981:90). Türk insanı ışığı birçok alanda korunma aracı olarak kullandığı gibi ölüm döneminde de bir koruyucu unsur olarak ışığı kullanmıştır. Bunu da çoğu kez ateş yakarak yapmıştır.

“Ölünün bulunduğu yerde ateş, mum, ışık yakılması geleneği Türkler arasında çok yaygındır” (Kalafat, 1999:85). Bunun sebebi “ölü toprağa teslim edilinceye kadar korunmaya muhtaçtır inanişidir. Karaylarda ölünün yanında çıta yakılır, söndürülmez. Işık vermesi istenilir, bir çıta ile öteki yakılır ” (Kalafat, 1999:85).

“Muğla’da ölünün yıkandığı yerde üç gün süreyle ateş yakılır” (Durdu, 1998:83). Karaçilerde de “ mehitin/ölünün yıkandığı yere ‘Yugat Yer’ denir. Burada üç gün şam/mum yakılır” (Kalafat, 2008:90). “Yörükler cenazelerini dini törenle yıkamakta, cenazenin yıkandığı yerde gece ateş yakmaktadırlar” (Yalman, 2000:278).

Ölünün yıkandığı yerde ateş yakılmasının sebeplerinden biri bizce ateşin arındırıcı özelliğidir. Buradaki arındırıcılık ölünün yıkandığı yerden kaynaklanacak bir korkuyu giderme anlamındadır. Yine ölünün bulunduğu, yıkandığı ve gömüldüğü yerde ateş yakılmasının bir sebebi de ateşin ışığının ölünün yolunu aydınlatması dileğidir. Halk arasındaki bu konuyla ilgili bir diğer inaniş da ölünün evine dönmek isteyeceği ve bunun önlenmesi gerektiğidir. Ölünün evine dönmelerini engellemenin en bariz yolu da evde ateş/ışık yakmaktır. Ayrıca Karaylardaki yas evinde mum yakma pratiği de bizce aynı sebepten kaynaklanmaktadır. “yas evinde akraba ve ziyaretçi sayısı kadar mum yakılır” (Kalafat, 1999:85).

Cemal Anadol, “ölenin mezarının başında ölü üşümesin ve karanlıkta kalmasın diye akşamleyin ateş yakıldığı şeklinde bir inaniştan bahseder (Anadol, 2006:321). Karakoyunlularda olduğu gibi: Karakoyunlularda “Ehl-i Hak Türkmenlerinde mezarın

yanında mum yakmak için bir ocak vardır. Mumsuz mezarlığa gidilmez” (Kalafat, 2007:121). Ehl-i Hak inançlı Müslüman Karakoyunlu Türklerinde yas üç gün sürer. Birinci günün akşamı helva ile mezarlığa gidilir, mum yakılır ve Fatıha okunur” (Kalafat, 2007:119). Bizce bu inanış, ölü üşümesin ya da karanlıkta kalmasın diye değil, kötü ruhlar ölüye zarar vermesin dyledir. Ayrıca bunun çok bariz bir sebebi de vardır. Özellikle yeni mezarların geceleri et kokusunu alan köpekler tarafından açılmasından korkulduğu için günümüzde bile yeni mezarların başında geceleri hayvanlar mezara yaklaşmasın diye ateş yakma, mum yakma gibi uygulamaların yapıldığı yerler vardır; Kars’ta olduğu gibi.

Mum/ateş yakma uygulaması dini liderlerin, halk tarafından ulu kabul edilen kişilerin mezarlarında ya da o şekilde özel birinin kabri olduğu düşünülen mekânlarda biraz daha farklı amaçlarla yapılmaktadır: Ölmüş kişinin özel biri olduğunu belirtmek, onun kabrini aydınlatarak ve o kişi yüzü suyu hürmetine Allah’tan bir şeyler istemek, dilek dilemek gibi...

“Makedonya Türklerinde türbelerde mum yakılır” (Kalafat, 2000b:15). “Afyon’daki Sarıkızlar türbeleri kızların evlenmek için ziyaret edip mum yaktığı bir yerdir” (Anadol, 2006:271). Bursa’daki Hatırhoş Sultan türbesinde de kısmet açılması için mezarından toprak alınır veya bir kiremit parçasına ip bağlanarak mezarı üzerine konur. Mum yakılır” (Anadol, 2006:275).

Dilek dilemek için mum yakma geleneği günümüzde de devam etmektedir. Özellikle Ramazan ayında insanların türbelere akın edip mum yakarak Allah’tan bir şeyler istemesi mum yakma geleneğinin günümüzdeki belki de en belirgin örneğidir. Bu mum yakarak bir şeyler dileme geleneği kültürümüze o kadar yerleşmiştir ki birçok Türk sinemasında bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu geleneğe de yer verilmiştir. (Delisin filmi)

Mezarlıkta mum yakma geleneği Anadolu Türkleri dışında pek çok Türk topluluğunda da kendine yer bulmuştur. “Kiresunlu Türklerinde Hızır Şölenlerinin muhtevası içerisinde ışık kültü de vardır. Cuma akşamı evlerin karanlık yerlerine, şehitlik gibi kutlu mezarlara, ata kabirlerine mum dikilir ve çırallar yakılır. Bu türden mekânların aydınlanması istenilir. Bu zaman zarfında dini ağırlıklı sohbetler yapılır, zikredilir. Bilenlerden bazı müminler ‘Boz Atlı Hızır’ ile ilgili menkabeler aktarırlar” (Kalafat, 2007:138).

1.7. Işık – Ayna İlişkisi

Aynanın bir diğer adı güzgüdür. Ayna Türk halk inanışlarında ışık, aydınlık gelecek, iyi kismet ve güzellik anlamlarına gelmektedir. “Ayna, özellikle gelin tacında, gelin alayında, gelin çehiz sandığında baht açıklığı, parlak gelecek anlamındadır” (Kalafat, 2000:227). Ayna gelinin çeyizinde, gelin baba evinde çıkarken ve oğlan evine girerken yapılan birçok uygulamada kendine yer bulmuştur. Bu uygulamaların çoğunda ayna, lamba, Kur’an-ı Kerim, tuz ve ekmek gibi kutsal olarak kabul edilen unsurlarla birlikte kullanılmıştır.

“Türkiye’de gelin sandığına Kuran-ı Kerim’in yanında ayna ve mum konulması oldukça yaygındır” (Kalafat, 2007:327). “Anadolu’da gelin, başının üzerinde Kur’an-ı Kerim, ekmek ve ayna ile çıkarılır” (Kalafat, 2000:230).

“Padarlarda gelin baba evinden çıkarken sandığına Kur’an-ı Kerim, ayna, lamba, çörek/ekmek ve tuz koyarlar” (Kalafat, 2008:112). Afşar/Avşarlarda “Kur’an-ı Kerim ve ayna, şam/mum, kelle kent/şeker oğlan evinden getirilir, kızın yüzüne ayna tutulur.” (Kalafat, 2008:154)

“Gelin olacak kız baba evinden çıkınca yengeler onun yüzüne ayna tutarlar. Gelinin sandığına mutlaka ayna konulur” (Kalafat, 2008:89). Talişlerde “gelin eşikten çıkarılırken yüzüne ayna tutulur. Gelin bohçasına da ayna konulur.” (Kalafat, 2008:248)

“Şahseven-Elseven Türklerinde gelin-kız baba evinden çıkınca ona ayna tutulur. Ayna aydınlık geleceğin simgesidir. Bu özelliği ile Batı Türklerinde beşiklerde, karyolalarda, baş süslerinde ve daha birçok yerde kullanılır” (Kalafat, 2008:103).

Karakoyunlularda “Gelin baba evinin kapısından çıkınca kapının önünde 3-5 yaşlarında iki çocuk olur. Bu çocuklardan kızın elinde ayna, oğlan çocuğunun elinde de lamba olur. Bunlardan her ikisi de aydınlık geleceğin simgeleri olarak kabul edilirler.” (Kalafat, 2008:284).

“Uluğ Türkistan’da gerdekten önce gelin ve damada ayna (istikballeri parlak olsun), tarak (çocukları güzel olsun), Kur’an-ı Kerim (inden cinden, felaketlerden korusun diye) altından geçirilir” (Kalafat, 2000:204).

İran “Caferi Türklerinde de aynanın önemli bir yeri vardır. Gelin kapıdan girince damadın bacısı gelinin yüzüne ayna tutar. Ayna hoş baht, hoş geçim içindir. Anadolu Türk halk inançlarında da aynanın aydın gelecek olduğuna inanılır. Bazı yörelerde ise, gelin bezenince ağ at getirilir. Ata güzgü (ayna) tutulur. Gelin ve atın aynada birlikte görünmesi istenir. Ayna ışıktır” (Kalafat, 2000:155-156).

“Topalnica Türklerinde gelin, arabasından inerken yüzüne ayna tutulur. Gelinin iki koltuğunun altına birer ekmek konur. Gelinin önü sıra su dökülür. Gelin su döküldükten sonra yeni evinin eşiğinden içeri girer. İnanca göre ekmek bereket, su ve ayna aydınlığı temsil eder” (Kalafat, 2000:244)

“Üsküp Türklerinde gelinin başının üstüne bir ayna konur, akrabaları bu aynanın üzerine para atarlar. Bu paralar yeni evlilerin olur. Kına yakılırken de gelinin başının üzerinde ayna tutulur” (Kalafat, 2000:243).

Makedonya Türklerinde ise ayna gelin sandığından, geline kına yakılmasına ve gelinin baba evinden çıkmasına kadar pek çok alanda aydınlık geleceğin simgesi olarak yer almaktadır. “Makedonya Türklerinde gelinin sandığına Kur’an-ı Kerim ve ayna konulur” (Kalafat, 2000:246).

“Makedonya’da geline kına yakılırken kızlar geline ayna tutarlar” (Kalafat, 2000:243). Yine Makedonya’da “gelinin aynasını kayınpeder taşır. Aynanın üstü örtülüdür. Bu gelin aynasıdır. Kayınpeder önde ayna ile giderken gelin onu takip eder” (Kalafat, 2000:244).

Aynanın aydınlık gelecek getireceğine inanılması sadece gelinler için değildir. “Özbekistan’ın birçok yerinde çocuğun yastığının altına yaşlı kimseler tarafından; ekmek, ayna ve bıçak konulur. Böylece bıçak koyunca çocuğun büyüyünce keskin olacağına, bıçağın onu korkutmayacağına, koyun soyması için bıçağının belinde olacağına inanılır. Ayna ile güzellik ve baht açıklığı, ekmek ile de rızıklı olması dilenmiş olur” (Kalafat, 2000:111).

Ayna Türkmenlerde bir fal aracı olarak da kullanılmaktadır. “Avşarlarda genç kızlar kısmetlerini tahmin için bazı uygulamalar yaparlar. 12 yaşına kadar olan kızlar Nevruz/Yenigün Çarşambasının birinde güzgünün/aynının önünde şam/mum

yandırılar/yakarlar. İnanca göre genç kız nişanlısının silüetini bu aynada görmektedir” (Kalafat, 2008:155).

Aynaya bakmak şer vakti denilen güneş ışığının koruyuculuğundan mahrum olunan gece vakitlerinde hoş karşılanmaz. Çünkü şer vakitleri kara iye ve ya cinlerin aktif olduğu vakitlerdir. Bu vakitlerde aynaya bakılırsa insanların çarpılacağına ya da bu durumun insana uğursuzluk getireceğine inanılır.

“Türkmenlerde gece aynaya bakan genç kızın kısmetinin kesileceğine inanılır. Bu inanış Türkiye’de de vardır. Bazen de aynaya gece bakan kızın evlendiğinde gurbete gideceğine, uzaklara gelin gideceğine inanılır” (Kalafat, 2007:329). “Ağdaş Karaçileri’nde de gece aynaya bakılmaz, âdet böyledir. Büyüklerden böyle görülmüştür. Ayna ve aynaya gece bakılmayışı Türk kültürlü halkların ortak inançlarından” (Kalafat, 2008:88).

Türk halk inanışlarındaki aynanın ışık olarak algılanmasından dolayı aynaya dayalı olarak yapılan uygulamalardan biri de ölümle ilgilidir. “Ölü evden çıkarılıp, mezarlığa götürüldüğü zaman, aynanın parlak kısmı evden yana, dış kısmı ölüden yana tutulur (Ölümün aydınlığı evde kalsın diye)” (Anadol, 2006:321).

1.8. Işık ve Ak-Kara Karşıtlığı

Türk kültüründe ak iyi, güzel, kutsal, uğurlu, sevinçli, bereketli ve yardımsever olanı ifade eder. “Hikmet Tanyu’nun tespitlerine göre beyaz ak dinlerde ve halk arasında saflığın, temizliğin, hassasiyetin işareti ve yalnızlık hissinde olanların sevdiği bir renktir” (Yıldız, 1995:293-294). “Yakutlarda Ürüng, yani ak renk kutsallığın bir ifadesi idi. Bunun için destan Er-Sootoh’a Ak-Oğlan demektir. Çünkü o, Tanrı tarafından yaratılmış ilk ve kutsal insandı” (Ögel, 2003:101).

Buna karşın kara kötü, çirkin, uğursuz, kızgın, bereketsiz ve düşman olanı ifade etmektedir. (Karanın Türkler için bunların yanında bir de büyük, kuvvetli anlamları vardır.) Cehennem, kötü ruhlar, cinler halk düşüncesinde hep karadır. Ak kutsalın, istenilenlerin sıfatı iken kara korkulan ve kaçınılan varlıkların ve durumların sıfatıdır.

Bu “ak ve kara sıfatları Batı Türkleri’ne aittir. Doğu Türkleri ak yerine gök kelimesini kullanırlar. Bunun sebebi bellidir. Dörtlü tasnifte batının rengi ak, doğunun ise göktür.

O halde her ikisi de kendi yönünü temsil eden rengi tanrısal kutsallığın sembolü saymıştır. Doğu Türkleri ilden olanlara (soylulara) ‘Gök Türk’, soylu olmayanlara ‘Kara Bodun’ yahut ‘Kara Kemik’ derlerdi” (Gökalp, 2005:78).

Bu şekilde çeşitli anlamlarla yüklü olan ak-kara karşıtlığını ilk olarak eski Türklerdeki ikili tasnifte buluyoruz. “Türklerdeki tasniflerden birisi Çinliler’in Yang ve Yen kavramları gibi, eşyayı eşit olmayan iki tabakaya ayıran, ‘ak’ ve ‘kara’ tasnifidir” (Gökalp, 2005:55). “Ak-kara tasnifi, ‘iki tabaka’ ismiyle de adlandırılabilir. İki tabakadan ak, tanrısal kutsallığı, kara ise şeytani kutsallığı ifade eder, yani birincisi müsbet kutsallığın, ikincisi menfi kutsallığın adıdır. Birincisi güzel sıfatının, ikincisi kızgın sıfatının meydana geldiği yerdir. Bundan dolayıdır ki, ödül tanrıları ak kategorisinde, ceza tanrıları kara kategorisinde yer alır” (Gökalp, 2005:76).

Bu ak- kara tasnifi Türklerin düşünce dünyasında oldukça geniş bir yere sahiptir. Neredeyse her şey ak ya da kara olarak adlandırılmış ve bu şeylere renklere uygun anlamlar yüklenmiştir.

Türk mitolojisinde “Altay Türkleri’nde yer altında Erlik Han’ın bir göğü vardır ki, burada siyah bir güneş, daima çevreye siyah ışıklar yayar” (Gökalp, 2005:79). “Kara Han yukarıdaki gökte ay, güneş vesaireyi yaratırken “Erlik Han da aşağıdaki gökte kara bir güneş yarattı. Orasını bu kara güneşin siyah ışıklarıyla aydınlattı. Kendisi kara bir taht üzerinde oturdu. Körmüzleri, Kara Üzütleri, Ötkerleri yarattı. Bunlar da kendisinin melekleri, cinleri ve şeytanlarıdır” (Gökalp, 2005:91).

“Şaman dualarında bir canavar olarak tasvir edilen Erlik, sağlam vücutlu bir ihtiyar olarak düşünülmüştür. Gözleri ve kaşları kara, çatal sakallı, yaban domuzuna benzeyen azı dişli, kara ve kıvrırcık saçlı, kara renkli bir ata ya da öküze binen, yılan kamçılı, kana benzer parlak yüzlü bu kötülük ilahı ikonografik özellikleriyle sanat tarihimizde zaman zaman karşımıza çıkar” (Çoruhlu, 2006:54). Yılanın karayılan olarak adlandırılmasını da Çoruhlu Erlik’e dayandırır: “Yılan Türk şamanizminde yer altı ilahı Erlik’le ilgili bir simgedir. Onun genellikle karayılan olarak anılmasının sebeplerinden biri yine Erlik’le ilgilidir; çünkü Türk mitolojisinde ak ya da gök renk Gök Tanrı’ya, kara renkse yere ve yer altı tanrısı Erlik’e timsaldir” (Çoruhlu, 2006:163).

Ülgen, Türk mitolojisindeki iyi tanrılardandır. “Ülgen’in belirleyici birçok sıfatı olduğu görülür. Dualarda Beyaz Parlak (Ak Ayas), Parlak Hakan (Ayas Kaan), gürültücü (künürtçi), yakıcı (küygekçi), şimşekçi (yalgınçı) gibi ifadelerle nitelenir” (Çoruhlu, 2006:28).

Altay Yaratılış Destanında Ülgen’e yaratma gücünü Ak-ene’nin verdiği inandır. “Altay Yaratılış Destanı: Bu destandan, her yerin uçsuz bucaksız su halinde olduğunu, tanrı Ülgen’in biçim değiştirmiş olarak bu suların üzerinde uçtuğunu, ancak konacak bir yer bulamadığını anlıyoruz. Bu sırada Ülgen’in gönlüne bir ilham gelir. Altaylılarca kabul edilen iki dişi ruhtan birisi olan Ak-ene (Ak Ana) Ülgen’e yaratma kudretini ve ilhamını vermiştir” (Çoruhlu, 2006:102). “Yaratılış destanında, Tanrı’ya yaratma ilhamını veren Ak Ana, ışıklı hatta ışıktan bir kadın hayalidir. Tanrı Kayra han’ın, kendisi için yarattığı, on yedinci gök katı, bir ışık âlemidir” (Banarlı, 1971:30). Burada Ak Ana’nın ışıklı olarak anlatılması normaldir. Çünkü Ak Ana iyidir ve ışık Türkler için iyiliğin sembolüdür.

“Altay Türkleri’inde sevaplı ruhların gideceği cennetin ismi aktır. Cennetliklere, yani cennette oturan dedelerimize ‘Aktu’ adı verilir. Kuzey ve Doğu Türkleri süte ve süttten yapılan her türlü besine de ak adını verirler. Batı Türkleri, nasıl, ekmeği nimet ve mübarek (kutlu, bereketli) sayarak yere düşmesine razı olmazlarsa, Doğu Türkleri de bir damla sütün bile yere dökülmesini büyük günah sayarlar. Çünkü aktır. Üçüncü kat gökteki Süt Gölü’nün bir ismi de Ak Göl’dür. Akdağ’ın önemini Buğu Menkabesi göstermektedir” (Gökalp, 2005:79).

“Altay şamanlığında kamlar ‘ak’ ve ‘kara’ şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ak kamların yalnızca göğe, iyi ve aydınlık ruhlar şerefine kansız kurban ayin ve törenleri düzenledikleri; buna karşılık kara şamanların kötü ve karanlık tanrılarına, cehennem ilahı Erlik’e ayinler düzenledikleri görülmektedir. Kadınların yalnızca kara şaman olabilecekleri düşünülüyor” (Günay- Güngör, 2007:127). “Kurban edilecek hayvanların renkleri de bu ibâdetlerin rengine bağlıydı. Altay Türkleri’nde gökyüzünün ödül tanrılarına açık renkli hayvanlar kurban edilirdi. Yer altındaki cezalandırma tanrılarına ise koyu renkli hayvanlar kurban edilirdi” (Gökalp, 2005:77).

“Ak, Ülgen’in renk simgesi olduğundan ak şamanlar kara şamanlardan daha kutsal sayılır. Bununla birlikte yer ve yer altı ruhlarıyla daha çok ilişkiye geçen kara şamanlar diğerlerinden çok daha fazla çekinilen şamanlardır” (Çoruhlu, 2006:64).

“Ak şamanlar şaman cübbesi ve külâhı taşımazlar, davul kullanmazlar. Kötü ruhlara ve karanlık tanrılarına ayin yapmazlar, kanlı kurbanlar vermekten sakınırlar. Kara şamanların hilafına olarak ancak gündüzleri aydınlık ruhlar şerefine kansız kurban ayin ve törenleri yaparlar. Bazı etnografların düşüncelerine göre bu ak kamlık müessesesi iptidai şamanizmin ‘gerçek din’ olma temayülünü göstermeye başladığı bir devirde meydana gelmiştir. Ak kamlar birçok bakımdan Buda rahiplerine benzerler.

Ak kamlar halk tarafından çok sayıldıkları halde kara kamlar kadar iş görmezler. Ayin yaptırmak için halk daha ziyade kara kamlara müracaat ederler. Bunun sebebi aydınlık dünyası tanrılarının insanlar için az tehlikeli olduğuna inanma olsa gerektir. Şamanistler daha ziyade karanlık dünyası tanrılarından korkarlar, kara kam vasıtasıyla onların kötülüklerinden korunmaya çalışırlar” (İnan, 2006:83-84).

Ak şamanlar güzel istekler için başvurulmuş şamanlardır. “Yakutlar Tanrıdan çocuk, bilhassa erkek çocuk isterlerken, ak şamana (ayı oyun’a) başvururlar. Ak şaman, Ayısı hatuna yahut ak at sürüleri sahibi olan (magan silhılah) tanrıya dua eder. Bu törende kanlı kurban sunulmaz” (İnan, 2006:167).

Türklerde şamanlar gibi ayinlerin de ak ve kara türleri vardır. “Aklara Yaz Ayini, karalara Kış Ayini adları verilir. Hatta ayini yönetmekle görevli olan ak şamana Yakutçada ‘Sayinki’ yani ‘Yazinki’ adı verilir. Kış ayinleri sıkıntılı olduğu halde, yaz ayinleri aksine ciddi ve sevinçlidir. Yakutlarda ak şaman yaz ayinine beyaz elbiselere bürünmüş olarak gelir” (Gökalp, 2005:84).

“Eski Türklerde ruhlara, cinlere ‘Çor’ derlerdi. İki tabakaya göre iyi ruhlara ‘ak çor’, kötü ruhlara ‘kara çor’ adları verilirdi. (Ak Çor’dan Afşar kelimesi, Kara Çor’dan karçar, karçhar, kaçar kelimeleri doğmuştur.) Kuzey Türklerinde bu kelimeler Ak Çora-Kara Çora şekillerinde kullanılmaktadır” (Gökalp, 2005:76).

Türklerde “ruhlar gibi soylar da iki tabakaya ayrılıyordu. Kuzey Türkleri, ilden olanlara, yani soylulara Ak Süyek, ilden olmayan, yani soylu olmayanlara Kara Süyek derler ki manaları Ak Kemik ve Kara Kemik’tir. İl-hanlık devrinde egemen sınıf, yalnız kendi

ilini soylu sayar, onun dışında olanları küçük görürdü. Bu sebeple, egemen il kendi boylarını, kendisine bağlı bulunan yabancı oymaktan ayırmak için, birincilerin ismine ak, ikincilerinkine kara sıfatları eklerdi. Mesela, Koyunlular, Bayındır boyuna bağlı olan kendi Oğuz boylarına Ak Koyunlular, uyruklarına ise Kara Koyunlular adını vermişlerdi. Bir il hâkimiyetini yitirince, yine kara sıfatını alırdı. Mesela Bulak budunu, Kıpçaklar tarafından esaret altına alınınca, ismini Kara Bulak'a çevirmişti" (Gökalp, 2005:76).

Ak kemik, yani egemen olmak için tanrısal bir kutsallığa sahip olmak gerekiyordu. Bu kutsallık da aşk gecesiyle elde edilirdi. "Aşk gecesi, her İl'in kendisine tanrısal bir kutsallık, bir gök soyluluğu vermesine yarıyordu. Altın ışıktan doğan insandan ak kemik olurdu, diğer budunlar ise kara kemik olurlardı" (Gökalp, 2005:114-115).

Türk mitolojisindeki bu ak-kara tasnifinin izlerini günümüzde de görmekteyiz. Mesela mitolojide şamanlar ve şaman ayinleri ak ve kara diye ikiye ayrılmışsa; günümüzde de büyüler ak ve kara diye ikiye ayrılmıştır.

"Ak büyü, yapanın da, bundan etkilenenin de 'hayrına' bir sonuç elde etmektir. Toplumun ve insanların iyiliklerini hedef alır; hastalık, yaralanma ve ölüm gibi şahısların felaketlerinde, sel ve kuraklık gibi tabii afetleri önlemeyi, evi barkı, malı mülkü, hayvanları, geçiş durumunda olan çocukları, lohusaları kötü dış tesirlerden korumaya yönelir.

Kara büyü, 'kötülük' için yapılan büyüdür. Kara büyü, insanın hayatına, sağlığına, mal ve mülküne, evine barkına, hayvanlarına yönelmiş olan büyüdür. Sevişenleri, evli eşleri birbirlerinden soğutmak ve ayırmak; konuşma kabiliyetini, cinsi kudreti, uykuyu v.s.'yi 'bağlamak' yolu ile felçe uğratmak; hısımlar kişiyi hasta etmek, sakatlamak veya öldürmek için yapılır" (Anadol, 2006:34).

1.8.1. Işık ve Kara

Kara karanlığın ve gecenin rengidir. Türkler için karanlık ve gece kötü ve uğursuz olduğu gibi kara da kötü ve uğursuzdur. Kötü haberlere "kara haber" denmesi; ölüm gibi üzücü olayların yaşandığı günlere "kara gün" denmesi bu kabullerin dile yansımalarıdır. Kara, inanışlar dünyasında en çok ölümlerle ilgili unsurlarda anlam bulur. "Yer altı dünyasındaki birçok unsur kara renkle ifade edildiği gibi kara renk Türk

dünyasında yaygın bir biçimde ölümün, ölümden duyulan yasın ifadesidir” (Çoruhlu, 2006:189). Türkler için ölüm, kara toprağa girmez. Yas günleri kara günlerdir; bugünlerde insanların başındaki uğursuzluk kara bir uğursuzluktur. Kısaca Türkler için ölümün rengi karadır diyebiliriz. Çeşitli inanışlar da bu tespitimizin kanıtıdır:

“Karakoyunlularda ‘şahın kara bezensin’ diye bilinen bir kargış türü vardır. Kara bezenmek ağlamak, yas tutmaktır. Şah, bir gelin için eşidir. Çocuksuz şah kara bezenen, karalarla süslenen şaktır, eştir” (Kalafat, 2008:286).

Karapapah Türklerinde “inanca göre ölecek kimse rüyasında karakuşun kendisini alıp götürdüğünü görür. Bu tespite göre ölüm meleği karadır ve veya bazı kimseler için böyledir” (Kalafat, 2007:79).

“Oğuzlarda karalar giyinmek yaşlı çadıra bayrak asmak âdetinin bulunduğu bilinmektedir” (Günay-Güngör, 2007:109). Oğuzlardan günümüze hala yas rengi karadır. Cenaze töreninden itibaren yas bir yıla kadar sürer. Bu zaman zarfında ölenin yakınları kara giyer. Bu uygulama günümüzde de Türk dünyasının birçok yerinde görülebilmektedir.

Anadolu’da Sarız yöresi Avşarlarında “yaşlı aile karalar giyer; ayrıca yasın göstergesi olarak kadınlar başlarına ‘kara yağlık’ yani kara bir mendil bağlarlar” (Kalafat, 2008:139). “Keleki’de, yas evinde kara giyilir” (Kalafat, 2000: 285).

Kumuklarda “meftanın yakını olan kadınlar bir yıl boyunca siyah giyerler. Siyah giyinmek karalara bürünmek yaşlılık alametidir. Kara renk ile kederlilik mesajı verilir” (Kalafat, 1999:132). “Uluğ Türkistan ve Kuzey Afganistan’da yas kıyafeti karadır” (Kalafat, 2000:300).

Gagauzlar’da “yas kırk gündür. Bu esnada erkekler traş olmazlar. Kadınlar tamamen siyah elbise, erkekler ise siyah gömlek giyerler” (Güngör- Argunsah, 1998:113). “Irak’ta, İran’da ve Azerbaycan’da da yas evinde kara giyilir” (Kalafat, 2007:151).

Kırgız Türklerinde defin sonrasında, “kadınlar kara veya mavi elbise giyerler; bir yıl sonraki ‘yıllık’ töreninde yası tamamlayarak kara elbiselerini çıkarırlar. Bu törende akrabaları beyaz elbise hediye ederler” (Erdem, 2000:235).

Yasta kara giymekle birlikte cenaze olan eve, çadıra bayrak asma âdeti vardır. Bu da ölüm olayını duyurmanın bir şeklidir. “Kara, Irak’ta, İran’da Anadolu’da, Azerbaycan’da yas rengidir. Muharremlikte minareye kara bayrak asılır” (Kalafat, 2007:151). “Azerbaycan Türklerinde yaslı ailenin topraklarına kara bayrak asılır” (Kalafat, 2000:247).

“Keleki’de, yas evinde kara giyilir. Muharremlikte caminin minaresinden ince kara uzun bir bayrak asılır. Bu yas alametidir. (Bu uygulama Iğdır’da da var.) Türkmeneli Erbil’de cenazeyi duyurmak için, namazının kılınacağı caminin duvarına kara bir bez asılır. Bu bezde beyaz bir boya ile ölüm haberi duyurulur” (Kalafat, 2000:63).

Bunların yanında “Kırgız- Kazaklarda yaslı çadıra kara bayrak asılmakta, ölen şehitse yas alameti olan bayrağın rengi beyaza dönüşmektedir” (Günay-Güngör, 2007:109). Çünkü şehitlerin ölmeyip; sadece âlem değiştirdiklerine inanılır. Böyle olunca da ortada üzülecek bir durum yoktur.

Türkçede “ölmüşlerinin ruhuna değmek” şeklinde bir deyim vardır. Ölen kişinin ardından özel günlerde evde pişirilen helva, çörek gibi yemeklerin insanlara ikram edilmesinin ölen kişinin ruhunu rahatlatacağına inanılır. Bizce asıl amaç, yapılan yemekleri yiyenlerin ölmüş kişiyi hatırlayıp, onun için hayır dua etmelerini sağlamaktır. Bu amaçla da Türkler arasında ölenin ardından en çok yapılan yemek helvadır. Ak- kara tasnifi bu helvada da vardır ve ölenin ardından yapılan helva kara helvadır. Kırım Tatar Türklerinde “ölüm helvası kara helva ölümün 7. gününde ve 40. gününde yapılır” (Kalafat, 1999:64).

Ayrıca “Padarlarda kara bayram inanç ve uygulaması vardır” (Kalafat, 2008:123). Kara bayram kişi öldükten sonraki ilk dini bayramdır.

Görüldüğü gibi kara ölümle ilgili olarak beddualardan, rüya yorumlarına, giyilen kıyafetlerden helva adlarına, bayramlara kadar birçok alanda kullanılan bir semboldür. Karanın kötü ve uğursuz olarak algılanmasıyla ilgili birçok alandan örnekler verilebilir. Anadolu’da “koç katıldığında, koç kara koyuna giderse gün karanlık gider, beyaza giderse kar çok yağar” (Anadol, 2006:298); yeni doğan bebeğe, inatçı olmasın diye karasığırın sütü içirtilmez” (Anadol, 2006:308) şeklinde inanışlar vardır.

Yine Türkler arasında “insanların en fenasının, ağzı tatlı kalbi siyah olanlar” (Anadol, 2006:242) olduğu düşünülür. Burada kalbin siyah olması, kişinin kötü düşünce ve niyetlere sahip olması anlamındadır. Çerkezlerde ise “rüyada siyah giyinmek iyi sayılmaz” (Kalafat, 1999:212). “Gagauzlar kara gözlülerin nazarının değdiğine inanırlar” (Güngör-Argunsah, 1998:137).

Kara kelimesini Tatarlarsa sıkıntılı hallerini ifade etmek için kullanırlar. “Tatar, ‘canım yansa kara yağlık bayların (canım yansa kara yazma bağlarım)’ der. ‘Kara Tatarım’ diyen söz sıkıntıya girmiş, sıkıntısı olan Tatar demektir” (Kalafat, 1999:60).

“Nahcivan’da gelinin çeyizinde kesinlikle ‘kara’ hiçbir şey olmaz. Kara rengi için ‘kara bed getirir’, kötülük getirir, yasın işaretidir denir. Çeyize, gaz lambası, mum, şamdan aydınlık işareti olarak ayna baht açıklığı, duyu (pirinç) bereket, şeker tatlı bir hayat için konulur” (Kalafat, 2000:21).

“Eski Türkler’de ‘ak’ unvanını alan şeyler ‘tekin’ idi, hiç kimseyi çarpmazdı. Yalnız ‘kara’ unvanını alan şeyler ‘tekin’ değildi, temas ettiği insanları ve hayvanları çarpardı (Anadol, 2006:103). Bu inanış günümüzde de değişik şekillerde devam etmektedir.

Kırım Karaim Türklerinin “inancına göre iki ulu ruh vardır. Bunlardan birisi iyi ulu ruh, diğeri kötü ulu ruhtur. İki güç vardır. Bunlar karagüç ve akgüçtür. Karagüç veya Kargal Ata, yaramaz, cin türünden bir ruhtur. Ak ruh yararlı olan sevapla ilgili bir ruhtur. Kargal veya Kardal ruh gün ağarmadan çan sesi ile kovulur” (Kalafat, 1999:65).

“Türkmeneli’nde siyah pişik kovulmaz, onun cin olabileceği, kovalayana dokunabileceği (çarpabileceği) inancı vardır. Kara kedi Türkiye’de de tekin sayılmaz” (Kalafat, 2000:69). “Bayır- Bucak Türkmenlerindeyse kara kedinin bilhassa gece karanlıkta insanın önünden geçmesi büyük uğursuzluk sayılır” (Kalafat, 2000b:273).

Kara kedi günümüzde de uğursuz sayılmakta, onun cin ya da şeytan türü bir varlık olduğu düşünülmektedir. Bu kara kedinin zarar vermesini önlemek için de onu gören kişinin kendi saçını çekmesi gibi uygulamalar yapılmaktadır. Zaten kara insana zararı dokunacağı düşünülen birçok varlığın, “Kara Koncolar, Çarşamba Karısı (çarşambaları insanlara zararı dokunur) ve Kara-Kura (bir keçiye benzeyen ve erkekleri boğmak için üzerine atlayan kedi büyüklüğünde bir yaratık) denilen birtakım kötü ruh ya da yaratıklar (Çoruhlu, 2006:56) gibi, ortak sıfatıdır.

“Kırgız-Kazak Türklerinin inanışlarına göre de ‘albastı’ iki nevi olup biri ‘kara albastı’ ve diğeri de ‘sarı albastı’dır. Sarı albastı’lar hoca veya baksıların okumasıyla def olup giderler. Kara albastı ise kendisini görmek iktidarına malik olan ocaklı adamdan başka kimseden korkmaz. Kara albastı yahut kara ciddi ve ağır başlı bir ruhtur” (İnan, 2006:169).

Türkçedeki bazı beddua da denilen kargışlar da karanın kötü olarak algılanmasıyla ilgilidir: “Kara vurgun vursun seni (ani ve amansız bir dertten ölesin). Kara yara çıksın dilinde (tedavisi zor, acı veren yara, en hassas yerinde çıksın, iyi konuşmayan dilinde kötü yara çıksın). Kara yağvalı ol seni, kara günlü ol seni”(Kalafat, 2000:193). Türkmenelideki “gözüne kara su insin (yasın olsun çok ağla anlamında)” (Kalafat, 2000b:280) gibi. Ayrıca “Türkçedeki kara kış deyimi, şiddetli geçen kışı ifade etmektedir” (Çoruhlu, 2006:189).

1.8.2. Işık ve Ak

“Beyaz rengin dünya genelinde çeşitli mitoloji ve kültürlerden doğan en genel anlamları, aydınlık, ışık, güneş, hava, saflık, temizlik, iffet, masumiyet, sadelik, mükemmellik, kutsallık, kurtuluş, ruhsal yetkinliktir. Beyaz bir elbisenin giyilmesi, saflık, temizlik ve iffete işaret ettiği kadar ruhun beden üzerindeki zaferini de gösterir” (Çoruhlu, 2006:194).

“Ögel’e göre Türklerde aklık temizlik, arılık, ululuktur. Devletin adalet ve gücünü simgeler ve devlet büyüklerinin ve rütbenin simgesidir. Yine Ögel’in aktardığına göre Hun ordusunda üst rütbedeki subayların beyaz renkte elbise giymeleri ilginçtir. Ak rengin bu yüce ve olumlu anlamlarından dolayı ak soylu olmak ve ruhun soyluluğunu bu renk aracılığıyla ifade etmek, ataların ak olması ve buna bağlı olarak ana ve babanın (veya babanın ve dedenin sakalının) aklı, evin ya da otağın aklı, doğa varlıklarının aklı, insan ya da hayvan vücudunun aklı, silahların aklından söz etmek eski Türk metinlerinde sıkça karşımıza çıkan hususlardır” (Çoruhlu, 2006:195).

“Eski Türkler ‘vecd’ (heyecan) ile ‘kut’u da ak ve kara kelimeleriyle ifade ederlerdi. Bugün bile vecdli, sevinçli zamanlara ak gün, sıkıntılı zamanlara kara gün deriz. ‘Ak akçe kara gün içindir’. Sevinç veren haberlere ak haber, kasvet veren habere kara haber ismini veririz. Namusu temiz olan kimseye alnı ak, kötü olan kimseye yüzü kara

deyimini kullanırız” (Gökalp, 2005:77). Buradaki aklık “Aklık manevi ve mecazi bir beyazlıktır, karalık ise, manevi ve mecazi bir siyahlıktır” (Gökalp, 2005:33).

Akın iyi olarak algılanması Moğollarda da vardır. Moğollar tanrıları beyaz ve siyah olarak nitelendirmektedirler. “Sayıları 54 olan beyaz tanrılar iyilik ve sayıları 44 olan siyah tanrılar da kötülük ilahları olmaktadır” (Günay-Güngör, 2007:68).

Kara gibi ak da halk inanışlarında birçok alanda mevcuttur. “Ak helva Karaimlerde bayramlarda ikram edilir” (Kalafat, 1999:64). “Kırgızlar, alnında beyaz bulunan (sakar) genç kırsrağı, Tanrı’nın beğendiği ve ruhların hoşuna giden kurban olarak kabul etmişlerdir” (Erdem, 2000:151). “Anadolu Türk halk inançlarında kurbanlık koyunda beyazı siyahından çok olan hayvan tercih edilir” (Kalafat, 2000:181).

Bunun sebebi tanrı iyi ve güzel olarak kabul edildiğinden onun da iyilik ve güzelliğin simgesi olan ak renkteki kurbanlardan hoşlanacağına inanılmasıdır. Nihayetinde kurban bir ibâdetdir ve “ak renk, bir nevi gök renk, yani kutsal renktir” (Ögel, 2003:316).

Ayrımlı Türklerinde “cehizde ağ yünden örülmüş çorap konulmasına özen gösterilir. Ağ renk Türk halk inançlarında mutluluğun, hayırın uğurun simgesidir. Ağ koyunun, ağ yünün özel önemi vardır” (Kalafat, 2007:271). Caferi inançlı Türklerde “gelinin zifaktan kız çıktığını gösteren beze ‘ağ bez’ denir. Yengeler bu bezi gelinin kaynanasına gösterir” (Kalafat, 2007:180). Buradaki ağ bez gelinin o geceye kadar bekaretini muhafaza ettiğinin göstergesidir. Zaten gelinlik giymek de bu anlamdadır. Halk arasında dul kadının gelinlik giymesinin hoş karşılanmaması da bu inanışa dayanır. Özbek Türklerinde ise “güveyin başına ak sarık sarılması (Kalafat, 2000b:212) âdeti vardır.

“Anadolu, Azerbaycan ve Türkmeneli’nin bazı bölgelerinde geline un serpmeye şeklinde bir uygulama vardır. Un aynı zamanda yüz ağırlığı anlamına da gelir. Gelinler için ‘yüzün ağ olsun’ veya ‘anasının babasının yüzünü ağ etti’ daha sonraki yıllar için de ‘erinin yüzünü ağ etti’ denir” (Kalafat, 2008:186).

Aklık güzel kader anlamına da gelmektedir. “Bahtına ağ gün doğsun. Ağ günün alnına doğmasın” (Kalafat, 2000:193). “Ağ günün ağ olsun. Ağ (ak) bahtın olsun. Anadolu’da da ‘bahtın ak olsun tabirlerinde olduğu gibi” (Kalafat, 2000:192).

Aklık birçok alanda olduğu gibi çadır rengi olarak da Türk kültüründe özel, üstün, bir anlama sahiptir. Bilindiği gibi çadır Türk kültüründeki en önemli ve eski barınak türlerindedir. Türklerde çadırlar içinde bulunulan duruma uygun anlamlara sahip renklerde yapılmaktadır. Bununla ilgili ilk bilgileri Dede Korkut Destanında buluyoruz:

Dede Korkut Destanı: “Hanlar Hanı Han Bayındır yılda bir kere toy edip Oğuz beylerini konuklardı. Yine toy edip attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırmıştı. Bir yere ak otağ, bir yere kara otağ kurdurmuştu.

‘Kimin ki oğlu kızı yok kara otağa kondurun. Kara keçeyi altına döşeyin, gitsin demişti. Kara koyun yahnisinden önüne götürün yerse yesin, yemezse durmasın gitsin demişti. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun. Oğlu kızı olmayanı Allahu Teala kargamıştır, biz dahi kargarız. Belli bilsin demişti” (Gökalp, 1976:208-209). Ak otağa erkek çocuğu olanların oturtulması akın üstün olarak kabul edilmesindedir.

Günümüzde de ak otağ, çadır güzel durumlar için kurulup süslenmektedir: “Özbek Türklerinde gelin evi bezemesi önemli bir olaydır. Eskiden ‘Ak Otağ’ süslenirdi” (Kalafat, 2000b:212). “Kaşkay Türklerinde okul çadırları aktır” (Kalafat, 2007:27). Kaşkayilerde “ak çadırlar misafirler için kurulur. Damadın çadırı, gerdek çadırı ak olur” (Kalafat, 2007:46).

Türk kültüründe yas rengi karadır; ölü evine kara bayrak asılır ve yaşlı aile kara giyer; fakat şehit evine ak bayrak takıldığı gibi “Yomat Türkmenleri ve Ersarı Türkmenlerinde de mevta yaş (genç) ise, yaşlı aile yas boyunca beyaz giymektedir” (Kalafat, 2000:303).

Aksakal denilen bilgili, insanlara yardımcı olan insanlar Türk kültürünün hemen hemen her döneminde var olmuşlardır. Günümüzde bile insanlara iyilik eden yaşlı kimseleri anlatırken “aksakallı, nur yüzlü bir ihtiyar” dememiz Dede Korkut devrinden günümüze gelen bir düşünüş ve ifade şeklidir. Nitekim Dede Korkut bir aksakaldır. O yaşadığı toplumun bilge kişisidir, zorda olanlara yardım eder, çocuklara ad verir, insanlara yol gösterir.

Bökü Han’a yada taşını vererek ona yol gösterip yardım eden de bir ak sakaldır. “Bökü-Han bir gece uyurken, beyazlar giymiş bir ihtiyar görür. İhtiyar ona yaklaşır ve çam kozalağı büyüklüğünde bir yeşim taşı vererek, Bögü-Han’a şöyle der:-Eğer sen bu taşı muhafaza edebilirsen, dünyanın dört köşesi, hep senin buyruğun altında toplanacaktır”

(Ögel, 2003:75). Bununla ilgili olarak Ögel, beyaz elbisenin Mani dininin bir özelliği olduğunu; fakat ak sakallı ya da gök sakallı ihtiyar motifinin Türk inanışlarında önemli bir yere sahip olduğunu belirtir (Ögel, 2003:87).

“Nuh ile ilgili kaynaklardan biri olan reşidüddin Tabib’in Camiü’t-Tevarih (1314-15) adlı eserindeki minyatürlerde Nuh, beyaz sakallı tasvir ediliyor.” (Atlas, 2006:65)

Kaynaklardan öğrendiğimize göre “Manas Destanında, tecrübeli, görmüş ve geçirmiş ihtiyarlara Ak-Sakallı denirdi” (Ögel, 2003:42) ve “Manas destanında Tanrıdan haber getiren ak sakallı bir ihtiyar çocuğa bir kayın ağacı üzerinden seslenmiş ve ona iyi haberler verdikten sonra da kaybolur” (Ögel, 2003:94). “Manas’ın oğlu Semetey’e adını, ak sakallı Koca Hızır verir” (Ögel, 2003:534). “Er- Töştük’e de adını birden ortaya çıkan bir sakallı verir” (Ögel, 2003:542).

Günümüzde de “küçük Kırgız toplulukları ‘aksakallar’ tarafından yönetilmektedir. Uruğların ortak problemlerini çözmek için aksakallardan başka ‘uruğ şurası’ veya ‘aksakallar keneşi’ toplanır. Burada alınan kararlar aksakalların tasdikine sunulur” (Erdem, 2000:186).

1.9. Işığa Yemin

Tarihi kaynaklardan öğrendiğimize göre Türkçedeki yemin anlamındaki ilk sözcük anttır. Çağbayır yemini/antı şu şekilde tanımlamıştır: “Yemin, bir olayın doğruluğu, bir vaadin içten olduğunu belirtmek amacıyla kutsal tanınan bir varlığı tanık göstererek verilen kesin güvence, ant”(Çağbayır, 2007:5286). “Ant: Bir şeyin doğruluğunu Allah’ın tanıklığı ile beyan etme veya aynı yolla söz verme; yemin; ahit; besa; gülbank; kase; peyman; söz” (Çağbayır, 2007:262). Bu sözcüklerden dilde en yaygın olanları ant, yemin ve söz vermedir.

Yemin artık hayatımızda sosyal normların bir parçası olan âdet haline gelmiştir. Türk kültüründe yemin etme âdeti vardır demek hiç de yanlış olmasa gerek. Artık yemin etme hayatımızın pek çok alanına girmiş bir uygulamadır. Günümüzde öğretmenlik, doktorluk gibi birçok mesleğe başlarken yemin edilmekte, yine adak adarken dileğim yerine gelirse şunu yapacağım, bunu edeceğim diye aht edilmekte, futbol gibi pek çok

oyuna başlarken oyuncular galibiyet yemini edilen bir yemin etmektedirler. Bütün bunlar yeminin hayatımızda ne kadar geniş bir alanı kapsadığını gösteren örneklerdir.

Aslında Türk kültüründe yerli yersiz, olur olmaz her durumda yemin edilmesi hoş karşılanmazken, buna rağmen yeminin hayatımızda bu kadar geniş yer tutması ilgi çekicidir. Bu durumu anlamak için yemin etme gerekçelerimizi sıralamak uygun olur.

- 1- Dostluk kurma,
- 2- Kan kardeşi olma,
- 3- Karşısındaki insanı kendinin doğru söylediğine inandırma,
- 4- Karşısındaki insana vaatte bulunma,
- 5- Karşısındaki insanı korkutma,
- 6- Kendini bir şeylerden engelleme,
- 7- Anlaşma.

Yemin etme sebepleri, şekilleri ve üzerine yemin edilecek kadar kutsal olduğuna inanılan unsurlar Türk dünyasında hemen hemen aynıdır. Aslında yemin sadece Türk kültüründe olan bir kod değildir; dünyadaki pek çok kültürde yemin etme uygulaması vardır. Çünkü yemin etmek bir insan ihtiyacıdır ve insan hangi kültürde ise o kültür içinde bu ihtiyacını giderecektir. Türk dünyasında üzerine yemin edilen kutsalların başında ekmek, su, Kur'an, ay, güneş, silah, şeref, namus gelmektedir. Dikkat edilirse üzerine yemin edilen unsurlar kültürümüzdeki kutsallardır. Bunların büyük bir kısmı da ışık ile ilgilidir. Işık, Türk kültüründe ekmek gibi, Kur'an gibi üzerine yemin edilecek kadar kutsaldır. Bu kutsallığın izlerini Türk dünyasında bariz olarak görmekteyiz.

“O ışığın yanarı hakkı, Anadolu’da o ışığın nuru hakkı için, o ışığa kör bakım ki denilir” (Kalafat, 2000:196). Karapapaklardaki yeminlerde “o günün ışığı hakkı, ayın nuru hakkı, ayın nuruna and olsun denir. Ay kutsaldır. Gece eline ahtaba (ibrik) alıp as üstü gidenler (tuvaletle gidince) kişi aya karşı durmaz (aya dönülmez) teze ay çıkanda Muhammed peygamberin adına üç defa salavat getirilir, (ayın) yüzüne çevrilir, dolanmamız namına (geçimimizin sağlanması için) yağış istenir, dua edilir” (Kalafat, 2007:88). Kaşkayilerde “and olsun od ocağa, and olsun ışığa, and olsun güneşe, and

olsun Allah'ın nuruna “ diyerek yeminler edilir” (Kalafat, 2007:54). Bu aziz gün hakkı ‘üzerine yemin edilen gün’ü vakit almak mümkün olabildiği gibi, ‘Gün-Güneş’ olarak da algılanmalıdır. Zira, Azerbaycan Türklerinde güneşe yemin edildiğini biliyoruz (Kalafat, 2000:196). Görüldüğü gibi Türk dünyasında ışık üzerine yemin yaygın bir inanıştır ki; bu inanın temelinde Gök Tanrı İnanç Sistemi vardır. Çünkü en başta gök, ışık, güneş, ay, yıldızlar Gök Tanrı İnanç Sisteminin temelinde yer almaktadırlar.

Bununla birlikte Gök Tanrı İnanç Sisteminden sonra da Türkler tarafından en benimsenen din olan İslamiyet’in kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim’de de ışık kutsal kabul edilmiş ve ışıklı gök cisimleri üzerine yeminler edilmiştir: “And olsun batan yıldız ki, arkadaşınız Muhammed ne saptı, ne de azıttı” (Necm, 1). “Yıldızların yerlerine yemin olsun. Eğer bilerseniz bu büyük bir yemindir” (Vakıa 75-76). “Şafağa yemin ederim, geceye ve topladıklarına, dolunaya dönüştüğünde aya yemin ederim ki; muhakkak siz halden hale bineceksiniz” (İnşikak, 16-17-18-19). “And olsun gökyüzüne ve tarika, tarikin ne olduğunu sana ne öğretti? O, karanlığı delen yıldızdır” (Tarık, 1-2-3-4).

“Aya yemin olsun ki, dönüp geldiği zaman geceye, ağardığı zaman sabaha yemin olsun ki! Şüphesiz o (cehennem) büyük olaylardan biridir. İnsanlığı uyarmak içindir” (Müddessir, 32-33-34-35-36). “And olsun bürüdüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze, erkeği ve dişiye yaratana; şüphesiz sizin çalışmalarınız başka başkadır” (Leyl, 1-2-3-4).

BÖLÜM 2: KUTSAL KİTAPLARDA IŞIK KÜLTÜ

2.1. Kur'an-ı Kerim'de Işık Kültü

2.1.1. Kur'an-ı Kerim

Müslümanlar tarafından Hz. Muhammed'e Allah tarafından vahiy meleği Cebrail aracılığıyla vahiyler şeklinde gönderildiğine inanılan kutsal kitaba "Kur'an-ı Kerim" denir. Kur'an-ı Kerim, Furkan, Kelamullah, Kitabullah gibi isimlerle de anılır. Kur'an-ı Kerim, "İslam dininin temel ilkelerini, Hz. Muhammed'e gönderilen Tanrı buyruklarını içeren, Müslümanlığın temel kitabı, Kur'an, Kelamıkadim, Mushaf"tır (Türk Dil Kurumu, 2005:1257). Kur'an-ı Kerim'in ayet adı verilen ilk cümleleri Hz. Muhammed 40 yaşındayken Cebrail tarafından ona tebliğ edilmiştir. Kur'an'ın tamamlanması yirmi üç yıl sürmüştür.

Hz. Muhammed'in vahiy kâtipleri vardır. Bunların görevi Kur'an'ı yazarak kayıt altına almaktır; ayrıca Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen hafızlar bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in vefatından sonra uzun süren savaşlarda bu hafızların çoğunun vefat etmesi Müslümanları endişelendirmiş ve Kur'an-ı Kerim'in sayfalarının bir araya toplanması ihtiyacını doğurmuştur. Çünkü Kur'an Allah kelimidir (Kelamullah) ve bir harfi bile değiştirilmemelidir. Bunun üzerine ilk halife olan Hz. Ebubekir döneminde Kur'an bir heyetin çalışmaları sonucu bir araya toplanıp mushaf haline getirilmiştir. Daha sonra da üçüncü halife Hz. Osman zamanında Kur'an-ı Kerim hazırlanmış olan tek mushaftan çoğaltılarak yayılmıştır.

Bu ilahi kitap 'cüz' adı verilen otuz bölümden oluşur. Bu cüzler 'sure' adı verilen 114 ana bölümden oluşmaktadır. Bu surelerde 'ayet' adı verilen 6666 bölümden oluşmaktadır.

2.1.2. Işık ve Nur

İslamda ışık, nurdur. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de de ışık kavramı çoğunlukla 'nur' şeklinde geçmektedir. Nur kelimesi sözlüklerde "aydınlık, parıltı, parlaklık" (Devellioğlu, 2004:845), "aydınlık, ışık. Kutsal bir güç tarafından gönderildiğine inanılan parıltı veya ışık. Kur'an-ı Kerim. Allah'ın evrendeki belirtisi, evrende görünüş alanına çıkışı" (Çağbayır, 2007:3569) ve "ışık, şule. Allah'ın

isimlerinden biri; Allah'ın zahir ismiyle tecelli etmesi, yani tüm eşyanın suretlerinde kendini gösteren ilahi varlık. Maddenin kalpten uzaklaştırdığı ilahi feyz ve dini bilgileri açığa çıkarmada araç olan ışık" (Uludağ, 2005:280) şekillerinde açıklanmaktadır. Türk Dil Kurumu ise "nur" kavramını "aydınlık, ışık, parlaklık; ilahi bir güç tarafından gönderildiğine inanılan parlaklık" olarak açıklamıştır (Türk Dil Kurumu, 2005:1483).

İslam'a göre kâinattaki nurun başlangıcı Allah'tır. "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lamba bulunan kandillik gibidir. Kandil bir camın içindedir. Kandil, sanki inci yıldız gibidir, doğulu ve batılı olmayan mübarek zeytin ağacından yakılır. Neredeyse ateş değmeden de ışık verir. Nur üzerine nurdur. Allah dilediğini nuruna hidayet eder. Allah insanlara misaller verir. Allah her şeyi bilir" (Nur, 35). Ve "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve nur'u var eden Allah'a aittir" (En'am, 1).

Allah'ın kendisi nurun başlangıcı olduğu gibi, Allah'ın insanları küfrün karanlığından aydınlığa çıkarmak için yolladığı peygamberleri ve kitapları da nurdur: "Ey insanlar, Rabbinizden açık bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik" (Nisa, 174). "Size, Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir. "Allah'a, resulüne ve indirdiğimiz nura (Kur'an'a) iman edin" (Teğabün, 8). "Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Ancak biz onu (kitabı) kullarımızdan dilediğimize, kendisiyle hidayete erdirmemiz için bir nur kıldık. Şüphesiz sen dosdoğru yola götürmekteisin" (Şura, 52). "Hayır, sinen(yıldız)lere yemin olsun. Yuvasına akıp gidenlere, gelen geceye, nefes alan sabaha yemin olsun ki; şüphesiz o değerli bir elçinin getirdiği sözdür" (Tekvir, 15-16-17-18-19) Bunlar ve bunlar gibi ayetlerle Allah, Kur'an'ın bir nur ve insanlara kendi tarafından gönderilmiş değerli bir söz olduğunu bildirmiştir.

Bununla birlikte Allah, Kur'an-ı Kerim'in yanında Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tevrat'ı da nur olarak nitelendirmiş ve bu kitapların insanları aydınlığa ulaştırmak için gönderildiğini bildirmiştir: "İçinde hidayet ve nur olan (yol gösteren ve aydınlatan) Tevrat'ı şüphesiz biz indirdik" (Maide, 46). "And olsun, Musa'ya ve Harun'a, hak ile batılı ayırana, muttakilere bir ışık ve öğüt olanı (Tevrat'ı) indirdik" (Enbiya, 48).

Kur'an'a göre, insanlar içinde kurtuluşa erecek olanlar da birer nur olan kitaba ve peygambere uyanlardır: "Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve onunla birlikte olan nur'a uyanlar, işte kurtuluşa erenler onlardır" (A'raf, 157). "Ey peygamber, biz seni şahit, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izni ile Allah'a

davetçi ve ışık saçan bir lamba olarak gönderdik” (Ahzab, 45-45). “Eğer seni yalanlıyorlarsa, senden öncekileri de yalanlamışlardı. Onlara, elçileri beyyinelerle, sahifelerle ve aydınlatıcı bir kitapla gelmişlerdi” (Fâtır, 25). “Allah, rızasına uyanları, o kitapla, selamet yoluna ulaştırır, onları karanlıklardan Allah’ın izniyle aydınlığa çıkarır ve onları dosdoğru yola iletir” (Maide, 15-16). Bunların yanında Allah, Kur’an’a uymayanları ise “İnsanlardan bir kısmı ilimsiz, kılavuzsuz ve aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışır” (Hacc, 8) diyerek tanımlar.

Kitapların ve peygamberlerin yanında ilahi dinlerin sonuncusu olan İslam da bir nurdur ve kitabında, Allah, kâfirler istemese de nurunu yani dinini tamamlayacağını ilan eder: “Ağızlarıyla Allah’ın nurunu söndürmek isterler. Kâfirler hoşlanmasalar da Allah nurunu tamamlayacaktır” (Tevbe, 32; Saff, 8). “Allah’ın göğsünü İslam’a açtığı kimse ki, o Rabbinden bir nur üzeredir” (Zümer, 22).

Kur’an-ı Kerim’de, İslam, tevhid, iman, nur iken; şirk, yani Allah’ın birliğine inanmamak, Allah’a ortak koşmak küfürdür, karanlıktır ve bunu yapanlar da kâfirdir. “De ki: ‘Kör ile gören bir midir? Karanlıklarla (şirk) nur (tevhid) bir midir?’” (Ra’d, 16). “Elif, Lam, Ra, Rablerinin izni ile; insanları karanlıklardan (kâfirlikten) nura (imana), her şeye gücü yeten, övgüye layık olanın (Allah’ın) yoluna çıkarman için bu, sana indirdiğimiz bir kitaptır” (İbrahim, 1). “O sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size rahmet eder, melekleri de (istiğfar eder). O müminlere çok merhametlidir” (Ahzab, 43). “Allah, iman edenlerin dostudur. Onları (küfrün) karanlığından imanın aydınlığına çıkarır. Kâfirlerin dostları ise tağutlardır. Tağut onları aydınlıktan karanlığa çıkarır. İşte onlar ateşin yaranıdır ve onlar orada ebedidirler” (Bakara, 257).

2.1.3. Işık - Ay, Güneş ve Yıldızlar

Gökyüzü her dönemde insanların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Bunun temel kaynağı insanların ulaşamayacağı kadar uzak ve ay, güneş gibi ışıklı gök cisimlerinin bulunmasıdır. Kur’an-ı Kerim’de ay, güneş ve yıldızlar başlı başına birer sure ismidir. Kur’an-ı Kerim’in 53. suresinin adı “Necm” (yıldız), 54. suresinin adı “Kamer” (ay) ve 91. suresinin adı “Şems” (güneş)dir. Allah Kur’an-ı Kerim’de gökyüzünü ve içindekileri insanlara ibret olarak ve kendi varlığına delil olarak yarattığını bildirmiştir: “Üstlerindeki gökyüzüne bakmıyorlar mı? Biz onu nasıl bina edip süslemişiz” (Kaf, 6).

Gökyüzü Allah tarafından süslenmiştir. “Biz gökyüzünde burçlar yarattık ve onu bakanlar için süsledik.” “Dünya semasını, bir süsle, yıldızlarla süsledik” (Saffat, 6). “Orada (gökyüzünde) ayı bir nur, güneşi bir kandil kıldı” (Nuh, 16). “Gökyüzünde burçlar kılan, orada güneşi kandil, ayı aydınlatıcı kılan ne yücedir” (Furkan, 61). “Görevlerini sürekli olarak yerine getiren güneşi ve ayı emrinize veren, geceyle gündüzü emrinize amade kılandır (Allah)” (İbrahim, 33). “Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı emrinize amade kıldı. Yıldızlar da onun emriyle boyun eğdirilmişlerdir. Akli başında olanlar için bunda ibretler vardır” (Nahl, 12).

Kur’an-ı Kerim’de anlatıldığına göre gökyüzü her türlü kötülükten arındırılmıştır. Kur’an-ı Kerim’in 16 ve 17. ayetleri bu durumu anlatmaktadır: “Biz onu (semayı) taşlanan her şeytandan koruduk” (Hicr, 16-17). İslami kaynaklardan öğrendiğimize göre İslam dini gelene kadar büyü, sihir ve fal olayları vardı ve bunlar gerçektir. Büyücüler, gökyüzünden bilgi çalan şeytanlar ve kötü cinler vasıtasıyla büyü yapıp, fal bakıyorlardı. Fakat İslam’la birlikte bu şeytanların ve cinlerin bilgi çalmaları engellendi. Kur’an-ı Kerim’deki Cinn Suresi bu durumu anlatmaktadır: “(Cinler dediler): ‘Biz gökyüzüne dokunduk, onu kuvvetli bekçiler ve ateşli taşlarla dolu bulduk. Biz gökyüzünü dinlemek için oturulacak yerlerde otururduk. Şimdi kim dinlemek isterse, onun için hazırlanmış ateşler buluyor” (Cinn, 8-9). Cinlerin bahsettiği bu ateşli taşlar ise yıldızlardır. “And olsun, biz dünya semasını yıldızlarla süsledik ve onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve onlar için alevli azabı hazırladık”(Mülk, 5). Buradan yıldızların hem Allah’ın varlığına delil olmak için hem göğü süslemek için hem de şeytan ve cinlerin gökten bilgi çalmalarını engellemek için yaratıldığını anlıyoruz.

Allah’ın, insanlara ibret olarak yarattığını ilan ettiği ay, güneş ve yıldızları, bazen insanlar ibret değil ilah olarak görmüşlerdir. Bunun nedeni bu gök cisimlerinin uzaklıkları sebebiyle ulaşılamaz ve gizemli, ışıkları sebebiyle görkemli oluşlarıdır. Zaten insanlar da bu yüzden Hak geldikten sonra bile bu cisimleri kutsal kabul etmeye devam etmişlerdir ki bu kabul edişin uzantılarını Türk halk inanışlarında görmekteyiz.

Kur’an-ı Kerim’de hanif dinin sahibi, peygamberlerin birçoğunun babası olduğu kabul edilen Hz. İbrahim’in inanma ihtiyacıyla kendine bir ilah bulma arayışının; gök cisimlerini ilah sananların düşüncelerini anlatan en güzel örnektir:

İbrahim, “Gece olunca bir yıldız gördü: ‘İşte rabbim’ dedi. Fakat yıldız batınca ‘ben batanları sevmem’ dedi.n Ayı doğarken görünce: ‘İşte rabbim’ dedi. Ay da batınca ‘rabbim bana yol göstermezse ben de sapıtan milletlerden olurum’ dedi. Güneşi doğarken gördüğünde: ‘İşte rabbim, bu, en büyük’ dedi. Güneş de batınca; ‘ ey milletim, ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım’ dedi” (En’am, 76-77-78).

Ay, güneş ve yıldızların yanında Allah Kur’an’da insanlar için birçok delil yarattığını bildirmiştir: “Onlar için bir delil de gecedir. Biz geceden gündüzü sıyrıp çıkarırız. Bir de bakarlar ki, karanlıkta kalmışlar. Güneş de kendi mihverinde cereyan etmektedir. Bu her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Allah’ın takdiridir. Aya menziller takdir ettik. Nihayet o eski hurma salkımının eğri çöpüne (hilal şekline) döner. Ne güneşin aya erişmesi, ne de gecenin gündüzü geçmesi gerekmez. Hepsi birer yörüngede yüzerler” (Yasin, 37-38-39-40).

2.1.4. Işık ve Gece-Gündüz Karşıtlığı

Kur’an’a göre; Allah’ın ışığa dayalı delillerinden bir diğeri ise gece-gündüz olaylarıdır. Allah geceyi ve gündüzü bir hesapla yaratmıştır. “Gece ile gündüzün ardı ardına gelmesinde, Allah’ın göklerde ve yerde yarattıklarında sakınan bir kavim için ayetler vardır” (Yunus, 5-6; İsrâ,12).

“Görmedin mi? Allah geceyi gündüze katıyor, gündüzü geceye katıyor ve güneşle ayı emrine amade kılıyor. Her biri belirli bir zamana kadar akıp gidiyor. Allah yaptıklarınızdan haberdardır” (Lokman, 29; Fatır, 13).

Allah geceyi ve gündüzü bir hesapla yarattığı gibi pek çok amaçla da yaratmıştır. Geceler dinlenme ve ibâdet, gündüzler ise çalışma zamanıdır. “Sabahı aydınlatan O’dur. Geceyi dinlenme zamanı ve güneşle ayı da hesap ölçüsü yapmıştır. İşte bu her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Allah’ın takdiridir” (En’am, 96). “İçinde dinlenmeniz için geceyi, görmeniz için gündüzü Allah yarattı. Şüphesiz Allah, insanlar üzerinde lütuf sahibidir. Ancak insanların birçoğu şükretmezler” (Mü’min, 61). “Uykunuzu dinlenme kıldık. Geceyi elbise yaptık. Gündüzü geçimi sağlama vakti kıldık. Üzerinize sapaşğlam yedi göğü bina ettik. Ve gökyüzünde parlayan kandili (güneşi) yarattık”(Neb’e, 9-10-11-12-13).

Ve bu zamanlar insanlar için, Allah'ın varlığını gösteren delillerdir. “De ki: ‘ söyleyin Allah kıyamete kadar geceyi üzerinize daimi kılsa, Allah'ın dışında hangi ilah size bir ışık getirebilir? Hala dinlemeyecek misiniz?’ Allah rahmetinden sizin için geceyi ve gündüzü yarattı ki, onda istirahat edesiniz ve lutfundan verdiği rızkı arayasınız. Olur ki şükredersiniz” (Kasas, 71-72-73). “Görmüyorlar mı? Onda sükûn bulsunlar diye geceyi, görsünler diye gündüzü yarattık. İman eden kavim için bunda ayetler vardır” (Neml, 86; Mü'min, 61).

Kur'an'a göre ibâdet etmek için geceler gündüzlerden daha uygundur. Çünkü insanların gündüzleri uğraşacakları pek çok meşguliyetleri vardır ve bu durum istedik şekilde ibâdet edilmesine engeldir. Bu durum Kur'andaki pek çok surede anlatılmıştır: “Ey örtünen peygamber; az bir zamanı hariç geceleyin kalk. Gecenin yarısında veya biraz azında kalk. Veya yarsının üzerine artır, Kur'an'ı açık, tane tane ve güzel oku. Şüphesiz biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız. Şüphesiz (Kur'an okumak ve ibâdet için) gece kalkmak daha dokunaklı ve okuma yönüyle daha sağlamdır. Çünkü gündüzde senin için uzun bir meşguliyet vardır” (Müzzemmil, 1-2-3-4-5-6-7). “Gecelerin bir kısmında ve yıldızların batması anında O'nu tesbih et”(Tur, 49). “Geceleyin ona secde et ve geceleyin uzun uzun onu tesbih et” (İnsan, 26). “Rableri için gecelerini secde ve kıyamla geçirirler” (Furkan, 64). “Güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin bir kısmında ve secdelerin arkasında O'nu tesbih et” (Kaf, 39-40).

Tüm bunların yanında geceler Türk kültüründe olduğu gibi kur'an'da da şerli yani kötü vakitler olarak kabul edilmiştir. Felak suresi bu kabul edişin ifadesidir: “De ki: sığınırım sabahın Rabbine, yarattıklarının şerrinden. Karanlığı çöktüğü zaman, gecenin şerrinden, düğümlere üfleyenlerin şerrinden, haset edenin, haset ettiği zaman şerrinden” (Felak, 1-2-3-4-5). Belki de ibâdet için gecelerin gündüzlere tercih edilmesinin bir sebebi de budur.

2.1.5. Işık ve Kıyamet

Dünyanın sonu olduğu inanılan güne “kıyamet günü” denir. Kıyamet gününü Uludağ “ölümden sonra dirilme” olarak açıklamıştır (Uludağ, 2005:217). Devellioğlu, “dünyanın sonu, bütün ölümlerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman” (Devellioğlu, 2004:518) ve Çağbayır “ölülerin tekrar dirileceği ve mahşerde toplanmak üzere,

Allah'tan başka bütün varlıkların yok olacağı zaman, hesap günü, din günü" (Çağbayır, 2007:2649) şeklinde tanımlamışlardır. Kıyamet günü ile ilgili en geniş sözlük bilgisini Türk Dil Kurumunun hazırlamış olduğu Türkçe sözlükte bulmaktayız. Bu sözlüğe göre kıyamet "din, tek tanrılı dinlerin inanışına göre dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman, kıyamet günü, mahşer günü, gürültülü karışıklık, gürültü, patırtı, büyük felaket, afet" anlamlarına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2005:1172). Bu açıklamadan kıyametin sadece İslam'da değil tek tanrılı tüm dinlerde dünyanın sonu anlamına geldiğini öğreniyoruz.

Kıyamet günü bir bakıma ak koyunla kara koyunun belli olacağı gündür. Bu günde iyiyle kötü, cennetlikle cehennemlik, mümin ile kâfir birbirinden ayrılacaktır. Bu günde bazı yüzler ak, bazıları kara olacaktır. Bazı insanlar Allah'ın nuruna sahip olacakken bazıları bu nurdan mahrum kalacaklardır. Kıyamet günü Kur'an-ı Kerim'de başlı başına bir sure ile anlatılmaktadır. Bu sure dışında muhtelif surelerde de kıyamet günü ile ilgili bilgiler verilmektedir.

Kıyamet gününde ışık kültü geniş bir yere sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de o gün, Allah'ın nurunun her yeri kaplayacağı, müminlerin yüzlerinin ak, kâfirlerin kara olacağı anlatılmaktadır. Bunların yanında Kıyamet suresinde kıyametin kâinatın maddi ışık kaynaklarının normal seyirlerinin dışına çıktıklarında kopacağı bildirilmiştir. Burada kıyamet gibi büyük ve önemli bir olayın ışık kaynaklarının tutulması ya da parçalanması sonucu gerçekleşeceğinin bildirilmesi önemlidir. Nitekim Türkler arasında ay ve güneş tutulması gibi olayların kötüye yorulması, bu durumların uğursuzluk getireceğine inanılması Gök Tanrı İnanç Sisteminin kalıntıları iken, İslam'ın kabulüyle birlikte Kur'an-ı Kerimdeki kıyametle ilgili bilgiler de bu olayların uğursuzluk olarak algılanmasına devam edilmesini sağlamıştır. Hz. Muhammed'in Kamer Mucizesi diye bilinen, işaret parmağını kaldırmasıyla ayın ikiye bölünüşü olayı da Kur'an'da kıyamete bir delil olarak gösterilmiştir:"Kıyamet saati yaklaştı, ay yarıldı" (Kamer, 1).

Tek tanrılı dinlerin sonuncusu olan İslam'a göre din gününün yani kıyametin sahibi olan Allah, bu günü kitabındaki şu sözlerle insanlara bildirmiştir ki, biz bu ayetlerin konumuzla, yani ışık kültüyle ilgili olanlarını ele aldık: "Kıyamet günü ne zaman' diye sorar. Göz şimşek çaktığında, ay tutulduğunda, güneşle ay toplandığında, insan 'kaçacak yer neresi' der. Hayır, sığınak yok. O gün durulacak yer, Rabbin huzurundadır.

O gün insana, önceden yaptığı, geride bıraktığı her şey haber verilecektir ” (Kıyamet,6-7-8-9-10-11-12-13).

“Yıldızlar söndürüldüğünde, gökyüzü yarıldığında, dağlar savrulduğunda, peygamberlerin (kıyamette) toplanma vakti belirlendiğinde; (bu toplanma vakti) hangi gün için geciktirildi? (Müminle kâfiri) ayırt etme günü için” (Mürselat, 8-9-10-11-12-13). Ki o gün“Yer Rabbinin nuruyla parlar. Kitap (ortaya) konur, nebiler ve şahitler getirilir. Aralarında hak ile hükmedilir. Onlara haksızlık yapılmaz”(Zümer, 69). “O gün, bütün insanları önderleriyle çağırırız. Kimlerin kitabı sağından verilirse, işte onlar kitaplarını okurlar ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar” (İsra, 71).

Allah, Kur’an-ı Kerim’de İslam’ı kabul etmeyenleri kâfir olarak nitelendirmiştir. Kâfir “örten, gizleyen. Allah’ın varlığını ve birliğini kabul etmeyen; tanrıtanımayan, dinsiz. Küfreden. Siyah renk. Müslümanlara göre İslam dininden olmayan insanların tümü” demektir (Çağbayır, 2007:2328). Kâfir kelimesi Türkçedeki karanlık kelimesi ile mütenasip bir anlama sahiptir. Karanlık nesnelere görünmesini engelleyen bir unsur iken, kâfir Hakk’a göre gerçeklerin üstünü örtüp, onların görünmesini engelleyen kişidir. Zaten Kur’an-ı Kerim’de kâfirlerin durumu karanlıkla anlatılmış ve bu insanların Allah’ın nurundan mahrum kaldıkları bildirilmiştir: “(Kâfirlerin amelleri) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Deniz bir dalga, dalga üstünde bir dalga ve dalgayı da bir bulut örtüyor. Üst üste karanlıktır. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecek. Her kime Allah nur kılmamışsa artık onun için nur yoktur” (Nur, 40).

Kıyamet gününde ise kâfirlerin yüzlerinin kara(yani nursuz), müminlerin yani İslam’ı kabul edip, ona uygun olarak yaşayanların yüzlerinin ak olacağı bildirilmiştir: “O gün nice yüzler vardır ki pırıl pırıldır. Gülmekte ve sevinmektedir. O gün nice yüzler de vardır ki üzerinde toz vardır. Onları karanlık kaplayıverir. İşte onlar kâfirlerin, facirlerin ta kendileridir” (Abese, 38-39-40-41-42). “O günde bir kısım yüzler bembeyaz, bir kısmı ise simsiyahtır. Yüzleri simsiyah olanlara gelince (onlara): ‘İmandan sonra inkâr mı ettiniz? İnkârınızdan dolayı tadın azabı’ denir” (Al-i İmran, 106). “Allah hakkında yalan söyleyenleri, kıyamet günü yüzlerini kararmış olarak görürsün. Kibirlenenlere cehennemde yer olmaz mı?” (Zümer, 60). Kötülükleri yapanlara gelince, kötülüğün ezası misliyledir. Ve onları alçaklık kaplar. Onları Allah’tan kurtaracak kimse yoktur.

Sanki yüzleri gece karanlığında parçalarla örtülmüştür. Onlar cehennem yaranıdır ve orada kalıcıdır” (Yunus, 26-27).

“Kıyamet gününde “bir kısım yüzler parılayacaktır. Rablerine bakacaklar” (Kıyamet, 22-23). “Allah, onları (yüzü ak olanları) bu günün şerrinden korudu ve onlara parlaklık verdi” (İnsan, 11) “Yüzleri bembeyaz olanlara gelince; onlar Allah’ın rahmet (cennet)indedirler ve orada ebedi kalıcıdır” (Al-i İmran, 107). “İhsanda bulunanlardan daha güzeli (cennet) ve daha fazlası (Allah’ın cemali) vardır. Onların yüzlerini karanlık da kaplamaz, alçaklık da. Onlar cennet yaranıdır ve orada ebedi kalıcıdır” (Yunus, 26).

O gün müminlerin yüzünün aydınlık, kâfirlerin yüzünün karanlık olmasının sebebi; Allah’ın müminlere nur verip kâfirlere vermemesidir. “O gün mümin erkekle mümine kadınların nurlarını önlerinde ve sağlarında koşarken görürsün. Bu gün sizin müjdeniz, altından ırmaklar akan cennetlerde ebedi olarak kalmaktır. İşte büyük başarı budur. O gün münafık erkeklerle münafık kadınlar iman edenlere: ‘bize bakın da nurunuzdan bir parça ışık alalım’ derler. Onlara: ‘geri dönün de bir nur arayın’ denilir. Derken aralarına kapısı olan bir sur çekilir. Onun içinde rahmet, dışında azap vardır” (Hadid, 12-13).

Mücadele suresinin 28. ayeti iman edenlere Allah’ın, kendisiyle yürüyebilecekleri bir nur vereceğini bildirmektedir: “Ey iman edenler, Allah’tan sakının ve peygamberine iman edin ki, size rahmetinden iki kat versin, kendisiyle yürüyebileceğiniz bir nuru sizin için kılsın ve sizi affetsin” (Mücadele, 28). Hadid Suresinin 19. ayeti de bu durumu destekler:“Allah’a ve peygamberine iman edenler, Rableri katında sıddık ve şehitlerin ta kendileridir. Onların mükâfatı ve nuru vardır. Ayetlerimizi inkâr eden ve yalanlayanlara gelince, onlar da cehennem yaranının ta kendisidirler” (Hadid, 19).

2.2. İncil’de Işık Kültü

2.2.1. İncil

Hıristiyanların kutsal kitabının adı Kitab-ı Mukaddes’tir. Kitab-ı Mukaddes Eski Ahit ve Yeni Ahit adı verilen iki ana bölümden oluşur. Hıristiyanlar Tanrının Hz. Musa ile bir antlaşma yaptıktan yüzlerce yıl sonra Hz. İsa ile yeni bir antlaşma yaptığına inanırlar. Bu yüzde Kitab-ı Mukaddesin ilk kısmına ‘Eski Ahit’, ikinci kısmına da ‘Yeni Ahit’ ismini vermişlerdir. Yeni Ahit, Hz. İsa’nın ölümünden sonra onun havarileri,

Hıristiyan din adamları ve âlimleri tarafından yazılmıştır. Yeni Ahit yirmi yedi bölümden oluşmaktadır. İncil Yeni Ahit'in, Hıristiyan rahipler olan Matta, Markos, Luka ve Yuhanna tarafından yazılmış olan ilk dört bölümüne verilen addır. İncil kelimesi zamanla Yeni Ahit yerine de kullanılan bir isim haline gelmiştir. Biz de halk arasında yaygın olarak kullanıldığı şekliyle Eski Ahit yerine İncil adını kullanmayı tercih ettik.

İncil'de Hz. İsa'nın yaşamından kesitler anlatılır. Bunun yanında Hıristiyanlık dininin öğretilerinden, Hz. İsa'nın kendisine iman edenlere verdiği öğütlerden de bahsedilir.

2.2.2. İncil'de Gök

İncil'de gökbilimcilerin Hz. İsa'nın doğumunu gökteki bir yıldızdan anladıkları bildirilmektedir. “İsa Kral Herodes'in zamanında, Yahudiye'nin Beytlehem kasabasında doğduğu sırada doğudan Yerusâlem'e gökbilimciler geldi. “Yahudiler'in yeni doğan kralı nerede?” diye soruşturuyorlardı, “çünkü onun yıldızını doğuda gördük ve kendisine tapınmaya geldik” (Matta, 2). Gökbilimcilerin “doğuda gördükleri yıldız önlerinden gidiyordu. Çocuğun bulunduğu yerin üzerine varınca orada durdu. Yıldızı görünce büyük sevinç duydular” (Matta, 3).

Bu ifadeler Hz. Muhammed'in çocukken amcası Ebu Talip'le Şama yolculuğunu hatırlatmaktadır. Bu yolculukta bir küçük bulut Hz. Muhammed'i takip etmektedir ve rahip Varaka bu çocuğun peygamber olacağını bu bulut vasıtasıyla anlar. Bu durum iki hak peygamberin hayatı arasındaki ortak bir motiftir. Hz. Muhammed'de bulutun, Hz. İsa'da yıldızın insanlar tarafından peygamberlik alameti olarak görülmesi dikkate değerdir. Yıldız da bulut da göğe ait unsurlardır ki; bilindiği gibi tüm dinlerde gök ve göğe ait her şey temiz ve kutsaldır. İncil'e göre de Tanrı göklerde dir. Nitekim İncil'de Hz. İsa'ya Tanrı'nın göklerden seslendiği ve ondan hoşnut olduğunu bildirdiği anlatılmaktadır: “İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı. O anda gökler açıldı. Tanrı Ruhu'nun güvercin gibi üzerine indiğini gördü. Göklerden bir ses duyuldu: ‘Sevgili oğlum budur. Ondan hoşnutum’” (Matta, 8).

Allah hem Kur'an-ı Kerim'de hem İncil'de aynı özellikle bildirilmiştir. Kur'an'da nasıl ki Allah göklerin ve yerin nuru olarak bildirilmişse İncil'de de “ Tanrı ışıktır” (Yuhanna, 849) fermanı vardır. “Ölümsüzlük yalnız ona özgüdür. Kimsenin

yaklaşamadığı ışıktadır. Onu ne gören olmuştur, ne de kimse görebilir” (Timoteos’a, 754). “Her yararlı bağış ve yetkin armağan yücelerdendir ve göksel ışıklar babasından gelir” (Yakup, 814). Allah’ın nur (ışık) sahibi olarak bildirilmesi, her iki ilahi kitabın ortak noktalarından biridir.

2.2.3. Işık ve Hz. İsa

İncil’e göre Tanrı gibi, Hz. İsa da ışıktır (Kur’an-ı Kerim’e göre de hem Allah hem de Hz Muhammed nurdur). “Ben dünyada olduğum sürece dünyanın ışığıyım” (Yuhanna, 360). “İsa Ferisilerle konuştu: ‘Ben dünyanın ışığıyım’ dedi. ‘Ardım sıra gelen yaşam ışığına kavuşacak, hiçbir zaman karanlıkta dolaşmayacak’” (Yuhanna, 354). Ve Hz. İsa’nın dünyaya geliş amacı İncil’de şu şekilde anlatılmıştır; Hz. İsa: “Bana iman eden karanlıkta kalmasın diye dünyaya ışık olarak geldim” (Yuhanna, 378). İncil’in bir başka yerinde de Hz İsa; “Ben İsa, Davut’un kökü ve soyuyum, parlak Çobanyıldızıyım” (Vahiy, 926) diyerek kendisinin ışık olduğunu bildirmiştir.

Hız. Yahya da bu ışığa yani Hz. İsa’ya şahitlik etmek için gelmiş bir peygamberdir ve o da ışıktır. “Yahya yanan ve aydınlık veren bir ışıktı” (Yuhanna, 340). “Tanrı tarafından gönderilmiş bir adam ortaya çıktı, adı Yahya idi. Tanıklık etmeye geldi. Işık için tanıklık etsin ve herkes onun aracılığıyla imana gelsin diye geldi. Kendisi o ışık değildi. Sadece ışık için tanıklık etmeye geldi. Öbürü ise gerçek ışıktı; tüm insanları aydınlığa kavuşturmak için dünyaya gelen gerçek ışık” (Yuhanna, 320).

Hız. İsa ışıktır ve insanları aydınlatmak için gelmiştir; onu görenler ışığını fark etmektedirler: “Karanlıkta oturan halk parlak bir ışık gördü. Ölüm ülkesinde ölümün gölgesi altında oturanlara ışık doğdu” (Matta, 10). Bunun yanında Matta’da Hz İsa’nın yüzü güneş gibi ışıklı olarak tasvir edilmiştir ki bu Hz. İsa’nın sahip olduğu manevi ışığın maddi olarak anlatılması olarak yorumlanabilir: “İsa Petros’u, Yakup’la kardeşi Yuhanna’yı yanına aldı, onları yüksek bir dağa çıkardı. Onların gözü önünde görünüşü değişti, yüzü güneş gibi parladı. Giysileri de ışık gibi apak oldu. Ansızın Musa’yla İlyas göründü onlara. İsa’yla görüşüyorlardı” (Matta, 63). Pavlos Hz. İsa’ya bağlanışını şu şekilde anlatmaktadır: ‘Yolda gitmekte ve Şama yaklaşmaktaydım ki, öğle vakti ansızın gökten güçlü bir ışık parladı çevremde. Yere düştüm ve bir sesin bana, ‘Saul, Saul neden bana saldırıyorsun?’ dediğini duydum. Sordum: ‘Sen kimsin, ya Rab?’ O bana, ‘ben senin saldırdığın Nasıralı İsa’yım’ diye yanıt verdi. Yanımdakiler ışığı gördülerse

de benimle konuşanın sesini duymadılar. O ışığın görkeminden gözlerim kör olduğundan, yol arkadaşlarımca elimden tutulup yöneltiyerek Şam'a vardım" (Habercinin İşleri, 506).

Hız. İsa'nın doğumunda, yaşamında gibi ölümünde de baş unsur ışıktır; çünkü onun kendisi de bir ışıktır. Matta, Markos ve Luka'da Hız. İsa'nın ölümü zamanında yeryüzünü bir karanlığın bürüdüğü, yani yeryüzünün ışığından mahrum kaldığı anlatılmaktadır. "Öğleyin on ikiden on beşe dek tüm ülkeyi karanlık kapladı" (Matta, 115; Markos, 190; Luka, 313). Bu saatlerde "İsa kendisini yakalamaya gelen başrahiplere, tapınak görevlilerine ve ihtiyarlara, 'eşkiyaya karşı çıkarcasına kılıçlarla, sopalarla gelmek mi gerekirdi?' dedi. 'Her gün tapınakta sizin aranızdaydım, bana el sürmediniz. Ama şu an sizin saatinizdir; karanlığın egemen kesildiği saat!'" dedi (Luka, 306). Ve "güneş tutuldu, İsa ruhunu teslim etti" (Luka, 313).

İsa'nın çarmığa gerilişinden günler sonra onun mezarına giden kadınlar mezarın başında bir melek görürler. Meleğin "görünüşü şimşeği andırıyordu. Giysisi de kar gibi apaktı. Melek kadınlara 'korkmayın çarmığa gerilen İsa'yı aradığınızı biliyorum. O burada değildir. Çünkü bildirdiği gibi dirilmiştir. Gelin gömüldüğü yeri görün' der" (Matta, 117). Buradan İncil'e göre, meleklerin de ışığın bir başka yansıması olan beyaz renkli elbiseler giydiğini anlıyoruz.

2.2.4. Işığın Çocukları

Hıristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil'de ışık sadece Tanrı ve Hız. İsa değildir. Tanrı, Hız. İsa ışık oldukları gibi Hız. İsa'nın öğrencileri de ışık; hatta ışığın çocuklarıdır. Hız. İsa'nın olduğu gibi öğrencilerinin de görevi insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmaktır. İsa öğrencilerine şöyle seslenmektedir: "Sizler dünyanın ışığısınız. Dağ üstündeki kent gizlenemez. Kimse bir ışık yakıp da onu ölçek altına koyamaz. Bunun yerine onu şamdana koyar. Böylece evdekilerin hepsi aydınlanır. Işığınız insanların önünde öyle parlasın ki, sağlıklı işlerinizi görsünler ve göklerde bulunan Babanızı yüceltsinler" (Matta, 13). "İsa, 'kısa bir süre daha ışık aranızda olacak' dedi. 'Işığa sahipken yürüyün ki, karanlık üzerinize basmasın. Karanlıkta yürüyen nereye gittiğini bilmez. Işığa sahipken ışığa iman edin ki, ışık çocukları olasınız'" (Yuhanna, 377). "Bu eğri ve sapmış kuşağın içinde, dünyaya ışık saçan yıldızlar gibi Tanrı'nın suçsuz çocukları durumunda olun ve yaşam sözüne sarılın" (Filippililere, 705). "Gün ağarcaya,

Çobanyıldızı yüreklerinizde doğuncaya dek, ışksız yerde aydınlık veren şamdan gibi, peygamberlik sözüne kulak verirsiniz çok iyi edersiniz” (Petros, 842). Sizleri karanlıktan şaşılacak ışığına çağırmanın erdemli işlerini duyurmaya çağrıldınız” (Petros, 830).

Efesoslulara yazılan mektupta da İsa'nın takipçilerine şu öğütler verilir: “Bir vakitler siz karanlığın ta kendileriydiniz. Ama şimdi Rab bağlılığında ışksınız. Işığın çocukları gibi yaşayın. Çünkü ışığın ürünü her iyilikte, doğrulukta, gerçekte belirir. Rab'bin beğendiği şeyin ne olduğunu deneyin. Karanlıktan kaynaklanan ürünsüz işlerle paydaşlık etmeyin. Tam tersine kınayın onları. Çünkü onların gizlide yaptıkları şeylerin sözünü etmek bile utanç vericidir. Ama ışığın altında beliren her şey açığa çıkarılır. Çünkü açıklanan sorun ışık içindedir. Çünkü şöyle yazılmıştır: ‘Uyan ey uykucu, ölülerin arasından diril, Mesih sana ışıldayacaktır’” (Efesoslulara, 694-695).

2.2.5. Işık ve Gece-Gündüz Karşıtlığı (Aydınlık-Karanlık)

İncil’de ışık tek olarak vurgulanmaz; ışık-karanlık zıtlığı kurulur ve iyi, güzel olan her şey ışıkla; kötü, çirkin olan her şey ise karanlıkla ifade edilir. “Dünyaya ışık geldi. Ama insanlar karanlığı ışıktan daha çok sevdiler. Çünkü onların işleri kötüdür. Çünkü kötülük yapan herkes ışığa kin besler ve yaptıkları ortaya çıkmasını diye ışığa yaklaşmaz. Gerçeği uygulayan ise, yaptıklarının Tanrı bağlılığında yapıldığını göstermek için ışığa gelir” (Yuhanna, 329).

Işık asla gizli kalmaz; mutlaka karanlıkları aydınlatır. “Hiç kimse ışık yakıp onu bir kapla gizlemez, ya da yatağın altına koymaz. Tam tersine, içeri girenler görsün diye ışığı şamdana koyar. Açıklanmayacak gizli kapaklı hiçbir şey yoktur. Ne de öğrenilmeyecek ve açığa çıkarılmayacak gözden gizli bir sorun vardır” (Luka, 234). İncil’de bu dünyada yapılan hiçbir şeyin gizli kalmayacağı; mutlaka duyulacağı ve yapılan yanlışların hesabının sorulacağı vurgulanmıştır. “Karanlıkta söylediğimiz her şey aydınlıkta duyulacak. Dört duvar arasında kulağa fısıldadıklarımız damlardan yayılacak” (Luka, 258).

İncil’de maddi ışıkla manevi ışık arasında bir bağlantı kurulmuştur. “Bedenin ışığı gözdür. Bu nedenle, gözün sağlamsa tüm beden aydınlıktadır. Oysa gözün bozursa tüm beden karanlıktadır. Eğer sendeki ışık gerçekte karanlık ise, ne denli korkunçtur o

karanlık”(Matta, 19, Luka, 255)! “Günde on iki saat yok mu? Gündüz gezen sendelemez. Çünkü bu dünyanın ışığını görür. Oysa gece gezen sendeler. Çünkü kendisinde ışık yoktur” (Yuhanna, 368). Buradaki ışık hem güneş hem de Hz. İsa’nın kendisidir ve gündüz gezen yani Hz. İsa’yı (güneşi) görenler ve ona iman edenler hata yapmaz, günaha girmez. Ve Hz. İsa’ya iman edenler Allah’a şükretmekle mükelleftirler. “Işıktaki kutsal yaşamların mirasını paylaşmanıza olanak veren Baba’ya şükran sunasınız. Bizleri karanlığın egemenliğinden o kurtardı ve çok sevgili oğlunun hükümlerine aktardı” (Koloselilere, 714).

İncil’de bazı emir ve yasaklar vardır. Bunlardan bir tanesi öfke ile ilgilidir: “Öfkeye kapılınca bunu günaha dönüştürmeyin. Öfkenizin üzerine güneş batmasın. İblise fırsat vermeyin” (Efesoslulara, 693). Bir diğeri; “İman kalkanını alın. Bununla kötünün tüm ateşli oklarını etkisiz kılacaksınız” (Efesoslulara, 698). Yuhanna’daki bir buyruktaki, bir insandan nefret edenin gerçek ışığa erişemeyeceğini anlatmaktadır ve misal olarak yine ışık verilmiştir: “Size yeni bir buyruk yazıyorum. Bu buyruk hem Mesih’e, hem de sizlere ilişkin gerçektir. Çünkü karanlık geçiyor ve gerçek ışık şimdiden aydınlık veriyor. Işıktaki olduğunu söyleyip de insan kardeşinden nefret eden kişi şu ana dek karanlıktadır. İnsan kardeşini seven ışıkta durur. O insanın suç işlemeye sürüklenmesi olanaksızdır. Oysa insan kardeşinden nefret eden kişi karanlıktadır; karanlıkta yaşar ve nereye gittiğini bilmez. Çünkü karanlık gözlerini kör etmiştir” (Yuhanna, 851).

Bir başka yerde de Tanrı ile birlikte olanların ışığı takip edip karanlıktan yani kötülüklerden uzak durmaları gerektiği anlatılmıştır: “Tanrı ışıktır ve onda karanlığın izi yoktur. Onunla ruhsal paydaşıktayız derken vaktimizi karanlıkta geçiriyorsak, yalan söylüyoruz ve gerçeği uygulamıyoruz demektir. O ışıkta olduğu gibi biz de vaktimizi ışıkta geçiriyorsak, karşılıklı ruhsal paydaşıktayız demektir” (Yuhanna, 849).

İncil’e göre geceler kötüdür ve insanlar bu kötü zamanlarda kötülük yaparlar; ama güneşle birlikte bu kötülüklerin bırakılması gerekir. “Gece ilerledi, gün yaklaştı. Bu nedenle, karanlığın işlerini üstümüzden atalım. Işığın silahlarını kuşanalım. Güne yaraşır biçimde vaktimizi saygıdeğer tutumla geçirelim; içkili, gürültülü eğlence âlemleriyle, sarhoşlukla, fuhuşla, soysuzlukla, kavgacılıkla, kıskançlıkla değil. Tam tersine, Rab İsa Mesih’i kuşanın ve beden gereksiz tutkularını karşılamayı bırakın” (Romalılara, 575).

2.2.6. Işık ve Kıyamet

İncil'e göre kıyamet iyiyle kötünün ayrılacağı, kötülerin cezalandırılıp, iyilerin mükâfatlandırılacağı gündür. Kıyamet günü İncil'de, Kur'an-ı Kerim'dekine benzer ifadelerle anlatılmıştır. Kıyamet gününde "Güneş kararacak. Ay ışığını vermeyecek. Yıldızlar gökyüzünden düşecek. Göklerin güçleri sarsılacak" (Matta, 95; Markos, 177).

Ve bir başka yerde de kıyamet "Rabbin yüce ve görkemli günü gelmeden önce güneş karanlığa, ay da kana dönüşecek. Ve Rabbin adını anan herkes kurtulacak" (Yuhanna, 417) şeklinde anlatılmaktadır. Kutsal kitaplarda kıyamet gününde en büyük değişikliğin gök cisimlerinde olacağını bildirilmesi normaldir; çünkü gök cisimleri hem Allah'ın varlığına delil; hem de insanlara ibrettir.

İncil'de kıyamet gününden inananların korkmaması gerektiği bildirilmiştir. Çünkü o gün inanmayanların cezalandırılacağı gündür. "Siz kardeşlerim, karanlıkta değilsiniz ki, o gün sizi hırsız gibi bastırsın. Çünkü hepiniz ışık çocukları, gün çocuklarıdır. Bağlılığımız ne geceyedir, ne de karanlığa" (Selaniklilere, 733).

Kıyamet günüyle ilgili en belirgin unsur ateştir. Ateş inanmayanların, günahkârların korkulu cezasıdır. Kıyamet gününde "herkesin yaptığı iş ortaya çıkacak. Çünkü o gün bu açıkça belirgin olacak. Çünkü ateş aracılığıyla açıklanacak bu. Herkesin nasıl iş yaptığını ateş sınayacak" (Korintoslulara, 592). "İnsanoğlu meleklerini gönderecek. Hükümranlığından ket vuranlarla yasaya uymayanları toplanıp yanan ocağa atacaklar. Orada ağlayış ve diş gıcirtısı olacak. O vakit doğru kişiler Babalarının hükümranlığında güneş gibi parlayacaklar. Kulağı olan işitsin" (Matta, 50).

O gün "hükümran sağındakilere 'gelin babamın kutluları' diyecek. Solundakilere 'çekilin önümden, İblise ve meleklerine hazırlanan sonsuz ateşe gidin' diyecek" (Matta, 100-101).

İncil'e göre kıyamette en büyük ceza ruhsal yasayı, yani Allah'ın emirlerini bilip de bu emirlere uymayanların (yani Kur'an-ı Kerim'deki adıyla "münafık"ların) olacaktır. "Ruhsal yasayı bilenlerin yargılanması: Gelelim sana, Yahudi adını taşıyana, ruhsal yasaya güvenene, Tanrı'yı bilmekle övünene, ruhsal yasanın ışığında eğitildiğinden onun istemini tanıyana, üstün olanı onaylayana. Görmeyenlerin yöneticisi olduğuna güvenene, karanlıkta yürüyenlere ışık verene, akılsızların eğitmenine, bilgisizlerin

öğretmenine. Ruhsal yasada bilgi ve gerçeğin özüne sahip olana. Başkasına öğreten sen, kendine öğretmez misin? Çalmamak konusunda sözü yayan sen kendin çalar mısın” (Romalıları, 539)?

Ve o gün sorgulama bittikten sonra iyiler Tanrı'nın ışığında ebediyen kalacaklardır. “Artık orada gece olmayacak. Şamdana da, güneş ışığına da gereksinim kalmayacak. Çünkü Rab Tanrı onlara aydınlık verecek ve çağlar çağı hükümlerlik edecekler” (Vahiy, 924).

2.3. Tevrat'ta Işık

2.3.1. Tevrat

Tevrat adı, İbranice Torah sözcüğünün Arapça biçiminin Türkçeye uyarlanmasıdır. Torah, İbranice “öğretme, gösterme, yönlendirme, öğreti, yasa” anlamlarına gelmektedir. “Musa'nın Beş Kitabı” olarak da bilinen Tevrat, Eski Ahit'in beş bölümüne verilen addır. Tevrat günümüzde ilahi kitap olarak bilinen üç kitaptan bir ve en eskisidir. Tevrat, İsrailoğulları ile ilgili, onların inanış dünyaları ile ilgili bilgileri bulabildiğimiz en derli toplu kaynaktır.

2.3.2. Tevrat'ta Gök ve Gök Cisimleriyle Işık İlişkisi

Tevrat'ta ışık kültü, Kur'an-ı Kerim ve İncil'de olduğu kadar sık yer verilen bir kült olmasa da kullanım alanları bakımından önemli bir yere sahiptir. Tevrat'ın Tekvin bölümü Allah'ın yaratma eylemiyle başlamaktadır. Tevrat'a göre Allah yeri ve göğü yarattıktan sonra ışığı ve karanlığı yaratmıştır. Zaten Allah'ın kendi de nurdur. “Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu; enginin yüzü üzerinde karanlık vardı ve Allah'ın nuru suların yüzü üzerinde hareket ediyordu. Ve Allah dedi: Işık olsun ve ışık oldu. Ve Allah ışığın iyi olduğunu gördü; Allah ışığı karanlıktan ayırdı. Allah ışığa gündüz, karanlığa gece dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, bir gün.

Ve Allah dedi: Gündüzü geceden ayırmak için gök kubbesinde ışıklar olsun; alametler için, vakitler için, günler ve seneler için olsunlar; yer üzerine ışık vermek için gök kubbesinde ışıklar olarak bulunsunlar ve böyle oldu. Ve Allah daha büyük olan ışık gündüze hükmetmek için, iki büyük ışık yaptı; yıldızları da yaptı. Ve yer üzerine ışık vermek, gündüze ve geceye hükmetmek, ışığı karanlıktan ayırmak için, Allah onları

göklerin kubbesine koydu; Allah iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu ve sabah oldu, dördüncü gün” (Tevrat, 1). Burada yerin ve göğün yaratılmasının hemen ardından önce karanlığın ve ışığın, sonra da buna bağlı olarak gecenin ve gündüzün yaratılması ve Allah’ın geceyi gündüzden ayırmak için gökyüzünde ayı, güneşi ve yıldızları yaratması dikkate değerdir. Ve bu bölümdeki “Ve Allah dedi: Işık olsun ve ışık oldu. Ve Allah ışığın iyi olduğunu gördü” ifadesi ışığın pek çok kültürde neden iyi anlamında yorumlandığını açıklamaktadır. Çünkü Allah “ışığı iyi olsun” diye yaratmış ve “iyi olduğunu” görmüştür.

Işık, Tevrat’ta peygamber kıssalarında da yer verilen bir kültürdür. Bilindiği gibi Hz. Yusuf gördüğü sahih rüyalar ve sahih rüya yorumlarıyla mucizeler gösteren bir peygamberdir. Tevrat’ta Hz. Yusuf’un bir rüyasından söz edilir. Hz. Yusuf babasına, “İşte bir rüya daha gördüm; güneş, ay ve on bir yıldız bana eğildiler” (Tevrat, 37). Bu rüyayı Yusuf’un babası Hz. Yakup, Hz. Yusuf’un baba bir, anne ayrı diğer kardeşlerine anlatmamasını ister. Çünkü rüyanın yorumuna göre güneş ve ay Hz Yusuf’un anne-babası, on bir yıldız ise Hz. Yusuf’un baba bir anne ayrı olan on bir kardeşidir ve Hz. Yusuf peygamber olunca anne-babası ve on bir kardeşi ona iman edecektir. Burada Hz. Yusuf’un peygamber olacağını işaretleri olarak rüyasında ay, güneş ve yıldızların kendisine iman ettiğini görmesi göğün ve gökteki ışıklı cisimlerin dinlerde ne kadar değerli olduğunu göstermektedir. Burada peygamberliğe işaret neden ağaç, su, toprak değil de ay, güneş ve yıldızlardır? Çünkü gök her dinde olduğu gibi Yahudilikte de kutsal mekândır; çünkü aydınlıktır.

Zaten Allah, İsrailoğulları’na yol göstermek için de göksel cisimleri kullanıyordu: “gündüzün ve geceleyin yürüsünler diye, Rab onlara yol göstermek için, gündüzün bulut direğinde, geceleyin onlara ışık vermek için, ateş direğinde, önlerinde gidiyordu; gündüzün bulut direği ve geceleyin ateş direği kavmin önünden ayrılmadı” (Tevrat, 67). Yine Allah, İsrailoğulları’nı yıldızlara benzetmiştir: “Ve Allah’ımız Rab sizi çoğalttı ve işte bugün siz çoklukça göklerin yıldızları gibisiniz” (Tevrat, 176).

Dinden dönenlerin de Allah güneşe karşı cezalandırılmasını istemiştir. Bunun sebebi güneş vakti gündüz cezalandırma işinin yapılması, insanların bunu görerek ibret almasıdır. “Ve Rab Musa’ya dedi: Kavmin bütün reislerini al ve Rabbin kızgın öfkesi İsrail’den dönsün diye, onları güneşe karşı Rabbin önünde as. Ve Musa İsrail’in

hâkimlerine dedi: Her biriniz kendi adamlarınızı, Baal-peroa bağlanmış olarak öldürün” (Tevrat, 162).

Güneşe, aya ve yıldızlara bu denli değer veren Allah onlara ibâdet etmeyi yasaklamıştır. Çünkü Tevrat’ta da ibâdet yalnızca Allah’a edilmektedir ve onun dışında bir varlığa ibâdet etmek yasaktır, cezası taşlanarak ölümdür: “Eğer aranızda, Allah’ın Rabbin sana vermekte olduğu şehirlerin birinde, Allah’ın Rabbin adını tecavüz etmek üzere, onun gözünde kötü olanı yapan bir erkek yahut bir kadın bulunursa ve gidip başka ilahlara, yahut güneşe, yahut aya, yahut bütün gökler ordusuna kulluk etmişse ve onlara secde kılmışsa (ki onu ben emretmedim), sana bildirilirse ve onu işitirsen, o zaman iyice araştıracaksın; işte gerçekse ve bu mekruh şeyin İsrail’de yapıldığı sabitse, o zaman o erkeği yahut kadını kapılarına çıkaracaksın ve onları taşla taşılayacaksın, ölecekler” (Tevrat, 194).

2.3.3. Işık ve Ateş

Tevrat’a göre de Allah nurdur, ışıktır; ama sıradan bir ışık değil ateşli bir ışıktır. Nitekim tanrıların her dinde hem sevilme hem de korkulma özelliği vardır. Bu kutsal kitaba göre de Allah’ın ateşli bir ışık olarak kabul edilmesi, hem onun sevilmesinden hem de ondan korkulmasındandır. Çünkü ışık sevilir, ateşten korkulur. Allah kullarına ateş içinde görünmektedir; ama bu görünme gerçek bir göze görünme değil, Allah’ın ateşe tezahür etmesi şeklindedir. “Ve Musa, kaynatası Midyan kâhini Yetro’nun sürüsünü güdüyordu; sürüyü çölün arkasına götürdü. Ve Allah’ın dağına, Horebe geldi. Ve Rabbin meleği bir çalı ortasında ateş alevinde ona göründü; ve gördü; ve işte çalı ateşte yanıyor; ama tükenmiyordu. Ve Musa dedi: Şimdi döneyim ve bu büyük manzarayı göreyim, çalı niçin yanıp tükenmiyor. Ve görmek için döndüğünü Rab görünce, Allah ona çalının ortasından çağırıp dedi: Musa, Musa! O, işte ben” (Tevrat, 55). “Musa kavmi ordugâhtan çıkardı, dağın eteğinde durdular. Ve Sina dağı, hep tütüyordu, çünkü Rab onun üzerine ateş içinde inmişti; onun dumanı ocak dumanı gibi çıkıyordu ve bütün dağ çok titredi” (Tevrat, 73).

“Dağın eteğinde durdunuz; dağ göklerin yüreğine kadar karanlık, bulut ve koyu karanlık içinde ateşle yanıyor. Ve Rab size ateşin içinden söyledi; siz sözlerin sesini işittiniz; fakat bir suret görmediniz; yalnız bir ses işittiniz. Ve yapasınız diye size emrettiği ahdini, on emirleri size bildirdi ve onları iki taş levha üzerine yazdı” (Tevrat, 180).

Nihayetinde Allah kullarına onları terbiye etmek için göründüğünü kitabında bildirmiştir: Allah “Seni terbiye için göklerden sana sesini işittirdi ve yer üzerinde sana büyük ateşini gösterdi; ateşin içinden sözlerini işittin” (Tevrat, 181).

Allah, ateş içinde kullarına görünür hala gelince, ateşe kutsiyet verilmesi de kaçınılmazdır. Zaten Tevrat’a göre de ateşe takdime yapılmalıdır: “Ve ellerinden onları alacaksın, mezbah üzerinde yakılan takdime üzerinde, Rabbe hoş koku olarak yakacaksın. Rabbe ateşle yapılan takdime dir” (Tevrat, 84). “ Ve Rab Musa’ya söyleyip dedi: İsrail oğullarına emret ki, daima kandil yaktırmak üzere ışık için sana ezilmiş zeytinin halis yağını getirsinler. Daima Rabbin önünde, toplanma çadırında, şehâdet perdesinin dışında akşamdan sabaha kadar yanmak üzere Harun onu hazırlayacak; nesillerinizce ebedi kanun olacaktır. Daima Rabbin önünde halis altın şamdan üzerine kandilleri hazırlayacaktır” (Tevrat, 124).

BÖLÜM 3: DÜNYA KÜLTÜRLERİNDEN ÖRNEKLERDE IŞIK KÜLTÜ

3.1. Hint Kültüründe Işık Kültü

Hint mitolojisi ışığa dayanır. Işığın Hint mitolojisindeki yerini belirlemek için sadece Budizm'i incelemek bile yeterlidir. Ama bu mitolojide ışık Budizm'den önce de mühim bir yere sahiptir. Hint mitolojisinde yaratılışının, tanrıların insanı kurban edişiyle başladığına inanılır ve bu kurban edişten sonra insanın parçalanmış bedeninden birçok varlık türemiştir. Hint kozmogonisinde “ gerçek anlamda yaratılış, kozmik bir kurbanın sonucudur. Tanrılar “insan”ı kurban eder: Onun parçalanmış bedeninden hayvanlar, tören usulleri, toplumsal sınıflar, yer, gök, tanrılar türer. Onun ağzı Brahman olur, iki kolu ise savaşçılar, bacakları zanaatkârlar olur, ayakları ise hizmetkârlar. Başından gök, ayaklarından yer, aklından ay, gözlerinden güneş, ağzından İndra ve Agni, soluğundan rüzgar vb. türer” (Eliade, 2007:277). Burada güneş kurban edilen insanın gözlerinden türemiştir ve onu parlatan ise tanrı İndra'dır. “İndra hem en genç hem de doğan en son tanrıdır; çünkü o gök ile yerin kutsal evliliğine son verir. Gücüyle bu iki dünyayı, gök ve yeri yaydı ve güneşin parlamasını sağladı” (Eliade, 2007:251).

Burada kurban edilen insanın gözlerinden güneşin türemesi önemlidir. Çünkü güneş kâinatın yegane ışık kaynağıdır ve normal hayatta insanın gözlerinin görme işlevini gerçekleştirebilmesi için de ışığa ihtiyacı vardır. Bununla birlikte bu mitolojide güneşin iyilik tanrısı olan Mitra'nın gözleri olarak da kabul edilmesi dikkate değerdir. “Mitra, hükümdarlığın barışçı, iyi niyetli, hukuki ve ruhban yönlerini canlandırarak, Varuna'yla birlikte hükümdarlık sıfatlarını paylaşır. İnsanlar arasındaki anlaşmaları kolaylaştırır ve insanların taahhütlerini yerine getirmesini sağlar. Güneş onun gözüdür, her şeyi görür, hiçbir şey gözünden kaçmaz” (Eliade, 2007:249).

Hint kültüründe at güneşle özdeşleştirilen bir hayvandır. Hintlilerdeki en önemli kurban törenleri de at kurban törenleridir. Çünkü “Hintlilerde at çok değerlidir” (Eliade, 2007:242), haliyle en büyük törenlerde de en değerli şey tanrılara kurban olarak sunulmaktadır. Hintiler için bu denli değerli olan atın güneşle özdeşleştirilmesi de bir özdeşleştirme kültürü olan Hint kültürü için normal bir durumdur. Çünkü bu kültürün temeli ışığa (güneşe, ateşe) dayanmaktadır. Bu kültürde at sadece güneşle değil; egemen

tanrılar ve krallarla da özdeşleştirilmektedir. Hintlilerin en büyük kurban törenleri olan “At kurbanı töreninin Hint-Avrupa kökenli olduğuna kuşku yoktur. Bu törenin izlerine Cermenlerde, İranlılarda, Yunanlarda, Latinlerde, Ermenilerde, Massageteslerde, Dalmaçyalılarda rastlanır. Ama bu mitsel-ritüel senaryo yalnızca Hindistan’da dinsel hayat ve teoloji spekülasyonları içinde bu kadar önemli bir yer tutmuştur. Büyük olasılıkla, asvamedha başlangıçta bir ilkbahar bayramı, daha doğrusu Yeni Yıl münasebetiyle yapılan bir ritüeldi. Kraliyet gücünün temsilcisi olan, ayrıca Yama, Aditya (güneş) ve Soma ile (yani egemen tanrılarla) özdeşleştirilen at, bir anlamda kralı ikame etmektedir” (Eliade, 2007:272).

Hint mitolojisinde tez konumuz açısından en önemli olan tanrı, Agni’dir. Agni bir ilahiye göre kurban edilen insanın ağzından türemiştir; bir başka Rig Veda ilahisinde ise onun yaratılması şu şekilde anlatılır: “Rig Veda’nın bir ilahisinde, Hiranyagarbha (Altın Cenin) olarak tasavvur edilen tanrı, suların üzerinde süzülür; içine daldığı suları döller ve onlar da ateş tanrısı Agni’yi doğururlar” (Eliade, 2007:277).

Hint metinlerinde Agni tamamen ateşten(ışıkta) bir varlık olarak tasvir edilir ve ateşin özelliği olan ısıtma ve yakma özellikleriyle birlikte anlatılır. Eliade’nin tespitleriyle “Tanrı Agni tam anlamıyla ateşin kutsallığını temsil eder, ama bu kozmik ve ritüel kutsal hiyerofanilerle sınırlı kalmaz. İran’da aynı işlevi üstlenmiş tanrı Atar’ın Ahura Mazda’nın oğlu olması gibi, o da Dyaus’un oğludur. Gökte doğar, oradan şimşek biçiminde aşağı iner, ama aynı zamanda suda, ağaçta, bitkilerde de bulunur. Ayrıca güneşle de özdeşleştirilmiştir” (Eliade, 2007:252). Agni’nin güneşle özdeşleştirilmesi normaldir; çünkü güneş de bir ateştir.

“Agni hem ateşle ilgili tezahürleriyle hem de kendisine özgü tanrısal vasıflarla betimlenir. Alevden saçları, altın çenesi, çıkardığı gürültü ve yarattığı korkudan söz edilir. Aç gözlü bir boğa gibi ağaçların üzerine saldırdığında, kapkara bir iz kalır ardında... O Gök ile yer arasındaki habercidir ve kurbanlar tanrılara onun aracılığıyla ulaşır. Ama Agni öncelikle rahibin ilk ve ideal örneğidir” (Eliade, 2007:253). Burada ateşin insanlar ile tanrı arasında bir aracı, haberci oluşu işlevi dikkat çekicidir. Ateş Türk kültüründe de aynı işlevlere sahiptir.

Agni sonsuza dek genç kalır. Çünkü her yeni ateşle tekrar doğar. Agni evin efendisi olarak, karanlıkları kovar, cinleri uzaklaştırır, hastalıklara ve büyücülere karşı koruma

sağlar. Bu nedenle insanların Agni ile ilişkileri, diğer tanrılarla olduğundan daha yakındır. Arzulanan iyilikleri hakça dağıtan odur” (Eliade, 2007:253). İnsanların Agni’ye dua edip, ona yakarmaları bu yakınlığa delildir: “Bizi iyi yollardan servete götür Agni. İnsanı yoldan çıkararak hatalardan bizi korusun. Bizi hastalıklardan korusun. Yorulma nedir bilmez muhafızlarıyla bizi her zaman korusun Agni. Bizi kötünün, yıkıcının, yalancının ya da talihsizliğin eline terk etme” (Eliade, 2007:253).

Agni’nin evin efendisi olarak karanlıkları kovma, cinleri kaçırma ve evi kötülüklerden koruma işlevlerine sahip olması; ateşin Türk kültüründeki işlevlerinin Hint kültüründe de olduğunu göstermektedir. Çünkü ateş Türkler için de hem koruyucu hem aydınlatıcı işlevleri ile önem arz etmektedir. Nitekim Hindistan’daki Veda ritüellerinde “evdeki ateşin beslenmesinin” (Eliade, 2007:269) önemi vurgulanır. Türklerde de ev baba ocağıdır ve bu ocak söndürülmemelidir inancı vardır. Ayrıca doğum, ölüm gibi özel durumlarda evde ateş yakılması da ateşin, kötü güçlerden evdekileri koruması içindir. Hindistan’daki evdeki ateşi beslemek, yani söndürmemeye gayret etmek de bunlara benzer sebeplerle yapılan özel ritüellerdendir.

Hindistan’da ölümlerin yakılması geleneği vardır; bu gelenek Tanrı Agni ile doğrudan ilişkilidir. Hint mitolojisine göre “İnsan üç kez doğar: Birincisinde anne-babasından, ikincisinde kurban sunduğunda, üçüncüsünde öldüğü ve ateşin üzerine yerleştirildiğinde, ateşin üstünde yeniden var olur” (Eliade, 2007:274). Nasıl ki tanrı Agni her ateşte yeniden doğuyorsa, insanın da öldükten sonra ateşe konduğunda, yani ateşte yakıldığında yeniden doğacağına inanılır.

Hint mitolojisinde tanrı Agni’nin güneşle özdeşleştirilmiş olduğunu yukarıda belirtmiştik. Zaten bu mitoloji özdeşleştirmeler üzerine kurulmuştur desek yeridir. Agni’nin güneşle özdeşleştirilmesinin bir sebebi her ikisinin de ateş olması iken bir diğer sebebi ise doğal olarak her ikisinin de sahip olduğu ışıktır. Güneşle özdeşleştirilen varlıklar at ve Agni ile sınırlı değildir; bu mitolojide, “Çok sayıda benzeştirme ve özdeşleştirmenin ardından şu sonuca varılır: Benlik bilinci (prajnatman), güneş ile bir ve aynı şeydir” (Eliade, 2007:285). Bilincin güneşle yani ışıqla özdeşleştirilmesi çok olağan bir durumdur. Çünkü Hint mitolojisinde asıl önemli olan insanın bilinciyle içindeki ışığa ulaşip aydınlanmasıdır ki; ileride Budha bunu yüksek sesle söyleyecektir.

Bu mitolojide ışık, ilk varlık ışık olduğu için önemlidir. “İlk varlık tasavvur edilemez, sınırsız, ezeli ve ebedidir. Hem bir, hem bütündür. Dünyanın yaratıcısı ve efendisidir. Kimileri onu güneşte, ayda, sözde vb bulunan kişide; başkaları ise dünyayı, hayatı ve bilinci ayakta tutan sınırsız varlıkta arıyorlardı. İlk varlığa verilen isimler arasında, en başından itibaren öne çıkan Brahman oldu. Çandogya Upanişadın meşhur bir bölümünde Brahman bütün dünya olarak betimlenir, ama yine de tinsel niteliktedir; hayat onun bedenidir, biçimi ışık, ruhu uzaydır. Bütün davranışları, istekleri, korkuları ve tatları vb içinde barındırır. Ama aynı zamanda bir darı tanesinden, bir hardal tanesinden daha küçük olan ve benim yürekte bulunan atmanımdır ve bununla birlikte yeryüzünden daha büyük, havadan daha büyük, bu dünyalardan daha büyüktür” (Eliade, 2007:294). Yani Brahman ilk varlık, tanrı ve ışıktır; aynı zamanda insanın bilinci de ışıktır.

“Atman-Brahman özdeşliği üzerine meditasyonların bir mantık yürütme zinciri değil, tinsel bir çalışma oluşturduklarını belirtmek gerek. Kendi benliğinin yakalanmasına bir ‘iç ışık’ (antah-jyotih) deneyimi eşlik eder ve ışık hem atmanın hem de Brahman’ın en mükemmel imgesidir. Kuşkusuz eski bir gelenek söz konusudur; çünkü Vedalar çağından beri güneş veya ışık, varlığın, tinin, ölümsüzlüğün ve dölleme eyleminin epifanileri olarak kabul edilir. Rig Veda’ya göre, güneş her şeyin hayatı veya atmanı, benliğidir. Soma içenler ölümsüzleşir, ışığa ulaşır ve tanrıları bulurlar. Ama der Çandogya Upanişad, bu göğün ve her şeyin ötesinde, daha yükseği olmayan ne yüksek dünyalarda parıldayan ışık, aslında insanın içinde parıldayan ışıkla (antah puruşa) aynıdır. Brhadaranyaka Upanişad’da atman, insanın yüreğinde, ‘yürekteki ışık’ suretinde bulunan ‘kişiyle’ özdeşleştirilir. Bu duru varlık kendi bedeninden yükselip en yüksek ışığa erişince kendi biçiminde görünür. Atman odur. O ölümsüz ve korkusuzdur. O Brahman’dır” (Eliade, 2007:295).

Hint mitolojisinde Budizm’in büyük yeri vardır. Budizm, din mi felsefe mi olduğu sıkça tartışılan bir inanış şeklidir. Hint kültürüyle ilgili çalışmalarıyla tanınan Korhan Kaya, Budizm’i kısaca şu şekilde tanımlar: “Buddhizm Buddha’nın düşünce sistemi ve onu izleyenlerin oluşturduğu dinsel düzendir. Ama özgün Buddha düşüncesi bir din değil, bir yaşam felsefesidir” (Kaya, 1999:17). Ötüken tarafından yayınlanan Türkçe sözlükte ise Budizm; “Tabiat üstü kendine özel bir tanrı yerine, salt varlığın insanda arzu

biçiminde belirlediğini, bundan ise ıstırapın doğduğunu, bu ıstıraptan kurtulmak için de varlıktan vazgeçmek gerektiğini ileri süren Hindistan ve Çin’de yaygın bir inanış” (Çağbayır, 2007:684) şeklinde tanımlanır ki, Türk Dil Kurumu da Budizm’i aynı şekilde tanımlamış ve Budizm’in mistik bir dünya görüşü ve din olduğunu belirtmiştir (Türk Dil Kurumu, 2005:318). Dinler tarihi ve şamanizmle ilgili çalışmaları ile tanınan Mircea Eliade ise “Budizm, kurucusunun kendini ne tanrının bir peygamberi, ne de onun temsilcisi ilan ettiği, üstelik Tanrı-Yüce Varlık düşüncesini bile reddeden tek dindir” diyerek Budizm’in bir din olduğunu kabul eder.

Budizm’in bir din olduğunu kabul edilirse (ki bizce Budizm bir din değil felsefedir), ona, ışık dini demek yerinde olurdu. Çünkü Budizm baştan sona kadar ışığa dayalı bir sistemdir. İÖ 6. Yüzyılda Hindistan’da, küçük bir kral olan Suddhodana ile onun ilk eşi Mayadevi’nin çocuğu olarak doğduğu bilinen Budhan’nın doğumu (Eliade, 2009:86) bir destan kahramanının doğumu gibidir. Tıpkı Moğolların destan kahramanı Alan Kova’nın hamile kalması gibi Budha’nın annesi “Kraliçe Mayadevi bir gece rüyasında beyaz bir filin yan tarafından içine girdiğini görür. Kahinler bunun, doğacak çocuğun Evrensel Hükümdar veya Buddha olacağına delalet ettiğini söylerler” (Kaya, 1999:15). Alan Kova ile arasındaki tek fark, Alan Kova’nın gece odasına bir köpek şeklinde giren ay ışığından, Mayadevi’nin ise Hindistan’da önemli olan beyaz filden hamile kalmasıdır.

Ve bu çocuk doğar, adını Siddhatta (Sanskritçe Siddhartha) koyarlar. Siddhatta “otuz beş yaşına geldiğinde bir akşam, bugünkü Bihar’da bulunan Gaya’da Nerancara ırmağı kenarındaki Bodhgaya ağacının altına oturup orada aydınlanmaya erişir. Bu andan sonra o, Buddha (Aydınlanmış Kişi) diye çağrılmaya başlanır” (Kaya, 1999:13-14). Zaten bundan önce de yani “Buddha aydınlanmaya kavuşana kadar bir Bodhisatta (Skr. Bodhisatva) idi, yani aydınlanmak üzere olan kişiydi” (Kaya, 1999:73). Bu aşamadan, yani aydınlanma gerçekleşikten sonra Buddha fikirlerini insanlara yaymaya başlar.

Bizce Buddha, içinde yaşadığı Hint kültürünü çok iyi bilmekte ve bu kültürün temelini de ışık olduğunun farkındadır. O da Geçmişten beri kendi mitolojilerinde çok önemli olan ışığın peşine düşer ve insanlara varılacak yerin de bu ışık olduğunu anlatır. O, aydınlanmış kişidir ve insanların da içlerindeki ışığa ulaşarak aydınlanmalarını ister.

“O, Dhamma’yı (Budizm öğretisini) izlemeyi salık vermiş, ayrıca herkesin kendi kendine ışık olması gerektiğini söylemiştir” (Kaya, 1999:31).

Buddha, kendi öğretisini bir ışık olarak kabul eder ve insanlara bu öğretinin ay ve güneş gibi parlak olduğunu anlatır: “Keşişler üç şey açıkça parlar, gizli değildir. Nedir o üç şey? Ay, keşişler, açıkça parlar, gizli değildir. Güneş, açıkça parlar, gizli değildir. Buddha’nın kurduğu örgütün dini ve öğretisi açıkça parlar, gizli değildir. İşte keşişler, bu üç şey açıkça parlar, gizli değildir” (Kaya, 1999:68). Yine “Buddha yanlış öğretilerin ve Brahmanların yaptıkları sihir ve büyülerin karanlık olduğunu, kendi düşüncelerinin ise güneş ve ay gibi parlak ve açık olduğunu söylemektedir” (Kaya, 1999:32). Hatta bir adım daha ileri giderek kendi öğretisinin aydan, güneşten, Brahman öğretiden bile daha parlak, daha güçlü olduğunu söyler: “Güneş gündüz parıldar, ay gece; savaşçı silahıyla parıldar, Brahmana ise meditasyon süresince; fakat Buddha, gece gündüz hep parlaktır” (Kaya, 1999:129).

“Köşeye çekilip derin düşünmekten vazgeçmeyen, sürekli Dhamma’nın (Budist öğretinin) ışığı altında dolaşan ve var oluşlardaki acıyı gören kişi bir gergedan gibi yalnız dolaşmalı” (Kaya, 145). Çünkü “ölüm onu yakaladığı zaman ona, ne çocukları, ne babası, ne de akrabaları yardım edebilir. Hiç kimse onu ölümün elinden kurtaramaz. Bunu bilen bilgili ve iyi insan, Nibbana’ya götüren yolu aydınlığa kavuşturacaktır” (Kaya, 1999:116).

Buddha için bu dünya devamlı yanan, karanlık ve kötü bir yerdir. İnsan içindeki ışığa erişip, bu dünyanın karanlığından kurtulmalıdır. Bu karanlık dünyaya bağlı kalarak ise ışığa ulaşamaz. “Bu dünya sürekli yanıyorken orada nasıl zevk olur, nasıl insanlar gülebilir? Etrafin karanlıkla çevriliyken bir ışık arayabilir misin?” (Kaya, 1999:98). “Önceleri umursamaz davranıp, sonradan aydınlığa varan ve ciddileşen kişi, bulutlardan kurtulup açığa çıkan ay gibi bu dünyayı aydınlatır. İyi işleri kötü işlerinin önüne geçen kişi, bulutlardan kurtulup açığa çıkan ya gibi bu dünyayı aydınlatır. Bu dünya karanlıktır, sadece birkaç kişi bunu görebilir; tıpkı ağdan kurtulan kuşlar gibi sadece birkaç kişi gökyüzüne erişebilir. Kuğular güneş yoluna giderler, olağanüstü güçleri sayesinde göğe doğru uçarlar. Bilge kişi de Ayartıcı Mara’yı ve onun yardımcılarını yenerek, bu dünyanın dışına çıkar” (Kaya, 1999:102).

Dünya kötü ve karanlık olduğu gibi kötü insanlar da karanlık ve önemsizdirler. “İyi insanlar uzaktaki karlı dağlar gibi parlar; kötüler ise karanlıkta atılan oklar gibidir, görünmezler” (Kaya, 1999:118). Nitekim “bedenine yapışmış yaşayan insan çok kötülükle doludur, karanlığa gömülüdür; böyle bir insan dünyadan el etek çekemez çünkü bu dünyada tensel zevklerden vazgeçmek hiç kolay değildir” (Kaya, 1999:155).

Buddha, bu dünyayı karanlık gördüğü için bu dünyaya bağlanmayı da gereksiz bulur. Bu yüzden Budistler mal mülk edinmeye karşıdır. Onlar “Kendimize ait bir şeyimiz olmasa da biz mutlu yaşayalım! Mutlulukla beslenen parlak tanrılar gibi olacağız” (Kaya, 1999:105) düşüncesindedirler. Çünkü dünyaya ait bir şeyi olmayan “aklı en üstün görüş gücüyle temellenmiş, hiçbir şeye bağlanmadan, bağlılıktan uzak olarak, bir özgürlük neşesiyle, arzuları tutulmuş, ışıkla dolu insanlar, bu dünyada bile özgürdürler” (Kaya, 1999:90) ve mutlu yaşayacaklardır.

Buddha'nın öğretisine göre “akıllı kişi, sıradan yaşamın karanlığını terk etmeli ve Bhikkhu olmanın aydınlığını izlemelidir” (Kaya, 1999:90). Bhikkhu, Buddha'nın öğretilerini yayacak talebelerine verdiği addır. “Anayolu saran çöp yığınının üzerinde güzel koku ve zerafetle yetişen zambak gibi, saçmasapan kişilerin arasında tamamen aydınlanmış Buddha'nın müridi bilgisiyle, dünyaya bağlı kör kişinin üzerinde parlayarak öne çıkar” (Kaya, 1999:87). Ve insan “genç bir Bhikkhu bile olsa kişi, Buddha'nın öğretisine uymalı ve bulutlardan kurtulmuş ay gibi bu dünyayı aydınlatmalı”dır (Kaya,1999:128). İnsanlar da“bilge olanı izlemeli; akıllı, eğitimli, sabırlı, saygılı ve seçkin olanı izlemeli; bir kimse, nasıl ay yıldızların yolunu izlerse, tıpkı bunun gibi iyi ve bilge kişiyi izlemeli” (Kaya, 1999:106) ve bu bhikkhulara saygıda kusur etmemelidirler. “Buddha'nın öğretisini yayan bir kimseden (bhikkhudan) doğruluk yarasını öğrenen kişi, kurban ateşine tapan bir Brahman gibi, o insana saygı göstermelidir” (Kaya, 1999:130).

3.2. Mısır Mitolojisinde Işık

Türk mitolojisinde olduğu gibi Mısır mitolojisinde de gökyüzü kutsaldır. Göğün kutsallığı pek çok mitolojide vardır; çünkü gök her zaman insanların dikkatini çeken, önce korkulan sonra saygı duyulup kutsanan bir yer olmuştur. Mısır mitolojisi için göksel tanrılar mitolojisi desek yeridir. “Huh: Mısır'da tapınılan bir tanrıdır. Hah, Hu, Heh adlarıyla da tanınır. Gökyüzü ve sonsuzluğun tanrısı olarak bilinir” (Narçın,

2007:141). Bu mitolojide göksel tanrıların güneş ve ayla ilişkisi de mevcuttur. “Horus göksel bir tanrıdır. Bir gözü güneş bir gözü aydır” (Narçın, 2007:139). Zaten Mısır mitolojisinin temelinde de güneş tanrıları vardır. Çünkü güneş Mısır kültürünün temel taşıdır. Mısır halkı için son derece önemli olan gökyüzünde insanların ilgisini çeken en önemli gökcismi güneştir. Yağmur, yıldırım, şimşek gibi toplum hayatında ciddi sonuçlara yol açan olayların gök kaynaklı olması insanların gökten hem korkmasını hem de ona saygı duymalarını sağlamıştır. Haliyle gökteki en büyük cisim olarak görülen güneş de değer kazanmıştır. Nitekim güneşin değer kazanmasının sebepleri arasında güneşin sahip olduğu ateş yüzünden insanların ondan korkması, güneşin ışığı yüzünden insanların ona hayranlık ve saygı duyması da sayılabilir. Haliyle Mısır halkı için bu denli önemli olan güneş; Mısır mitolojisinde önemli bir yer edinmiştir ve Mısır kültüründe güneşle ilgili pek çok inanış oluşmuştur.

Mısır mitolojisinde tanrılar insan gibi düşünülmüştür. Yapılan anıtlar, heykeller tanrılara insan özellikleri verildiğinin kanıtıdır. Tanrılar insan gibi düşünülünce, hem insana ait özellikler hem de Mısır kültürünün özelliklerinden bazıları tanrılara verilmiştir. Öncelikle bu mitolojide güneşi doğuran bir tanrı vardır; yani tanrı olan güneş başka bir tanrı tarafından doğurulmuştur. Bu da tanrıların insan gibi düşünüldüğünü göstermektedir. “Nut: Mısır tanrısıdır. Güneşin annesi ve karısıdır” (Narçın, 2007:259) Nut’un bir diğer adı Hathor’dur. “Hathor: Güneşi doğurduğu söylenir. Güneşi doğurur ve güneş öğleye yakın erkek boğaya dönüşür ve onunla birleşerek döllendiği söylenir. Güneş akşam batarken de ağzında kaybolur. Gece onun gebe kalmasına yol açar” (Narçın, 2007: 124). Gecenin Hathor’un gebe kalmasına sebep olması ilgi çekicidir. Bilindiği gibi Türk ve Moğol mitolojilerinde gece ay ışığından gebe kalma olayı söz konusudur. Moğolların Atası Alan Kowa’nın ve Kırgız Türklerinin çoğaldığı kadının, gece ay ışığından hamile kaldığı bilinmektedir. Nitekim astrolojide de ay ışığının döllenmeyle ilgisi olduğu bilinmektedir. Biz, gecenin Hathor’un gebe kalmasına sebep olmasından dolayı; Mısır mitolojisinde de ay ışığının gebe kalmayı sağlayıcı bir özelliği olduğu sonucuna varabiliriz.

Burada dikkat çeken bir başka konu güneşi doğuran tanrının sonra güneşle birleşmesidir. Yani Tanrı Nut, hem güneşin annesi hem karısıdır. Bu durum direk Mısır kültürüyle ilgilidir. Çünkü dünyadaki pek çok millette “fücur yasağı” adı da verilen

“ensest yasağı” varken; geçmişte Mısır kültüründe bu yasağa uyulmamıştır. Bunun sebebi Mısırda hükümlen olan soyun tanrılar tarafından seçildiğine inanılması, hal böyle olunca da soya yabancı bir soyun karışmasının istenmemesidir. Nitekim pek çok firavun kendi kızıyla, kardeşiyle, annesiyle evlenmiştir. Yani bir kadın hem firavunun annesi hem de karısı olmuştur. Ve mitolojide de bunun örneği Tanrı Nut’un hem güneşi doğurması hem de onunla birleşmesidir.

Mısır mitolojisinde güneşi doğuranın tanrı olmasının yanında onu yükselten de bir tanrıdır. “Aker: Mısır mitolojisinde güneşi yükselten ve ayar veren bir Tanrı olarak tapınıldı” (Narçın, 2007:22). Görüldüğü gibi güneş Mısır mitolojisinde kendinin tanrı olmasının yanında, kendiyile ilgili pek çok tanrının varlığına inanılmasını sağlayacak derecede önemlidir; çünkü güneş ışıktır, aydınlıktır, ateştir; insanlık için en değerli gök cisimidir. Nitekim Mısır’da dönem dönem tapılmış pek çok da güneş tanrısı mevcuttur. Mesela; “Harmakhis: Mısır tanrısıdır. Adının Harmathchis olarak yazıldığı da görülür. Mısırda güneş tanrısı olarak tapınıldı. Büyük bir ihtimalle Yunan dilinde güneş tanrısına verilen bir addır” (Narçın, 2007:120).

Nihayetinde Ra güneş tanrıları içindeki en belirgin tanrıdır. Ra’yı, Ali Narçın “A’dan Z’ye Mısır Mitolojisi” adlı sözlüğünde şöyle tanımlamıştır: “Re: Ra, Re-Harachte olarak da tanındı. Mısır dilinde güneşi belirten bir nesne adıydı. Daha sonra çeşitli kentlerde tapınılan Memfis akınlarında Heliopolis güneş tanrısına tapınma yaygın hale geldi. Re eski Mısır tanrıları arasında en önemli yeri aldı. Genellikle insan biçiminde tapınıldı. Heliopolis’in eski tanrılarında Atum ile bir tutuldu. Re dünyanın yaratıcısı ve büyük tanrılar topluluğu olan Enneadların da başkanıydı. Gündelik gezilerini özel kayığıyla yapardı. Gündüz kayığı (Mancet) gece kayığı (Mesektet) ile gezilerini yapardı. Re siyasal alanda devlet tanrısı olarak IV. Hanedandan itibaren etkili olmaya başladı. Kefren’den başlamak üzere krallar ‘Re’nin Oğulları’ onun soyundan geldiklerini savundular. Re Teb tanrısı Amon’la da özdeşleştirildi. Böylece Amon-Re olarak kralları dünyaya getirmeyi, krallığı korumayı, savaşlarda firavunlara yol göstermeyi sürdürdü” (Narçın, 2007:304).

Mısır mitolojisinde Ra’nın yerini anlayabilmek için onunla ilgili tanrıları da incelemek gerekir: “Maat: Doğruluk ve adaleti temsil eden bir Mısır tanrıçasıdır. Hayat soluğunu temsil eden güneş tanrısı Re ya da Ra’nın kızı olarak bilinir” (Narçın, 2007:195).

Burada Maat gücünü tanrıdan almaktadır; çünkü tanrıların güçlerinin çoğu Ra tarafından verilmektedir. Bununla birlikte Ra'nın tek kızı Maat değildir. "Bastet de Tanrı Ra'nın kızıdır. Yanlışların karşısında adaletini korumaya çalışan ve yanlış yapanların da önüne set getiren bir tanrıçadır" (Narçın, 2007:70).

Mısır kültüründe tanrı Ra kutsal olduğu gibi, onunla ilgili her şey de kutsaldır. Mısır kültürüyle ilgili önemli bilgiler içeren 'Ölümler Kitabı'nda Ra'nın kayığından bahsedilir. Bu kitaba göre Ra'nın kayığını süren tanrının adı Aken'dir (Narçın, 2007:22). "Anet: Mısır mitolojisinde tapınılan bir varlık. Abtu ve Anet, güneş tanrısı Ra'nın kayığının önünde yüzen iki balıktır. Bunlar kutsal balıklar olarak tapınılırlar. Kayığın önünde yol açıcı oldukları ifade edilir" (Narçın, 2007:46). Tanrı Ra'nın kayığının adı güneş kayığıdır ve bu kayık Tanrı Ra'yı gezdirmenin dışında bir işleve de sahiptir: "Güneş kayığı: Neter-Khert katında sorgulandıktan sonra günahlarından arınan ölünün ruhu Tanrı Ra'ya ulaşmadan önce Osiris ile yaptığı son gezi. Nu papirüslerinde bu gezi, ölü güneş kayığında diğer tanrılarla beraber ve yüzü tanrılara dönük bir şekilde kayıkta seyahat eder diye yazılır" (Narçın, 2007:116). Ve tanrılardan "Hu: Ra'nın kayığında ölünün ruhuyla beraber gezintiye çıkan bir tanrı olarak bilinir" (Narçın, 2007:142).

"Kâinata her şey zıddıyla kaimdir" diye bir kural vardır. Tüm zıtlıklar bu kuralın yansımasıdır. İyi-güzel, yer-gök, savaş-barış gibi karşıtlıkların temeli de bu kuraldır. İyi-kötü karşıtlığında Mısır mitolojisinde Tanrı Ra iyidir, çünkü o göktedir. Buna karşın kötü ruhların da tanrısı vardır ve bu da yerin altındadır. Tıpkı Türk kültüründe olduğu gibi; Türk kültüründe de iyi olan Gök Tanrı Gökte, kötü olan Erlik Han yerin altındadır. Mısır mitolojisinde Tanrı Ra'nın kötülüklerin önüne geçip kötülükleri cezalandırmak; iyilikleri ödüllendirmek gibi bir görevi vardır. Aslında bu görevin tüm kültürlerde tanrıların bir mesuliyeti olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu yüzden pek çok dinde ahiret, cennet, cehennem inanışları vardır. Mısır kültüründe de Tanrı Ra'nın kötülüğün sembolü olan bir yılanı ki, bu yılan karanlığın yılanı olarak bilinir, her gün öldürdüğüne inanılır. "Nak: Mısır Tanrısı Ra'nın hergün öldürdüğü bir yılan türü. Karanlığın yılanı olarak da bilinir. Ancak bu yılan için Ölümler Kitabında yılan-şeytan olarak söz edilir. Ateşe mahkum olduğu anlatılır. Tıpkı günümüzdeki dinlerde adı geçen şeytanın kendisi olarak tahmin edilir" (Narçın, 2007:241). Buna karşın Apep adlı bir tanrı da güneşi öldürmek için planlar yapmaktadır: "Apep: Bu tanrı Aapep, Apepi ve Apophis adlarıyla

da tapınıldı. Karanlık ve kargaşanın kötü ruhlu yılanı şeklinde tanımlandı. Güneşi yok etmek için günlük deneyler yaptığı ve yutmayı seven bir tanrı olduğu şeklinde ifadeler var. Özellikle büyük yılan canavar şeklinde tanımlanır. Yer altı dünyasında yaşar ve Ra'ya her akşam üstü tekmil vermesi için güneş tanrısına yalan söylediği açıklanır” (Narçın, 2007:52). Güneş Tanrısı Ra'nın karanlığın yılanını öldürdüğüne inanılması olağandır. Çünkü güneş ışıktır, yani aydınlıktır; inanış dünyasında aydınlık olan tanrı kötü olanı, yani karanlığı yenmelidir.

Ayrıca güneş tanrısı, iyi insanların ruhlarının yanına çıkacağı tanrıdır. Ölümden sonra temiz olan ruhların schmoun adı verilen bir merdivenle güneş tanrısına ulaştığına inanılmaktadır. “Schmoun Merdiveni: Ölüler kitabında gökyüzünün dört kapısı önüne açılan yedi basamaklı bir merdiven olarak anlatılır. Yargılamadan sonra ruhu temize çıkan ölü bu basamaklardan güneş tanrısına doğru yola çıkar” (Narçın, 2007:313). Buradaki yedi basamaklı merdivenin Türk mitolojisindeki şamanların ayın sırasında göğe çıkmak için kullandıkları merdivenle ilgisinin olabileceği düşünülebilir. Nihayetinde temiz ruhlar da göğe, tanrı yanına çıkmak için merdiveni kullanmakta, şamanlar da göğe çıkıp haber almak için merdiveni kullanmaktadırlar.

Zamanla Tanrı Ra, Mısır mitolojisindeki bir başka güneş tanrısı olan Amun ile birleşmiştir. “Amun: Ammon, Amen, Amon adlarıyla da tapınılan mısır tanrısıdır. Bir başka isim olan ‘Amin’ olarak da bilinir. Güneş tanrısı Ra ile birleşerek Amon Ra oldu” (Narçın, 2007:44). Bu birleşmeden sonra Mısır mitolojisindeki en önemli tanrı Amun-Ra olmuştur. “Amun-Ra: İki tanrının birleşmesiyle meydana gelen tanrısal birlik. Anlamı da ‘görmeli güneş’ şeklinde tanımlandı. Amen-Ra, Amen-Re, Amon-Ra, Amon-Re, Ammon-Ra, Ammon-Re adlarıyla da anılan güneş tanrısıdır” (Narçın, 2007:44).

Ra'nın Amon ile birleşmesiyle Mısır kültüründe etkisi daha da artmıştır. Mısır kralları tarafından pek çok güneş tapınağı yaptırılmış ve güneşe tapınma yaygınlaşmıştır. “Amenofis III: (İ.Ö. 1390-1353) Tarihinde hüküm sürmüştü, XVIII. Hanedan döneminin Mısır kralı. Güneş tanrısı Aton'a tapınmayı yaygınlaştıran kraldır” (Narçın, 2007:37-38). “Abusir: Mısır'da arkeolojik bir alan. Kral Userkaf tarafından yaptırılan güneş tapınağı yer alır” (Narçın, 2007:15). Yine Mısır kralları güneşi bir unvan olarak kullanmışlardır. “Kefren: Döneminde güneş dini Mısır'da büyük bir gelişme

göstermiştir. Kral artık ‘Ra’nın Oğlu’ ünvanını taşımıştır” (Narçın, 2007: 169). Bu durum gayet normaldir; çünkü kral soyu, gökteki tanrılar adına yeryüzünü yönetmektedir. Haliyle krallar göğü, güneşi unvan olarak kullanma hakkına da sahip olmuşlardır. Yine “Ramses II Meriamun: Eşi Nefertari için ‘güneşin parladığı kadın’ adlı bir tapınak yaptırmıştır” (Narçın, 2007:299). Burada Ramses II’nin eşi için “güneşin parladığı kadın” ünvanını kullanması önemlidir. Burada kadının gücünden çok, güneş gibi güzel olduğu vurgulanmış olmalıdır.

Mısır mitolojisinde güneş tanrılarının yanında ay tanrıları, hatta yıldız tanrıları da mevcuttur. Bu mitolojide ışıklı her gök cismi tanrı olarak kabul edilmiştir. Farklı dönemlerde farklı tanrıların olduğuna inanıldığı için her bir gök cismiyle ilgili pek çok tanrı vardır. Güneş tanrılarında sonra bu mitolojide en çok görülen göksel tanrılar, ay tanrılarıdır: “Mut: Ay tanrıçası şeklinde tapınıldı. Amun-Ra onu tanrıların kraliçesi olarak belirledi” (Narçın, 2007:234). “Joh: Ay tanrısı olarak betimlenen bu tanrı ay ışığını vermekle tapınıldı” (Narçın, 2007:156). “Aa (Aah): Mısır’da önceleri yaşlı ay tanrısı konumunda tapınılırdı. Mısır mitolojisinde ‘Aa’ için ay ışığının beş değeriyle kumar oynayıp, kazandığı belirtilir” (Narçın, 2007:9).

Mısır mitolojisinde ay ve güneş tanrılarının yanında “Sothis” isimli bir de yıldız tanrısı vardır. “Sothis: Sopdet adıyla da tapınılan Mısır tanrıçasıdır. Siriyus (Köpek) yıldızının tanrıçası olarak tapınıldı. Bu yıldızın sellerin habercisi olduğu anlatılır. Takvim ve takımyıldızlarının hareketleriyle de ilgilendiği ifade edilir” (Narçın, 2007:335).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültür, bir milletin geçmişten günümüze kadar getirmiş olduğu, günümüzden de yarınlara miras bırakacağı maddi ve manevi her şeydir. Türk kültürünün manevi kısmının büyük bir bölümünü kültler oluşturmaktadır. Kült, toplum tarafından yüce olarak bilinip saygı duyulan unsurlara verilen addır. Bu bağlamda Türk kültüründe pek çok kült vardır. Gök kültü, ateş kültü, su kültü, Hızır-İlyas kültü, mağara kültü, atalar kültü ve ışık kültü bu kültlerden belli başlı olanlarıdır. Bu kültlerin kökeni Gök Tanrı İnanç Sistemine dayanmaktadır. Gök Tanrı İnanç Sistemi, Türklerin İslamiyet'ten çok önceleri oluşturup, benimsemiş oldukları inanç sistemidir. Bu sistemde tabiat unsurları, gök cisimleri, ölmüş ataların ruhları, su ve ateş gibi unsurlar önemlidir. Bunlarla ilgili pek çok kabul, buna bağlı olarak da pratik mevcuttur. Farklı dinlerden sonra Türkler arasında etkisini en uzun süreli gösteren din olan İslamiyet'in kabulünden sonra bile bu Gök Tanrı döneminden kalma kabuller inanış olarak etkisini göstermeye ve pratikler farklı şekillerde de olsa yapılmaya devam etmiştir. Çünkü kültür bir bütündür ve kuşaktan kuşağa aktarılmakta; günün şartlarına göre değişim göstermektedir. Haliyle inanışlarda ve pratiklerde değişimler olmuştur.

Bizim tezimiz ışık kültünün, Türk kültüründeki diğer kültlerle ilişkisini belirleyip, kültürdeki yerini tespit edebilmektir. Çalışmaya başlarken faydalandığımız pek çok kaynakta, Türk kültüründe en önemli kült olarak gök kültünün kabul edildiğini gördük. Bunun sebebi gayet açıktır, çünkü Türk kültürünün temelinde Gök Tanrı İnanç Sistemi vardır. Haliyle bu sistemde tanrının bulunduğu yer olarak bilinen göğün önemi büyüktür. Fakat ışık kültü, gök kültünü de içine alan bir kült olduğu için biz, Türk kültürünün temelindeki kült olarak ışık kültünün kabul edilebileceği kanaatindeyiz.

Işık kültü, Türk kültüründe kâinatın yaratılışından, kıyamete kadar her dönemde etkisini gösteren kültür. Türk kozmogonisinde kâinatın yaratılışında ışık başroldedir. İnsan hayatındaki geçiş dönemlerinden en önemlileri olan doğum, evlenme ve ölüm dönemlerinde ışık etkin rol oynamaktadır. Pek çok millette olan evrenin sonu olan kıyametle ilgili olarak da Türk inanışlarında ışık aktif role sahiptir. Türk kültürü için önemli zıtlıklar olan gece-gündüz, yer-gök, ak-kara gibi tasniflerde de belirleyici faktör ışıktır. Ayrıca su kültü, ateş kültü, ayna gibi unsurların değer kazanması da yine ışık kültüyle ilgilidir. Yine ışık kültü, üzerine yemin edilecek derecede kutsanan bir kültür.

Öncelikle Türk mitolojisinde tanrının bulunduğu mekân olarak ışıklı gökyüzü seçilmiştir. Çünkü Türkler (ve pek çok millet) karın, yağmurun yağdığı, yıldırımların düştüğü, şimşeklerin çıktığı gökten önce korkmuş; sonra korkunun verdiği tedirginlikle ona saygı duymuş; bunun yanında ulaşılmaz ve ışıklı olduğu için de ona hayran olmuştur. İnsanlar korkularının önüne geçmek için bazı büyüler, pratikler yapmış, saygılarından bir takım hoş olmayan davranışları göğe karşı yapmamaya çalışmış, hayranlıklarından gökyüzüyle ilgili hayaller kurmuşlardır. Bunların sonucunda gökle ilgili sayılamayacak kadar çok inanış oluşmuştur. İnsanlar kendilerini yaratan tanrının gökte olduğuna inanmışlar, haliyle bazı doğal felaketleri tanrının cezalandırması olarak yorumlamışlar, yine dileklerini, isteklerini de göğe karşı sunmuşlardır. Hal böyle olunca da göğe dayalı koskoca bir inanışlar ve pratikler yumağı oluşmuştur.

Bizce göğün kutsal bilinmesinin, tanrının göğe yerleştirilmesinin temel sebebi ışıktır. Çünkü insanlar için en büyük maddi ışık kaynağı olan güneş (ki bir ışıktır) gökyüzünde görünmektedir. Yani gök doğal olarak aydınlanan ve yine doğal olarak karalan tek yerdir. Böyle olunca da gök hem sevilen, saygı duyulan hem de korkulan bir yer olmuştur. Çünkü insanoğlu aydınlıkta kendini güvende karanlıkta tehlikede hissetmektedir. Kâinata her şey zıddıyla kaimdir felsefesince (ki bu kural Kur'an-ı Kerim'in Zariyat suresinin 49. ayetinde şu şekilde geçmektedir: “Biz her şeyi zıddıyla kaim kılarak çift yarattık”) insan aydınlığı sevip karanlıktan korkmuştur. Hal böyle olunca da tanrı gökte şeklinde bir inanış oluşmuştur. Zaten tanrıların özelliği de insanlar tarafından hem sevilip, saygı duyulan, bunun sonucunda ibâdet edilen hem de korkulan bir yapıya sahip olmalarıdır.

Tabii ki gök kutsal olunca gökle ilgili her şey de kutsal hatta kült olmuştur. Çünkü göğün kendi ışıklı, aydınlık olduğu gibi gökle ilgili her şey de ışıklıdır. Güneş, zaten göğün kutsal olmasını sağlayan temel faktördür; çünkü ışıktır. Ay, gündüzleri güneşten aldığı ışığı geceleri yansıtıp yeryüzünün bir nebze de olsa aydınlanmasını sağladığı için kutsaldır. Yine yıldızlar da aynı sebepten kutsallık kazanmış olan gök cisimleridir. Elbette ki kültürde bir şey kutsal biliniyorsa onunla ilgili bir inanışlar kümesi de oluşacak demektir. Tezimizde göğün kutsallığından dolayı gökyüzü âdeta iyilikler ve güzellikler kaynağı olarak görülmüştür. Çünkü Türk kültüründe ışıklı olan unsurlar, yerler hatta ışıklı yani nurlu insanlar bile iyi ve güzel olarak kabul edilmiştir. Buna

karşın ışıksız yani karanlık olanlar ise kötü ve çirkin olarak kabul edilmiştir. Kâinatta her şey zıddıyla kaimdir kuralına binaen ışık ve karanlık zıt olduğu gibi, iyi ve kötü, güzel ve çirkin, bilgili insanlar(aydın, Azerbaycan Türkçesindeki karşılığıyla ziyahılar) ile cahil insanlar da zıttır. Cahil insanlara “kara cahil” denilmesinin bir sebebi de bu karşıtlıklardır. Haliyle bu zıtlıklar arasında mecazi bir ilişki kurulmuş ve ışıklı olan gökyüzü iyi ve güzel kabul edilirken karanlık olan yeryüzü, daha doğrusu yerin altı kötü ve çirkin olarak kabul edilmiştir. Böylelikle yer-gök zıtlığı oluşmuş ve Türk mitolojisinde iyi ve üstün olan tanrı göğe, kötü ve çirkin olan tanrı “Erlik Han” ise yer altına layık görülmüştür.

Türk kültüründe göğün kutsallığının asıl sebebinin güneş olduğunu belirtmiştik. Kâinattaki maddi ışığın temel kaynağı olan güneş, hem kendi kült olmuş hem de gök, ay gibi unsurların kütl olmasını sağlamış bir kültür. Tezimiz çerçevesinde Türk kültüründeki güneşle ilgili inanışları, pratikleri ve sakınmaları tespit etmeye çalıştık. Ulaştığımız sonuçları şöyle özetleyebiliriz: Öncelikle güneş, Türk mitolojisinde dişi olarak kabul edilmiştir. Buna karşın ay ise erkektir; ay atam gün anam sözü bu inanışın hatırasıdır. Güneş tutulması Türk dünyasında -Anadolu’da, Nogay Türklerinde, Türkmenistanda, Karapapak Türklerinde vesaire- uğursuzluk olarak kabul edilmektedir. Çünkü Türk kültüründe güneş ışığının koruyucu bir gücü olduğuna inanılmaktadır; haliyle güneş tutulması uğursuzluk olarak, kötü şeylerin habercisi olarak yorumlanmaktadır. Buna bağlı olarak da yeryüzünün güneş ışığından mahrum kaldığı vakitlerin de uğursuz, tehlikeli vakitler olduğuna inanılmıştır. Gök Tanrı İnanç Sistemindeki adı ‘kara iye’, İslamiyet’deki adı ‘cin’ olan kötü güçlerin güneşin batışından sonra insanlara musallat olacağına inanılmış; bu yüzden de geceler korkulan zaman dilimleri olarak kabul edilmiştir.

Çalışmamızda güneşle birlikte güneşten aldığı ışık enerjisini geceleri yansıtarak yeryüzünü aydınlatan yıldızlarla ayın da Türk kültüründe kutsallığını ışık kültüründen alan kültler olduğunu tespit ettik. Gök Tanrı İnanç Sisteminden günümüze ay ve yıldızlar Türk kültüründe kutsallığını devam ettiren kültlerdir. Türk kozmogonisinden inanış dünyasına kadar bu kültlerle ilgili kabuller ve pratikler kendine önemli bir yer edinmiştir. Öncelikle ay erkektir ve atadır. Hem atalar kültürünün tesiriyle hem de ayın ışığının kutsallığından ay ile ilgili pek çok sakınmalar Türk dünyasında mevcuttur.

Bunları şöyle sıralayabiliriz: Öncelikle Türk kültüründe ayın erkek olarak, bir bakıma ata olarak kabul edilmesinden ve ışığından dolayı aya karşı tükürülmez, işenmez, kötü söz söylenmez. Türk dünyasında, Anadolu Türklerinde, Ayrımlı Türklerinde, Gagauz Türklerinde, ay tutulması uğursuzluktur; bu yüzden ay tutulunca ayı kötü güçlerin hapsedtiğine inanılır ve onu bu durumdan kurtarmak için gürültü yapılır, ateş yakılır. Böylelikle kötü güçlerin korkup kaçacağına ve ayı serbest bırakacaklarına inanılır. Yine ay tutulmasının, güneş tutulmasında da olduğu gibi, büyük bir felaket habercisi olduğuna inanılır. Bu felaketin Osmanlı döneminde hükümdarın ölmesi olduğuna inanıldığı gibi, günümüzde de deprem gibi doğal afetler olacağına inanılmaktadır.

Bunların yanında bir diğer ışıklı gök cismi olan yıldızlarla ilgili de pek çok inanış mevcuttur. Bunlar inceleyebildiğimiz örneklerde genellikle şu şekilde tespit edilebilmiştir: Her insanın gökte bir yıldızı vardır ve bir yıldız kayduğunda bir insanın öldüğüne inanılır. Gagauz Türklerinde de her insanın bir yıldızı olduğuna, kralların yıldızının büyük, diğer insanların yıldızının küçük olduğuna inanılır. Yıldız kayması da Türk dünyasında, Anadolu'da, Kumuk Türklerinde bir felaket olarak yorumlanır.

Işık kültürünün önemli bir kısmını oluşturan güneş kültürünün etkisiyle Türk kültüründe gece-gündüz karşıtlığı ve buna dayanan inanışlar oluşmuştur. Türk kültüründe gündüzler iyi, geceler kötü, korkulan zaman dilimleri olarak kabul edilegelmiştir. Bunun sebepleri olarak gecelerin güneş ışığından mahrum zaman dilimleri olmasından dolayı kötü güçlerin insanlara zarar vereceğine inanılması (çünkü kötü güçler ışıktan korkup karanlığı sever), toplumları derinden etkileyen, deprem, sel gibi doğal afetlerin çoğunlukla geceleri yaşanması görülebilir. Bunlara bağlı olarak da Türk kültüründe gecelerle ilgili pek çok sakınma oluşmuştur. Bunlar; kötü güçlerin zarar vermesinden korkulan küçük çocukların geceleri dışarı çıkarılmaması, bu çocukların kıyafetlerinin güneşin batmaya başladığı ikindi vaktinden sonra dışarıda bırakılmaması, evden ağartı da denilen tuz, maya gibi beyaz besinlerin evin bereketinin kaçacağı gerekçesiyle geceleri komşuya verilmemesi, aynı şekilde evi koruduğuna inanılan ateşin de gece komşuya verilmemesi, kötü güçleri-cinleri yakacağı gerekçesiyle gece dışarıya sıcak su dökülmemesi, yine insandaki kutun azalacağı gerekçesiyle geceleri tırnak kesilmemesi, kötü güçlerin karanlık ve تنها yerleri sevdiğine inanıldığı için geceleri su kenarlarına, harabe yerlere, mezarlıklara gidilmemesidir. Yine Anadolu Alevi Türklerinin tabiriyle

güneşin batışından sonra toprak mühürlenir ve toprakla ilgili ekme-biçme işlemleri durur. Bu durumu tasavvuf âlimleri de kabul eder ve güneşin batışıyla en başta cenaze gömmek olmak üzere toprakla ilgili işlemlerin durması gerektiği anlatılır.

Gecelerle ilgili bütün bu olumsuz inanışlara karşın tez çalışmamızda Türk kültüründe geceyle ilgili bir de olumlu inanışın olduğu tespit edilmiştir: bu da 'aşk gecesi' inanışdır. Ziya Gökalp'ten öğrendiğimize göre Türkler bir aşk gecesi olduğuna inanırlar ve bu gece de altın ışık zuhur eder ve bu altın ışık kime dokunursa o kadın gebe kalır. Nitekim Kırgız Türklerinin türemesi de bir aşk gecesine bağlanır. Yine bu aşk gecesindeki altın ışık, soyların değer kazanmasını da sağlar. Altın ışığın değdiği soy değerli olarak kabul edilir.

Gecelerle ilgili bu inanışlara karşın gündüzler sevilen, istenilen zaman dilimleridir; çünkü aydınlıktır. İslamiyetin de etkisiyle Türkler arasında güneşin doğduğu vakitlerin rızkların dağıtıldığı vakitler olduğuna inanılmıştır. Bu yüzden de sabahları erkenden insanlar kalkıp evlerinin kapılarını pencerelerini açıp rızklarının eve girmesini sağlamaya çalışırlar. Yine esnaf da erkenden dükkânını açıp rızkını almaya çalışır.

Işık kültürünün Türk kültüründe ilgisinin bulunduğu kültürlerden bir diğeri de su kültürüdür. Su Türk kültüründe insan hayatındaki maddi öneminin yanında manevi özellikler de kazanarak bir kült haline gelmiştir. Su Türk kültüründe temizlik, paklık anlamlarının yanında aydınlık, iyi gelecek, güzel haber anlamlarına da gelmektedir. Kısacası suyun aldığı ışığı yansıtma özelliğinden dolayı ışıkla ilgili tüm mecâzi anlamlar suya da yüklenmiştir. Suyun aydınlık olarak kabul edilmesinin ve buna dayalı inanışların incelediğimiz örneklerde Türk dünyasının geneline yayıldığını gördük. Bunları toplarsak: Türk dünyasında su aydınlıktır, bu yüzden gidenin ardından su dökülür ki yolu aydınlık olsun ve su gibi gidip gelsin diye. Bunlarla birlikte insanların hayatında etkisinin yadsınamayacak kadar çok olduğu bilinen rüyalarda da su görülmesine güzel anlamlar yüklenmiştir. Rüyada su görmek genellikle rüyayı görenin muradının olacağı, bekarsa kısmetinin açılacağı, bir yere gidecekse yolunun aydınlık olacağı şekillerinde yorumlanır. Yine yeni geline su dağıttırılır ki yeni evinde bereket olsun, gelinin bahtı açık olsun diye. Suyun insanı bütün kötülüklerinden arındıracağına inanıldığı için özel günlerde, bayram, gibi, mutlaka banyo yapılır. Burada suyun maddi temizlik sağlamanın yanında manevi anlamda da temizlik sağlayacağına inanılması etkilidir.

Tezimiz sırasında gördük ki, ışık kültürüyle ilişkisi bulunan en önemli kültürlerin başında ateş kültürü gelmektedir. Ateş, hem yakıcılığı hem de ışığı sayesinde manevi anlamlar kazanarak kültleşmiştir. Ateşin yakıcılık özelliği ondan korkulmasına ve ışığı ona saygı duyulmasına sebep olmuştur. Ateş kültürü hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonrası Türk kültüründe etkin olan kültürdür. Halk inanışlarında cehennem her dönemde ateşli bir yer olarak kabul edilmiştir; çünkü ateş cehennem ehline cezadır. Bunun yanında ateş kültürü insan hayatındaki en önemli dönemler olarak kabul edilen doğum, evlenme ve ölüm dönemlerinde yapılan pratiklerde başrole sahiptir. Halk inanışlarında doğum döneminde yeni doğmuş bebeğin bulunduğu odanın geceleri bir ateşle aydınlatılması gerektiğine inanılır. Çünkü kara iye de denilen kötü güçler karanlıkta bebeğe ve anneye zarar verebileceğine; bu güçlerin ateşten korkup kaçacaklarına inanılır. Bu kara iyelerin ateşten korkmalarının sebebi hem ateşin yakıcı özelliği hem de ışığıdır. Nitekim güneş kültürünü incelerken de kötü güçlerin ışıktan korktuğuna inanıldığını görmüştük. Ateşi kötü güçlerden korunmak için bir araç olarak kullanmak sadece doğum döneminde görülen bir pratik değildir. Türk dünyasının çeşitli yerlerinde ateş evlenme ve ölüm dönemlerinde de koruyucu özelliği ile kullanılan bir araçtır. Düğün evlerinin önünde ateş yakılması, gelin baba evinden çıkarken mumlarla gelinin önünde ateş taşınması, doğu anadoluda gelinin önünden şah adı verilen mumlarla süslenmiş bir düğün bayrağının taşınması, Nevşehir de nahıl adı verilen yine mumlarla süslü düğün bayraklarının taşınması, cenazenin bulunduğu yerde ateş yakılması gibi pratikler hep ateşin koruyucu gücünden yararlanmak amacıyla yapılan pratiklerdir. Bu inanış Türk halk oyunlarına da yansımış ve çayda çıra gibi pek çok oyunda ateş kendine yer bulmuştur. Bunların yanında Nevruz, Hıdırellez gibi özel günlerde ateşin üzerinden atlanması da ateşin arındırıcı özelliği olduğuna inanılmasındandır.

Işık kültürünün Türk kültüründe ayna ile de yakın ilgisi mevcuttur. Türk dünyasında ayna evlenme döneminde ışıkla birlikte gelinin yanında bulunması gerektiğine inanılan bir araçtır. Genel olarak Türkiye’de, Padar Türklerinde, Taliş Türklerinde, Şah Seven-Elseven Türklerinde ve pek çok Türk topluluğunda gelinin ya sandığına mum, Kur’an-ı Kerim ve ekmeğin yanında ayna da konulmakta ya da gelin baba evinden çıkarken yüzüne ayna tutulmaktadır. Buradaki amaç aynanın gelinin bahtının açık olmasına vesile olacağına inanılmasıdır. Gelinin yüzüne ayna tutulmasındaki bir diğer amaç

olarak da gelinin alınının açık olduğunun, yani evlenene kadar utanılacak bir şey yapmadığının vurgulanmak istenmesi olarak yorumlanabilir.

Türk dünyasında aynayla ilgili bir diğer uygulama da ışığa dayanmaktadır. Bu uygulama güneşin batışından sonra aynaya bakılmamasıdır. Çünkü güneşin batışından sonraki saatler tehlikeli zamanlar, şer vakitleri olarak kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak da Türkiye, Türkmenler ve Ağdaş Karaçi Türkleriyle beraber pek çok Türk topluluğunda geceleri aynaya bakılması hoş karşılanmaz. Eğer bakılırsa bakan insana bir kötülük gelir, onu cin adı da verilen kötü güçler çarpar.

Renkler Türk kültüründe çeşitli anlamlar kazanmış sembollerdir. Sembol olarak kullanılan renklerin başında da ak ve kara renkleri gelmektedir. Türk kültüründe kara renk karanlığın, kötülüğün, felaketlerin sembolü buna karşın ak renk saflığın, masumiyetin, iyiliklerin sembolü olagelmıştır. Bu kabullerin oluşmasında ışığın etkisi görülmektedir. Türk halk kültüründe doğan bebeğin kundağının, yeni gelinin gelinliğinin bu olmazsa bile ilk gece kullandığı çarşafının ve ölünün kefeninin rengi akır. Çünkü ak renk bu kültürde doğumda masumiyetin, evlilikte gelinin bekâretinin, ölümden temizliğin sembolüdür. Buna karşın kara renginde pek çok anlamı vardır. Ölü olan evin önüne kara bayrak asılması, ölü olan insanların yas alameti olarak kara elbise giyinmeleri, ölüm olayının ardından gelen ilk bayrama kara bayram denilmesi hep karanın üzüntülü, kötü durumların sembolü olduğunun göstergesidir. Buna rağmen karanın Türk kültüründe tek bir olumlu anlamı vardır; o da gücü, kuvveti temsil etmesidir. Bununla birlikte Türk şamanlığında ak şamanlar ve kara şamanlar ayrımı vardır. ak şamanlar güzel ayinleri yapan şamanlardır, kara şamanlar ise ak şamanlara göre daha zor ama kötü ayinleri yapan şamanlardır. Bunun bir uzantısı olarak Türk kültüründe ak büyü ve kara büyü türleri oluşmuştur. Ak büyü kendisine yapılan kişinin de bundan fayda göreceği büyülerdir; fakat kara büyüde büyü yapılan kişi bu büyüden zarar görecektir.

Işık kültü tüm bunların yanında Türk kültüründe üzerine yemin edilecek kadar kutsal kabul edilen bir kültürdür. Işığın kendi başta olmak üzere ışıkla ilgisi bulunan pek çok kültür üzerine de Türk kültüründe yemin edilmektedir. Türk dünyasında yaygın olarak üzerine yemin edilen kültürleri şöyle sıralayabiliriz: ışık, güneş, ay, yıldızlar, gök, su, ateş ve

sabahın aydınlığıdır. Bu kutsallar üzerine edilen yeminler sadece Türk kültüründe değildir. Evrensel bir din olarak kabul edilen İslamiyet’de de bu unsurların ışık, güneş, yıldız gibi pek çoğu üzerine yemin edildiği bilinmektedir.

Tezimizin konusu Türk kültüründe ışık kültü iken biz konumuzu biraz daha genişleterek Türk kültürü dışında bir iki farklı kültürü de ışık bağlamında inceledik. Örnek olarak seçtiğimiz kültürler Mısır ve Hint kültürleri oldu. Bu seçimi yapmamızdaki etken hem bu kültürlerde ışığın önemli bir yeri olduğunu düşünmemiz hem de yazılı kaynaklara ulaşmamızın bir nebze de olsa kolay olması oldu. Tez çalışmamız sırasında gördük ki; ışık kültü Türk kültürünün yanında Mısır ve Hint kültürlerinde de önemli bir yere sahiptir. Hint kültüründe ışık Budizm’den önce de var olan bir kültür. Hint mitolojisinde ışık kültüyle en ilgili olan tanrı Agni’dir. Agni bir ateştir ve her ateşte yeniden doğduğu için hep genç kalan bir tanrıdır. Agni bu kültürde güneş ile özdeşleştirilmiş bir tanrıdır. Bu tanrının insanlara yardım ettiğine inanılır. Ayrıca bu tanrı insanlar ve gök arasında bir habercidir. Agni’nin bu fonksiyonu dikkat çekicidir. Çünkü tezimiz sırasında gördük ki Türk kültüründe ateş hem insanların arasında hem de insanlar ve tanrı arasında bir haberleşme aracıdır. Buna paralel olarak ateş Hint kültüründe de bir haberleşme aracıdır. Yine kutsal kitapları incelerken gördük ki ateş Tevra’ta da kul ile Allah arasında bir haberleşme aracıdır. Buradan ateşin pek çok kültürde haberleşme aracı fonksiyonunun maddi yanı dışında manevi anlamının da ortak olduğu sonucuna varabiliriz. Bununla birlikte Hint kültüründe ölen insanların ateşte yakılması da ateşin arındırıcı olarak kabul edildiğinin göstergesidir ki; ateş Türk kültüründe de arındırıcılık özelliğine sahiptir.

Ateşten bir tanrı olan Agni’nin dışında Hint kültüründe ışık noktasında dikkatimizi çeken bir diğer nokta ise Budizm oldu. Budizm Hindistan’da doğup dünyaya yayılmış olan kimilerine göre bir din; kimilerine göre düşünme şeklidir. Her ne olarak kabul edilirse edilsen Budizm baştan sona kadar ışığa dayanmaktadır. Bu sistemin kurucusuna Budha, yani aydınlanmış insan adı verilmiştir. Bu sistemde amaç insanın kâinatın başlangıcındaki ışık olan kendi içindeki ışığa ulaşmasını sağlamaktır. Bunun için sıkı bir nefis terbiyesi gerekmektedir. Budizm’e göre insan ancak kendi içindeki ışığa ulaştıkça mutlu olacaktır; bu yüzden de bu ışığa ulaşmak dışında hiçbir şey önemsenmemelidir. Nitekim Budha’nın kendiyile birlikte onun talebeleri de ışık olarak

kabul edilmiş ve bunların görevinin insanları aydınlatmak olduğu Budist metinlerinde belirtilmiştir.

Hint kültürüyle birlikte incelediğimiz Mısır kültüründe de ışık kültürünün çok geniş bir yere sahip olduğunu gördük. Mısır mitolojisinin temelinde güneş ve güneş tanrıları vardır. Mısır mitolojisinde güneşin tanrılaştırılması aslında çok normaldir; çünkü güneş pek çok millet tarafından kutsanan bir varlıktır; Mısır ise bunu kutsamayla kalmayıp onun tanrı olduğuna inanmıştır. Güneş tanrılarının içinde en belirgin ve önemli olanı da Ra'dır. Ra'nın kendi en önemli tanrı olarak kabule dildiği gibi Ra ile ilgili de pek çok tanrı vardır ve bunların çoğu ışığa dayanmaktadır. Mısır mitolojisinde Tanrı Ra iyi ruhların yanına yükseleceği tanrı olarak kabul edilmektedir. Kralın, Ra'nın yani güneşin temsilcisi olduğu inancı vardır. Çünkü Mısır kültüründe, kralın yeryüzünü güneşin adına yönettiğine inanılmaktadır. Bu durum Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan Orhon Abidelerinde anlatılan duruma benzemektedir. Bu abidelerde anlatıldığına göre Türk kağanı yeryüzünü tanrıdan aldığı güçle tanrı adına yönetmektedir. Bu noktadan Mısır kültürüyle Türk kültürünün bir ortak özelliğini belirlemiş oluruz. Her iki kültürde de kağanın, kralın ülkeyi tanrı adına yönettiğine inanıldığı sonucuna varabiliriz. Bu iki kültürde de inanılan tanrı göksel bir tanrıdır ve ışık sahibidir. Haliyle iki kültürün ışık noktasında ortaklığı mevcuttur demek yanlış olmaz. Aslında bu kültürler arasında ortaklık olması da çok normaldir; çünkü kültürün temelinde insan vardır; haliyle insan her yerde aynı olduğuna göre kültürler arası benzerlikler de normaldir.

Tezimiz kapsamında Türk kültüründe ışığın yerini belirlemek için bu kültüre önemli etkileri olmuş olan İslamiyet'in kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i de ışık noktasından inceledik. Bu incelemeyi yaparken diğer iki kutsal kitap olan Tevrat ve İncil'i de incelememiz gerektiğini düşündük. Böylelikle hem ışık kültürünün kültür açısından önemli olan dinlerdeki yerini görme hem de bu üç kutsal kitabın ışık bağlamında ortaklıklarını belirleme fırsatı bulduk. Öncelikle her üç kutsal kitapta da Allah ışık, nur olarak kabul edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de kutsal kitaplar birer nur olarak tanımlanmıştır. Her üç kitapta da kutsal kitapların ve peygamberlerin geliş amacının insanları karanlıktan aydınlığa ulaştırmak olduğu anlatılmıştır. Yine Kur'an-ı Kerim ve İncil'de bu kitapların kendisine gelmiş olduğu peygamberler olan Hz. Muhammed ve Hz. İsa da ışık, nur olarak tanımlanmıştır. Tevrat'ta Allah, Hz. Musa ile bir ışık kaynağı

olan ateş aracılığıyla konuşmuştur. İncil’de Hz. İsa’nın talebeleri ışığın çocukları olarak isimlendirilmiştir. Tevrat’ta İsrailoğulları gökteki yıldızlar olarak tasvir edilmiştir. Bu kitaplarda kıyamet karanlık olarak tasvir edilmiş; cennetin ışıklı, aydınlık bir yer olduğu anlatılmıştır. Kıyamet günü dünyada kötülük ayapnların yüzlerinin karanlık, iyilik yapanların yüzlerinin ise aydınlık olacağı İncil ve Kur’an-ı Kerim’de vurgulanmıştır.

Sonuç olarak tezimizde ışık kültürünün Türk kültüründe önemli bir yere sahip olduğunu; hatta en önemli ve etkin kült olarak kabul edilebileceğini, bu kült çerçevesinde Türk, Mısır ve Hint kültürlerinin ortak noktaları olduğunu, yine ışık bağlamında incelediğimiz üç kutsal kitap olan Tevrat, İncil ve Kur’an-ı Kerim’in ortak noktaları olduğunu belirledik. Nihayetinde şunları söyleyebiliriz: Işık kültü Türk kültürünün temelinde olan kültür. Göğün, ateşin, güneşin, ayın, yıldızların, suyun Türk kültüründe kültleşecek kadar önem kazanmasında ışık kültünün tesiri büyüktür. Işık kültü Türk kültüründe önemli karşıtlıklar olan gece-gündüz ve ak-kara gibi karşıtlıkların da temelinde etkin olan kültür. Bunların yanında ışık ve ışıkla ilgili su, ateş, güneş gibi pek çok kült Türk kültüründe üzerine yemin edilecek kadar kutsal kabul edilmiştir. Yine ışık kültü Türk, Mısır ve Hint kültürlerinde ateş, güneş gibi kültlerle ilgisi bakımından (Mısır-Türk kültürünün en bariz benzerliği ateşin işlevleri, hükümdarların göğün, güneşin oğlu, temsilcisi ünvanlarını kullanması; Hint-Türk kültürünün en belirgin benzerliği her iki kültürde de ışığın kozmogoninin temelinde olması ve ışığa duyulan saygı gibi) benzer anlamlara sahiptir. Bu benzerlikler kültürün “farklı milletlerin kültürleri benzerlik gösterir” özelliğinin ışık bağlamından bir kanıtıdır. Bununla birlikte incelediğimiz üç kutsal kitapta da Allah, peygamberler, peygamberin yolundan gidenler, kutsal kitaplar gibi önemli olan kutsalların ışıkla ifade edilmesidir. Bu da bu üç kitabın aynı temele dayandığının göstergesidir. Ayrıca Türk kültüründe olduğu gibi bu kutsal kitaplarda da ışık ve ışıklı gök cisimleri üzerine yemin edildiği görülmüştür. Elbetteki hem Türk kültüründe hem de diğer milletlerin kültürlerinde ve kutsal kitaplarda yerini tespit etmeye çalıştığımız ışık kültü bu çerçeveden daha geniş bir alanda incelenebilecek bir kültür. Tezimizin bu açıdan önemli bir örnek oluşturacağı düşüncesindeyiz. Bundan sonra da böyle kültler ve ya belirgin semboller, inanışlar üzerinden farklı milletlerin kültürlerinin incelenmesi gerektiğine inanmaktayız. Bu tür çalışmaların hem kültürlerin ortak noktalarının tespitini, hem de kültür kavramının özelliklerinin somut olarak görülmesini sağlayacağı için önem arz ettiğini düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- AKPINAR, Mehmet (2005), "Kızılcahamam Yöresi Düğün Gelenekleri ve Kına Türküleri", Milli Folklor Yayınları, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 17, Sayı 68, Ankara
- ALPTEKİN, Ali Berat (2009), "Osmaniye Örneğinden Hareketle Batı Türkleri (Azerbaycan-Türkiye) Destan ve Hikayelerinde Ant(Yemin)lar", Milli Folklor Yayınları, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 21, Sayı 84, Ankara
- ALTUN, Işıl (2008), *Kocaeli Suadiye/Çepni Halk Kültürü*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul
- ALTUN, Işıl (2004), *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*, Yayıncı Yayınları, Kocaeli
- ANADOL, Cemal (2006), *Tarihten Günümüze Kadar Doğu ve Batı Kültürlerinde Halk İnanışları Büyü*, Bilge Karınca, İstanbul
- ARAT, Reşit Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig İndeks III*, İstanbul
- ARAT, Reşit Rahmeti (1991), EskiTürk Şiiri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- ARTUN, Erman, (2008) *Çukurova Konar-Göçer Türkmenlerinin Halk Kültürlerinde Eski Türk İnançlarının İzleri*, Çukurova Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Çukurova
- ARTUN, Erman (2008), *Halk kültürü Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul
- ARTUN, Erman (2007), *Türk Halkbilimi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul
- AŞKIN, Vehbi Cem (2006), *Sivas Folkloru 1-2*, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas
- ATALAY, Besim (1986), *Divanü Lugat-it Türk Dizini "Endeks" IV*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- AYTAÇ, Pakize (2008), Alevi-Bektaşî Felsefesinde Yer Alan Ana Metaforlar Üzerine Bir Değerlendirme, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Yayınları, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*
- BANARLI, Nihad Sami (1971), *Türk Edebiyatı Tarihi 1*, MEB, İstanbul
- BAYAT, Fuzuli (2007), *Mitolojiye Giriş*, Ötüken, İstanbul
- BAYAT, Fuzuli (2007), *Türk Mitolojik Sistemi 1*, Ötüken, İstanbul
- BAYAT, Fuzuli (2007), *Türk Mitolojik Sistemi 2*, Ötüken, İstanbul
- BORATAV, Pertev Naili(1997), *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınları, Ankara
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük 5 Cilt*, Ötüken Yayınları, İstanbul

- ÇETİN, Çulpan Zaripova (2005), "Tatar Türklerinin Düğün Geleneği", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3
- ÇETİN, Nagihan (2009), "Türk Kültüründe Sudaki Işığa Dair İnanışlar", *Yörtürk Dergisi*, Yıl 14, Sayı 86, Sayfa22-24, Ankara
- ÇETİN, Nagihan (2010), "Yunus Emre'de Kültler", *10. Uluslararası Yunus Emre Sevgi ve Bilgi Şöleni*, Eskişehir
- ÇETİNKAYA, Haydar (1982), "Kars Yöresi Terekeme Köy Düğünlerinde Şah Bezeme ve Kaldırma Geleneği", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt*, G.Ü.Yayın Yüksekokulu- Basımevi, Ankara
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2003), *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Akçağ, Ankara
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2005), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ, Ankara
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2003), *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ, Ankara
- ÇORUHLU, Yaşar (1995), *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Seyran Yayınları, İstanbul
- ÇORUHLU, Yaşar (2006), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı, İstanbul
- Der. M. Winternitz (2002), Türkçesi: Korhan Kaya, *Hint Destanları*, İmge Kitabevi, İstanbul
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2004), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara
- DURMUŞ, İlhami (2009), "Türk Kültür Çevresinde Ant", Milli Folklor Yayınları, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 21, Sayı 84, Ankara
- DUYMAZ, Ali (2007), "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabı'nda Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler", Milli Folklor Yayınları, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 29, Sayı 76, Ankara
- ELIADE, Mircea (2002), *Babil Simyası ve Kozmolojisi*, Kabalcı, İstanbul
- ELIADE, Mircea (2003), *Demirciler ve Simyacılar*, Kabalcı, İstanbul
- ELIADE, Mircea (2003), *Dinler Tarihine Giriş*, Kabalcı, İstanbul
- ELIADE, Mircea (2006), *Şamanizm*, İmge yayınları, Ankara

- ELIADE, Mircea (2007), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1(Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına)*, Kabalcı, İstanbul
- ELIADE, Mircea (2009), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2 (Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna)*, Kabalcı, İstanbul
- ELIADE, Mircea (2009), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 3(Muhammed'den Reform Çağına)*, Kabalcı, İstanbul
- ERCAN, Emine Hilal (2006), "Balkanlarda Gökyüzü İle İlgili İnanışlar ve Halk Takvimi", Milli Folklor Yayınları, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 18, Sayı 69.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap) I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- ERDEM, Mustafa (2000), *Kırgız Türkleri*, ASAM, Ankara
- ERGUN, Pervin (2004), *Türk Kültüründe Ağaç Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara
- ERGÜZEL, M. Mehdi (2007), *Dil ve Kültür Üzerine Yazılar*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul
- EROĞLU, Türker (1999), *Halk Oyunları El Kitabı*, Mars Basım Hizmetleri, İstanbul
- GENER, Cihangir (2007), *Ezoterik Batını Doktrinler Tarihi*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara
- GÖKALP, Ziya (1976), *Türk Medeniyeti Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- GÖKALP, Ziya (2005), *Türk Töresi*, Tokar Yayınları, İstanbul
- GÖKBEL, Ahmet (1998), *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Âdetler*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara
- GÖMEÇ, Saâdettin (2002), *Tarihte ve Günümüzde Kırgız Türkleri*, Akçağ Yayınları, Ankara
- GÜLENSOY, Tuncer (2002), *Manas Destanı (Türkiye Türkçesi İle)*, Akçağ, Ankara
- GÜLHAN, Arzu (2001), *Mahmudiye Köyü Halk Kültürü*, bitirme ödevi, Sakarya
- GÜNAY, Umay (2007), *Türklerin Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara
- GÜNAY, Ünver- GÜNGÖR, Harun (2007), *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Beyan Yayınları, İstanbul
- GÜNGÖR, Harun- ARGUNŞAH, Mustafa (1998), *Gagauzlar*, Ötüken, İstanbul
- HACILI, Arif- POLADOĞLU, Aydın (2001), *Ahuska Türk Folkloru*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara
- Haz. TOPTAŞ, MAHMUT, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali*, İmpress Baskı Tesisleri

- HONKO, Lauri (2006), "Ritüellerin Oluşum Süreci", Çev. Ruhi ERSOY, Milli Folklor Yayınları, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 18, Sayı 69, Ankara.
- İNAN, Abdulkadir (2006), *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- İncil (New Testament)*, (1999), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul
- KALAFAT, Yaşar (1999), *Kırım- Kuzey Kafkasya*, ASAM, Ankara
- KALAFAT, Yaşar (2000), *Güney Kafkasya*, ASAM, Ankara
- KALAFAT, Yaşar (2000), *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*, ASAM, Ankara
- KALAFAT, Yaşar (2005), "Türk Halk İnançlarında Kurtla İlgili Yeni Tespitlerimiz", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, Kayılmaz Matbaası, İzmir
- KALAFAT, Yaşar (2006), "Türk Halklarında Kurt Ağzı Bağlama İnancı", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 20, Yıl 2006/1
- KALAFAT, Yaşar (2007), *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları 2*, Berikan, Ankara
- KALAFAT, Yaşar (2008), "4. Uluslar arası Güneydoğu Avrupa Türkolojisi Sempozyumu ve Bazı Gözlemler (03-07 Aralık 2007/Zagreb)", *Türk Dünyası Araştırmaları Yayınları*, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 173, İstanbul
- KALAFAT, Yaşar (2008), "Avaraklarda Halk İnançları", *Türk Dünyası Araştırmaları Yayınları*, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 176, İstanbul
- KALAFAT, Yaşar (2008), *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları V-VI*, Lalezar Kitabevi, Ankara
- KARTAL, Numan (1998), *İnegöl Folkloru*, Köseleciler Yayınları, İnegöl
- KAYA, Bayram Ali (2005), *Halk Şiirinden Seçmeler*, Metropol Yayınları, İstanbul
- KAYA, Korhan (1999), *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, İmge Kitabevi, Ankara
- KETRE, Melek (1999), "Adana Halk Kültüründe Askeri Uğurlama ve Askeri Karşılama Geleneği", *III. Uluslar arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler Kitabı*, Adana Valiliği-Çukurova Üniversitesi Yayınları, Adana
- KIRCI, Emine (1998), "Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnanışlar", *Prof. Dr. Dursun YILDIRIM Armağanı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Mat. Ve Tic. İşl., Ankara

- KOCA, Selçuk Kürşad- ÇETİN, Nagihan (2009), "Gelin Alma Sırasındaki Eğlenceler ve Bu Eğlencelerde Işık Motifi", *10. Motif Uluslar Arası Türk Kültüründe Eğlence Sempozyumu*, Kocaeli
- KÖKSAL, Hasan (2002), *Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı*, Toker, İstanbul
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat (2003), *Türk Tarihi Dinisi*, Haz. Metin ERGUN, Akçağ, Ankara
- KÖSE, A. Tuba (2006), "Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri", *Bilig*, Kış, 2006, Sayı 36
- KÖSE, Nerin, (1991), "Türk Halk Hikayelerinde And", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Yayınları, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VI*, İzmir
- MURATOĞLU, Malik- KALAFAT, Yaşar- TÜRKEROĞLU, Cevdet (1996), *Özbekistan- Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul
- NARÇIN, Ali (2007), *A'dan Z'ye Mısır*, Ozan Yayıncılık, İstanbul
- NECATİGİL, Behçet (2002), *100 Soruda Mitolojya*, K Kitaplığı
- OCAK, Ahmet Yaşar (2007), *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabalcı, İstanbul
- ÖGEL, Bahaeddin (1971), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları I*, MEB, İstanbul
- ÖGEL, Bahaeddin (2003), *Türk Mitolojisi I*, TDK, Ankara
- ÖNAL, Mehmet Naci (2007), "Türk Mitinin Oluşumunda Işığın Rolü", *Journal of Turkish Studies, Şinasi Tekin Hatıra Sayısı II*, (Hızl. Yücel Dağlı- Yosges Dades-Selim S. Kuru), C.31/II
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971), *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971), *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara
- ÖZARSLAN, Metin (1998), "Oğuz Kağan Destanı'nda Tarihi, Dini, Beşeri ve Tabiatüstü Unsurlar", *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara
- ÖZKAN, Ali Rafet (2003), *Dinlerde Kurban Kültü*, Akçağ, Ankara
- RAYMAN, Hayrettin (2002), "Nevruz ve Türk Kültüründe Renkler", *Milli Folklor Yayınları, Milli Folklor Dergisi*, Yıl 14, Sayı 53

- SÜLEYMANOV, Ahmet (2005), "Kurdun Putlaştırılması ve Başkurt Etnoniminin Menşei Hakkındaki Rivayetler", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, Kayılmaz Matbaası, İzmir
- ŞAHİN, Halil İbrahim (2006), "Bahşılık Geleneğinde Hediyelerin Fonksiyonları ve Sembolik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* Cilt VI, Sayı 2, İzmir
- TANYU, Hikmet (1980), *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara
- TEKİN, Talat (1986), "İslam Öncesi Türk Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı I*, Ankara
- Tevrat*,(1993), Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul
- TUNA, Erhan (2000), *Şamanlık ve Oyunculuk*, Okyanus, İstanbul
- TUNÇ, Özden (2009), *Aşağı Dereköy Monografisi*, bitirme ödevi, Sakarya
- TURAN, Osman (2004), *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, Ötüken, İstanbul
- Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara.
- TÜRKKAN, Candan (1976), *Mitoloji*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara
- ULUDAĞ, Süleyman (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı, İstanbul
- GÜRSOY-NASKALİ, Emine (1995), *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, TDK, Ankara
- TÜRKMEN, Fikret (1995), *Manas Destanı Üzerinde İncelemeler (Çeviriler-1)*, TDK, Ankara
- YILDIRIM, Dursun (1998), *Türk Bitiği*, Akçağ Yayınları, Ankara
- YILDIZ, Naciye (1995), *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*, TDK, Ankara
- YÜCEKAL ERMETİN, Günnur (2009), *Mevlevilikte Şamanizm İzleri*, Töre Yayın Grubu, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

20.03.1986 tarihinde İstanbul'da doğdum. İlköğretime Kocaeli ili Gebze ilçesi İstiklal İlköğretim Okulunda başlayıp iki yıl sonra Çayırova İlköğretim Okuluna geçip ilköğretimimi burada tamamladım. Ortaokulu da aynı okulda bitirip, lise eğitimimi Güzeltepe Fevzi Çakmak Lisesinde gördüm. 2004 yılında Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazanıp 2008 yılında bu bölümden mezun oldum. Aynı yıl Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Eğitimini kazanıp 2009 yılında bitirdim. Aynı sene Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Halk Bilimi Bölümünü kazandım.